

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

АВРАМЕНКО СВІТЛАНА МИХАЙЛІВНА

УДК 343.985: 343.137.5

**ДИСЕРТАЦІЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗБЕЩЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність
(081 – Право)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії).

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **С. М. Авраменко**

Науковий керівник **Комаринська Юлія Борисівна,**
кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2017

АНОТАЦІЯ

Авраменко С. М. Розслідування розбещення неповнолітніх. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність (081 – Право). – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2017.

У дисертації на основі вивчення законодавства, літературних джерел, результатів узагальнення слідчої та судової практики, проведене комплексне дослідження розслідування розбещення неповнолітніх.

За результатами вивчення доктринальних і нормативних джерел щодо сутності поняття розбещення неповнолітніх сформоване авторське визначення, за яким розбещення неповнолітніх – це кримінальне правопорушення, яке полягає у вчиненні різноманітних дій сексуального характеру, за виключенням статевих зносин природнім чи не природнім способом, такі дії можуть бути як фізичними, так і інтелектуальними та вчиняються відносно особи, яка на момент вчинення злочину не досягла 16-річного віку.

Розкрито зміст елементів криміналістичної характеристики розбещення неповнолітніх, основними елементами якої є: спосіб вчинення, особа злочинця, особа потерпілого, слідова картина. В роботі розглянуті способи підготовки, вчинення та приховання розбещення неповнолітніх. З'ясовано, що способи розбещення неповнолітніх поділяються на фізичні та інтелектуальні, разом з тим кожна з даних груп передбачає перелік можливих протиправних дій.

Досліджено особу злочинця за розбещення неповнолітніх, їх національну приналежність, вік, стать, освіту, працездатність, також з'ясовано окремі моральні та психологічні особливості вищезгаданих осіб. Описано психічні відхилення, які сприяють вчиненню даного злочину.

Розкрито криміналістично значущі ознаки особи потерпілого, з'ясовано психологічні проблеми, що можуть виникати у разі вчинення розбещення стосовно їх.

Проаналізовано законодавство України щодо питання співвідношення осіб, які вважаються неповнолітніми в різних законодавчих актах. Розглянуті думки науковців щодо підняття віку потерпілої особи до 18 років. Досліджено особливості потерпілих осіб.

Досліджено організаційно-тактичні засади відкриття кримінальних проваджень за фактом вчинення розбещенням неповнолітніх. Виокремлені слідчі ситуації, що виникають при розслідуванні даного злочину, а також слідчі версії, які виникають на початковому етапі розслідування розбещення неповнолітніх. Розглянуто приватні слідчі версії спрямовані на встановлення таких обставин, як: способів вчинення злочину; суб'єктів злочину; місць вчинення злочину. Розглянуто негласні слідчі (розшукові) дії, що можуть проводитися під час розслідування кримінальних проваджень за фактом вчинення розбещення неповнолітніх.

З'ясовано першочергові слідчі (розшукові) дії, під час розслідування даного злочину та специфіку їх проведення за участю неповнолітніх потерпілих. Допит неповнолітніх має ряд особливостей зумовлених особливими потребами, незрілістю. Під час розслідування вищезгаданого кримінального провадження забороняється проводити одночасний допит вже допитаних підозрюваного та потерпілого для з'ясування причин розбіжностей в їх показаннях. Крім того, забороняється проводити одночасний допит між свідком та підозрюваним у випадках, коли свідок є неповнолітнім.

В роботі розглянуто, кого необхідно допитати в якості свідка при вчиненні розбещення неповнолітніх. Який зміст даних необхідно отримати від допиту потерпілих та свідків.

Проаналізовано відповідність вітчизняного законодавства ратифікованій Конвенції Ради Європи № 201 «Про захист дітей від сексуальної

експлуатації та сексуального розбещення» та визначено необхідні заходи для виконання її умов.

Досліджено призначення судових експертиз при розслідування даної категорії злочинів. З'ясовано перелік судових експертиз, які частіше інших призначають для потерпілих та підозрюваних. Рекомендується запровадження обов'язкового проведення психолого-психіатричної експертизи у разі вчинення неповнолітнім розбещення неповнолітнього.

Проведено опитування слідчих Національної поліції та студентів юридичного факультету; опрацьовано матеріали кримінальних проваджень, вироки судів; звітність МВС України, Національної поліції та Генеральної прокуратури України за період 2012–2016 років щодо розбещення неповнолітніх.

Ключові слова: розбещення неповнолітніх, статеві злочини, розслідування, криміналістична характеристика, методика, тактика, слідчі (розшукові) дії, розбещувач, потерпілий, слідчий.

SUMMARY

Avramenko S. Investigation of abuse of minors. - Qualifying paper (manuscript copyright).

A thesis for the academic degree of PhD in Law, field of specialization 12.00.09 «Criminal process and criminalistics; forensic examination; field investigation» (081 – Law). – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2017.

The thesis by studying law, literature, summarizing the results of the investigation and litigation, complex research methods of investigating abuse of minors.

The results of the study doctrinal and legal sources on the essence of the concept of abuse of minors formed the author's definition, according to which corruption of a minor - a criminal offense is committed a variety of sexual activity, except for sexual intercourse natural or not natural way, such actions can be both physical and intelligent and committed against a person who at the time of the crime is under 16 years of age.

The current (updated) forensic characterization of corruption of minors, the main elements are: a way to commit, a criminal person, a person victim trace picture. In this work the methods of preparation, commission and concealment of abuse of minors. It was found that abuse of minors methods are divided into physical and intellectual, yet each of these groups provides a list of possible illegal actions.

Offender investigated for corruption of minors, their ethnicity, age, gender, education, hard work, and found some moral and psychological characteristics of the above persons.

It was found who may be victims of abuse of minors. Analysis of the legislation of Ukraine concerning the relationship between persons who are considered minors in different legislation. Considered scientists thought about raising the age of the victim 18. The features of affected individuals.

Organizational and tactical principles opening of criminal proceedings on the fact of committing corruption of minors. Investigators singled out situations that arise during the investigation of this crime and investigative leads arising from the initial investigation of abuse of minors. Considered private

investigators version aimed at establishing the circumstances, as means of committing a crime; business crime; the scene of crime.

It is found primary investigators (investigative) steps in the investigation of the crime and the specifics of their conduct involving juvenile victims. Interrogation of minors has several features due disabilities immaturity. In the investigation of the above-mentioned criminal proceedings do not perform simultaneous examination has questioned the suspect and the victim to determine the causes of discrepancies in their testimony. Also, do not perform simultaneous examination between witnesses and suspects in cases where the witness is a minor.

We consider who should interrogate as a witness in the commission of sexual abuse of minors. What is the meaning data must be obtained from questioning victims and witnesses.

Analyzed compliance with national legislation ratified Council of Europe Convention number 201 "On the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse" and defined the necessary measures to fulfill its conditions.

Investigated the appointment of forensic expertise in the investigation of this category of crimes. It was found for forensic examinations, which are often prescribed for other victims and suspects. We recommend the introduction of mandatory psychological and psychiatric examination in the case of minor abuse of minors.

Considered covert investigative (detective) actions that may be made in the investigation of criminal proceedings on the fact of committing sexual abuse of minors.

A survey of the National Police investigators and law students; processed materials of criminal proceedings, the court sentences; Statements of MIA of Ukraine, the National Police and the Prosecutor General for the period 2012-2016 years about abuse of minors.

Keywords: corruption of minors, sex crimes investigation, forensic characterization, tactics, investigative (detective) actions, child molesters, the victim, the investigator.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Авраменко С. М. Особа злочинця у злочинах пов'язаних з розбещенням неповнолітніх. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 2 (8). С. 146-150.
2. Авраменко С. М. Способы совершения развращения несовершеннолетних. *European applied sciences*. 2016. # 4. С. 55-58.
3. Авраменко С. М. Допит неповнолітніх осіб, які стали жертвами статевих злочинів: нормативно-правовий аспект. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. № 1/2016. С. 279-288.
4. Авраменко С. М. Деякі питання призначення судових експертиз за злочинами, пов'язаними із розбещенням неповнолітніх. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. №39. С. 70–72.
5. Авраменко С. М. Типові слідчі ситуації під час розслідування злочинів, пов'язаних із розбещенням неповнолітніх. *Науковий журнал «Право і суспільство»*. 2016. №4/2016. С. 205-208.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Авраменко С. М. Вікові особливості особи злочинця за злочини, пов'язані з розбещенням неповнолітніх. *Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 25-26 бер. 2016 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2016. С. 118-120.
7. Авраменко С. М. Деякі особливості проведення допиту неповнолітніх осіб, які стали жертвами розбещення. *Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 8-9 квіт. 2016 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2016. С. 104-105.
8. Авраменко С. М. Щодо криміналістичної характеристики розбещення неповнолітніх. *Міжнародні та національні правові виміри*

забезпечення стабільності: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 15-16 квіт 2016 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правових ініціатив», 2016. С. 152-153.

9. Авраменко С. М. Види експертиз, які призначаються при розслідуванні злочинів, пов'язаних із розбещенням неповнолітніх. *Актуальні питання публічного та приватного права в контексті реформування законодавства*: Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції (Хмельницький, 15-16 квіт. 2016 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. С. 72-74.

10. Авраменко С. М. Деякі особливості допиту підозрюваних осіб за вчинення розбещення неповнолітніх. *Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі*: IV міжнародна науково-практична конференція (Житомир, 19 трав. 2016 р.). Житомир: ЖНАЕУ, 2016. С. 315-316.

11. Авраменко С. М. Тактичні особливості слідчого огляду місця події при розслідуванні злочинів, пов'язаних із розбещенням неповнолітніх. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 17-18 черв. 2016 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правових ініціатив», 2016. С. 112-113.

12. Авраменко С. М. Слідчі версії, при розслідуванні злочинів, пов'язаних із розбещенням неповнолітніх. *Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадського суспільства в Україні*: Міжнародна науково-практична конференція (Харків, 17-18 черв. 2016 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2016. С. 99-101.

13. Авраменко С. М. Використання міжнародного досвіду у боротьбі з розбещенням неповнолітніх. *Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування*: Матеріали XI міжвідомчої науково-практичної конференції (Київ, 20 квіт. 2017 р.). Київ: Навчально-науковий інститут №2 Національної академії внутрішніх справ, 2017. С. 5-7.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	10
ВСТУП	11
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗБЕЩЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ.....	20
1.1. Поняття розбещення неповнолітніх та стан теоретичної розробленості проблеми розслідування.....	20
1.2. Спосіб вчинення та слідова картина розбещення неповнолітніх.....	36
1.3. Особа злочинця та особа потерпілого.....	53
Висновки до розділу 1.....	77
РОЗДІЛ 2. ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗБЕЩЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ.....	80
2.1. Особливості початку досудового розслідування, за фактом вчинення розбещення неповнолітніх.....	80
2.2. Типові слідчі ситуації та слідчі версії розбещення неповнолітніх.....	96
2.3. Допит свідків і потерпілих.....	106
2.4. Тактика огляду під час розслідування розбещення неповнолітніх.....	122
Висновки до розділу 2.....	132
РОЗДІЛ 3. ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ НА НАСТУПНОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗБЕЩЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ.....	136
3.1. Тактичні особливості допиту підозрюваних під час розслідування розбещення неповнолітніх.....	136
3.2. Тактика обшуку під час розслідування розбещення неповнолітніх.....	152
3.3. Використання спеціальних знань під час розслідування розбещення неповнолітніх.....	168
Висновки до розділу 3.....	184
ВИСНОВКИ	187
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	192
ДОДАТКИ	222

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ГУ МВС України	Головне управління Міністерства внутрішніх справ України
ГСУ МВС України	Головне слідче управління Міністерства внутрішніх справ України
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ін.	інші
КК України	Кримінальний кодекс України
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України
МВС України	Міністерство внутрішніх справ України
п.	пункт
р.	рік
СОГ	слідчо-оперативна група
ст.	стаття
США	Сполучені штати Америки
ч.	частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В Україні все частіше поширюється інформація про резонансні випадки розбещення неповнолітніх. Щотижня в засобах масової інформації з'являються повідомлення про факти вчинення цього злочину. І хоча за даними офіційної статистики, за 2016 р. вчинено лише 288 розбещень неповнолітніх, важливо пам'ятати, що цей злочин є одним з найбільш латентних, тому неможливо досягнути реальних масштабів його вчинення. Більша частина жертв мовчить про факт вчинення відносно них цього виду злочину, соромлячись батьків, оточуючих, зазвичай не розуміючи, що потерпіли від розбещення.

Ступінь небезпеки зазначеного злочину полягає не лише в його аморальності, а й у небезпечності наслідків, завдає шкоди нормальному розвитку дітей, травмує їхню психіку та впливає на подальші взаємовідносини з особами протилежної статі.

Проблемні аспекти боротьби з розбещенням неповнолітніх існують майже в усіх європейських державах та США. Фактично в усіх країнах спостерігаються стабільно високі показники, які викликають значне занепокоєння, проте в більшості з них існують дієві механізми запобігання вчиненню таких злочинів.

За даними Генеральної прокуратури України, у 2012 р. до ЄРДР внесено відомості щодо 96 випадків учинення розбещення неповнолітніх, у 2013 р. надійшло 545 повідомлень, у 2014 р. – 377, у 2015 р. – 370, у 2016 р. – 288, а за перший квартал 2017 р. – 117. Проте з обвинувальними актами до суду у 2013 р. направлено 110 кримінальних проваджень, у 2014 р. – 98, у 2015 р. – 83, у 2016 р. – 131 кримінальне провадження¹.

¹ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2012–2017 роки. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=104402.

Аналіз кількості зареєстрованих розбещень неповнолітніх та кримінальних проваджень, направлених до суду за зазначеною категорією злочинів, свідчить про недостатню ефективність існуючих засобів і методів для ефективного розслідування та подальшого попередження його вчинення. Саме тому існує необхідність узагальнення наукових ідей і підходів для вдосконалення процесу розслідування розбещення неповнолітніх.

Теоретичне підґрунтя дисертації становлять фундаментальні роботи вчених, присвячені різним аспектам виявлення, розслідування та боротьби зі злочинами, зокрема: Ю. П. Аленіна, Л. І. Аркуші, В. Д. Басая, І. В. Басистої, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Р. С. Белкіна, В. В. Бірюкова, В. К. Весельського, Г. П. Власової, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, В. Я. Горбачевського, М. Л. Грібова, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, Н. С. Карпова, Н. І. Клименко, І. І. Когутича, В. А. Колесніка, О. Н. Колесніченка, В. О. Коновалової, І. І. Котюка, В. С. Кузьмічова, В. В. Лисенка, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, О. І. Мотляха, В. В. Назарова, Д. Й. Никифорчука, О. В. Одерія, Ю. Ю. Орлова, М. А. Погорецького, М. В. Салтевського, М. М. Сербіна, В. М. Стратонова, О. В. Таран, О. Ю. Татарова, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, В. Г. Хахановського, П. В. Цимбала, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, В. М. Шевчука, В. Ю. Шепітька, Б. В. Щура та інших науковців.

Окремі проблемні питання розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості неповнолітніх відображено в кандидатських дисертаціях А. Ю. Лісової, Г. Ю. Нікітіної-Дудікової, Є. С. Хижняка.

Незважаючи на вагомий внесок згаданих учених, розслідування розбещення неповнолітніх не було предметом окремого наукового дослідження у вітчизняній літературі. У зв'язку із зазначеним, актуальність цієї теми дослідження зумовлена відсутністю методичних рекомендацій

практичним працівникам із розкриття та розслідування зазначеної категорії злочинів.

Дана проблема зумовлює актуальність наукового дослідження, в якому на основі положень кримінального процесуального законодавства України вирішувались концептуальні проблеми розслідування розбещення неповнолітніх, з акцентуванням уваги на криміналістичній характеристиці цих злочинів, організації початкового етапу розслідування, тактичних особливостях проведення слідчих (розшукових) дій, особливостях використання спеціальних знань та вивчення міжнародного досвіду боротьби з ними.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана відповідно до Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року, затвердженої Законом України від 5 березня 2009 р. № 1065-VI, Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015, Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015, постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року» від 7 вересня 2011 р. № 942, Пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ на 2015–2019 роки, затверджених наказом МВС України від 16 березня

2

0

1

5

р

.

№

2

Мета і задачі дослідження. *Мета* роботи полягає у формуванні теоретичних положень та криміналістичних рекомендацій методики розслідування розбещення неповнолітніх.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі *задачі*:

- удосконалити поняття розбещення неповнолітніх;
- розкрити зміст криміналістичної характеристики розбещення неповнолітніх;
- з'ясувати способи вчинення розбещення неповнолітніх;
- розкрити криміналістично значущі ознаки особи злочинця та особи потерпілого;
- виділити типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування розбещення неповнолітніх та визначити типові слідчі версії;
- визначити тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування даного злочину;
- визначити перелік спеціалістів та форми їх залучення під час розслідування розбещення неповнолітніх;
- охарактеризувати судові експертизи, що призначаються під час розслідування розбещення неповнолітніх.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у сфері діяльності органів досудового розслідування та інших підрозділів під час розслідування розбещення неповнолітніх.

Предмет дослідження – розслідування розбещення неповнолітніх.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети, з урахуванням об'єкта та предмета дослідження, у роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи, які є засобами наукового пошуку, зокрема, *методи формальної логіки* (аналіз, індукція, дедукція, синтез) – для детального усвідомлення змісту розглянутих питань (у всіх розділах дисертації); *спеціально-правові методи*, а саме: *порівняльно-правовий* – під час аналізу норм національного та міжнародного законодавства, наукових визначень та підходів до розуміння (у всіх розділах дисертації); *історико-правовий* – для

дослідження наукових вчень та законодавчих реалій упродовж останніх століть (розділ 1); *системно-структурний* – для формування криміналістичної

х

а

р

а

к

т

е

р

и

с

т *Емпіричну базу дослідження становлять дані офіційної статистичної звітності МВС України за 2012–2014 рр., Національної поліції за 2014–2017 рр., Генеральної прокуратури за 2012–2016 рр.; результати вивчення матеріалів 112 кримінальних проваджень за 2013–2017 рр., узагальнені результати вивчення вироків за вчинення розбещення неповнолітніх, ухвалені упродовж*

2011–2017 рр.; узагальнені дані опитувань слідчих Національної поліції (163 респонденти з міста Києва, Дніпропетровської, Житомирської, Запорізької, Київської, Львівської, Одеської, Сумської, Тернопільської, Хмельницької, Чернігівської областей); узагальнені дані анкетування 57 студентів юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

н **Наукова новизна одержаних результатів** полягає в тому, що за характером і змістом розглянутих питань дисертація є одним із перших в Україні комплексним узагальненням на монографічному рівні проблем розслідування розбещення неповнолітніх. Сформульовано та обґрунтовано низку висновків і рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування, зокрема:

п

о

вперше:

- доведено, що основними елементами криміналістичної характеристики розбещення неповнолітніх є спосіб вчинення, слідова картина, особа злочинця та особа потерпілого;

- обґрунтовано підхід до поділу способів учинення розбещення неповнолітніх на фізичні, що вчиняються за допомогою дотиків до дитячого тіла, навчань статевих збочень, імітації статевого акту та інтелектуальні, які передбачають показ порнографічних фільмів, цинічні розмови, статеві акти у присутності дитини;

- запропоновано внесення змін до ч. 1 ст. 486 КПК України та передбачення обов'язкового проведення психолого-психіатричної експертизи неповнолітнього підозрюваного в разі вчинення ним розбещення неповнолітньої особи;

удосконалено:

- поняття «розбещення неповнолітніх», під яким слід розуміти кримінальне правопорушення, яке полягає у вчиненні різноманітних дій сексуального характеру, за виключенням статевих зносин природним чи неприродним способом, такі дії можуть бути як фізичними, так й інтелектуальними та вчинятися відносно особи, яка на момент вчинення злочину не досягла 16-річного віку;

- способи виявлення джерел інформації про механізм злочину, що ґрунтуються на узагальненому портреті злочинця та потерпілого;

- рекомендації щодо залучення спеціалістів під час проведення слідчих (розшукових) дій, участь яких буде сприяти отриманню криміналістично значущої інформації, з урахуванням психологічних особливостей як злочинця, так і потерпілого;

дістало подальший розвиток:

- типові слідчі ситуації початкового та подальшого етапу розслідування

розбещення неповнолітніх;

- криміналістичні ознаки особи злочинця та потерпілого за критеріями віку, соціального статусу, зайнятості;

- процесуальні, тактичні, організаційні особливості проведення огляду місця події, допиту підозрюваних та потерпілих, обшуку у процесі розслідування зазначеного злочину;

- рекомендації щодо використання спеціальних знань під час розслідування розбещення неповнолітніх, зокрема, проведення судово-медичної, судово-психологічної, судово-психіатричної, психолого-психіатричної, молекулярно-генетичної, сексолого-психолого-психіатричної, мистецтвознавчої, ґрунтознавчої, почеркознавчої експертиз.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що відповідні положення, висновки та рекомендації, отримані в межах дослідження, упроваджено і надалі може бути використано в:

- *законотворчій діяльності* – при внесенні змін і доповнень до чинного кримінального процесуального законодавства України (довідка Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 17 січня 2017 р.);

- *практичній діяльності* органів досудового розслідування – щодо удосконалення розслідування кримінальних проваджень за фактом вчинення розбещення неповнолітніх (довідка Головного управління Національної поліції в Чернігівській області від 28 вересня 2016 р.);

- *освітньому процесі* – при підготовці та проведенні лекцій, семінарських і практичних занять з навчальних дисциплін «Криміналістика», «Участь спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій», «Розслідування окремих видів злочинів» та «Актуальні проблеми судово-експертної діяльності» під час підвищення кваліфікації різних груп категорій фахівців згідно із затвердженими МВС України професійними програмами підвищення кваліфікації в НАВС, у науково-дослідній роботі аспірантів та викладачів, а також у процесі проведення тематичних семінарів (акти

Національної академії внутрішніх справ від 13 лютого 2017 р.; Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 10 квітня 2017 р.; Центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ й організацій при Київській обласній державній адміністрації від 3 лютого 2017 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднено в доповідях і виступах на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: «Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку» (Запоріжжя, 25–26 березня 2016 р.); «Пріоритети розвитку юридичних наук у ХХІ столітті» (Одеса, 8–9 квітня 2016 р.); «Міжнародні та національні правові виміри забезпечення стабільності» (Львів, 15 квітня 2016 р.); «Актуальні питання публічного та приватного права в контексті реформування законодавства» (Хмельницький, 16 квітня 2016 р.); «Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі» (Житомир, 19 травня 2016 р.); «Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права» (Львів, 17 червня 2016 р.); «Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні» (Харків, 18 червня 2016 р.); «Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування» (Київ, 20 квітня 2017 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації, відображено в 13 публікаціях, серед яких чотири статті – у журналах, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна стаття – у міжнародному науковому виданні (Німеччина) та вісім тез, опублікованих у збірниках доповідей науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що охоплюють десять підрозділів, списку використаних джерел

(289 найменувань на 30 сторінках), семи додатків на 21 сторінці. Повний обсяг дисертації становить 242 сторінки, з яких основний текст – 181 сторінка.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗБЕЩЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

1.1 Поняття розбещення неповнолітніх та стан теоретичної розробленості проблеми розслідування

За останнє десятиріччя значно спростився доступ до будь якої інформації, не виключенням стали і приватні сфери життя. Сучасні засоби масової телекомунікації загострили проблему впливу на особистість і, зокрема, на неповнолітніх в сфері статевих відносин. Не бажаючи того, але діти натрапляють на продукцію еротичного характеру в Інтернеті, по телебаченню, рекламних біл-бордах та інших публічних місцях. Людство занепокоєна «сексуальною революцією», «передчасною статевою обізнаністю дітей та підлітків», «навалом педофілів та інших осіб, з вадами статевого розвитку». Для зменшення цих явищ прийнята Генеральною Асамблеєю ООН «Конвенція про права дитини» та Конвенції Ради Європи № 201 «Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення».

Згідно з Єдиним звітом про вчинення кримінальних правопорушень Генеральної прокуратури України у 2012 році було занесено до ЄРДР 96 випадків розбещення неповнолітніх, в 2013 році 545 звернень, в 2014 та 2015 роках було зафіксовано майже однакову кількість кримінальних правопорушень щодо розбещення неповнолітніх 377 та 370 відповідно, у 2016 році – 288, а вже за перший квартал 2017 року – 117 звернень щодо вчинення розбещення неповнолітніх (Додаток А).

У зв'язку із цим, особливої небезпеки набули злочини, що посягають на нормальний статеви розвиток неповнолітніх, формування у них суспільно прийнятних, природних форм статевих зносин, а саме, розбещення неповнолітніх [225, с. 13]. В узагальненні ВСУ «Судова практика у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи» наголошується на суспільній небезпеці статевих злочинів проти

неповнолітніх, які посягають на їх статеву недоторканність та нормальний статевий розвиток. Дані злочини часто призводять до невиправних душевних травм у потерпілих осіб, штовхають їх до аморального способу життя [243].

Так, О. М. Джужа наголошуючи на боротьбі з сексуальними злочинами звертає увагу на те що: 1) сексуальні злочини викликають у потерпілих найтяжчі спогади, глибокі душевні травми, що можуть привести до самогубства чи небезпечних соматичних або психічних захворювань; 2) моральна шкода є особливо значною, якщо потерпілими стають діти або неповнолітні; 3) за сексуальними мотивами вчиняється значна кількість убивств, заподіяння тілесних ушкоджень; 4) сексуальні мотиви можуть стимулювати до вчинення навіть корисливих злочинів (крадіжок, розбоїв, вимагання тощо), оскільки отримані таким чином додаткові засоби дозволяють сподіватися на успіх у стосунках із жінками; 5) сексуальна злочинність має підвищену латентність; 6) структура і характер сексуальних злочинів значною мірою пов'язані із зовнішніми соціальними умовами [62, с. 8].

На думку Ю. Бутусова, у потерпілих від сексуальних злочинів виникають: 1) емоційні проблеми; 2) поведінкові проблеми; 3) сексуальні проблеми. Серед емоційних проблем називають наступні порушення: а) відчуття зради: якщо дитина піддалася сексуальному зловживанню з боку особи, якій вона довіряла і від якої залежала, то варто очікувати депресивних скарг, а також недовіри до батьків і дорослих, страху інтимних стосунків чи надзалежної поведінки; б) стигматизація: у дитини виробляється негативний образ себе з почуттями провини і сорому, неприязне ставлення до себе, гнівливість і прагнення до самотності. Поведінкові проблеми полягають у прояві антисоціальної і делінквентної поведінки, нерідко самодеструктивного характеру (самоушкодження, суїцидальні спроби, зловживання наркотиками тощо). Сексуальні проблеми полягають у відторгненні сексу, інтимних контактів, порушенні статевої функції. Може бути зворотна ситуація: ексцесивна чи компульсивна мастурбація, активні сексуальні ігри, а також

передчасна сексуальна активність по відношенню до дорослих. Порушення, що розвиваються у дітей як реакція на сексуальні посягання, можуть бути найрізноманітнішими: фобії, післятравматичний стрес, дисоціативні розлади типу множинної особистості тощо [37, с. 82].

З цього приводу С. С. Косенко слушно звертає увагу, що соціально-правовий захист дітей є одним з основних показників рівня розвитку суспільства, його цивілізованості і перспективності. Найвищим рівнем охорони громадян є кримінально-правовий захист, який забезпечує можливість застосування найбільш тяжкого покарання до осіб, що заподіюють суттєву шкоду фізичному, моральному, а також соціальному розвитку підростаючого покоління. Злочини, які порушують статеву недоторканість та нормальний статевий розвиток дитини і підлітка, особливо небезпечні. Ця небезпека зростає тому, що неповнолітні, а особливо малолітні, беззахисні проти статевих посягань. Вони можуть, навіть, не розуміти значення вчинюваних з ними дій. Тому особливо важливо охороняти права неповнолітніх, які значно потерпають від сексуального насильства [113, с. 35].

Проблема статевих злочинів щодо дітей знайшла своє відображення і в різного роду деклараціях, зокрема, загальна Декларація прав людини 1948 р. (п. 2 ст. 25) визнає, що дитинство надає право на особливе піклування і допомогу. Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 р. наголошує, що дитина внаслідок її фізичної та розумової незрілості потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. наголошує на необхідності особливого захисту дітей від економічної і соціальної експлуатації; а застосування праці дітей в галузях, шкідливих для психіки та здоров'я чи небезпечних для життя або таких, що можуть завдати шкоди їхньому нормальному розвитку, повинно каратися за законом (ст. 10).

Статтею 24 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. встановлюється, що кожна дитина без будь-якої дискримінації за

ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, майнового стану або народження має право на такі заходи захисту, які є необхідними в її становищі як малолітньої, з боку її сім'ї, суспільства і держави.

У Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 р. завданням кожної держави вважається надання кожній дитині такий захист і піклування, які необхідні для їхнього благополуччя, захисту дітей від усіх форм дискримінації або покарання, фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, недбалого і брутального поводження та експлуатації, забезпечення їхнього здорового розвитку [197, с. 140-146].

Якщо звернутися до законодавства України, яке націлене на охорону прав дітей від сексуального насильства, то перш за все варто звернутися до Конституції України, яка проголошує та забезпечує правовий захист особистої, у тому числі й статевої, недоторканості людини. Так, у ст. 3 Конституції людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. У ст. 29 Конституції проголошується право кожної людини на особисту свободу та недоторканність. Щодо прав і свобод дітей, якими є всі неповнолітні, то у ст. 52 Конституції визнано, що діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом [99].

У Закону України від 26 квітня 2001 р. «Про охорону дитинства» визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток встановлює основні засади державної політики у цій сфері. Згідно ст. 3 вищевказаного Закону всі діти на території України, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови,

релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я та народження дітей і їх батьків (чи осіб, які їх замінюють) або будь-яких інших обставин, мають рівні права і свободи, визначені цим Законом та іншими нормативно-правовими актами. У порядку, встановленому законодавством, держава гарантує всім дітям рівний доступ до безоплатної юридичної допомоги, необхідної для забезпечення захисту їх прав [195].

Разом з тим в Україні діє Закон «Про захист суспільної моралі», який забороняє виробництво і ввезення в Україну творів, зображень інших предметів порнографічного характеру з метою збуту чи розповсюдження, їх виготовлення перевезення чи інше переміщення, реклама, збут чи розповсюдження [201]. Для запобігання негативного впливу порнографії, на суспільство в цілому та на дітей в тому числі, Верховна Рада України внесла зміни до ст. 301 КК України, де поряд з ввезенням, виготовленням, збутом, розповсюдженням передбачила відповідальність за зберігання порнографічної продукції [201].

Якщо звернутися до історії, то, незважаючи на те, що зараз статеві злочини проти неповнолітніх вважаються тяжким злочином, у кримінальному законодавстві поняття "розпусні дії" з'явилося відносно недавно [237, с. 365].

У Військовому статуті Петра I (1716 р.) та Кодексі Наполеона (1810 р.) передбачали покарання за педофілію (яка розумілася у вузькому сенсі, як мужолозтво по відношенню до неповнолітнього), але гетеросексуальний статевий акт дорослого і дитини злочином не вважався [47].

В 1832 р. у французькому законодавстві була започаткована стаття, яка передбачала покарання за розбещення малолітніх, класифікуючи це як "зазіхання на їх сором'язливість" (*attentat a la pudeur*) [157, с. 102]. Згодом у німецькому законодавстві з'явилося формулювання: "непотребні діяння у вузькому розумінні", що означало статеві зловживання щодо неповнолітніх. Докладнішого визначення характеру подібних дій цей закон не давав, бо, як вважали його розробники, взагалі важко дати точніше визначення такого

широкого поняття, як "непотребні дії". Пруський Верховний Трибунал вирішив, що питання про те, що підлягає під категорію "непотребних" дій, повинно вирішуватися присяжними на основі обставин кожного конкретного випадку [258, с. 126].

Австрійське законодавство під словом "Schandung" (знеславлення або наруга) мало на увазі і карало за діяння, спрямовані на задоволення статевої "похоті" і вчинені над дівчатками або хлопчиками, які не досягли 14-річного віку, або над дорослими, які перебували в беззахисному або непристойному стані, якщо тільки ці дії не мали характеру статевого акту або "педерастії".

У 1903 р. упорядники Уголовного Уложенія Росії внесли аж три статті, що передбачали відповідальність за розпусні дії, а як термін використовувалося поняття "любоострастие" [157, с. 103].

Загалом у законодавстві більшості європейських держав до середини XIX століття розбещення як окремий злочин не згадувалося. При цьому судова практика могла визнавати розбещення злочинним, кваліфікуючи його як зґвалтування, розглядаючи малолітній вік потерпілої як обставину, аналогічну безпорадному стану [47].

У XX столітті кримінальні кодекси всіх цивілізованих країн поповнилися статтями про різного роду статеві злочини щодо неповнолітніх. Це було зумовлено швидким розвитком суспільства та усвідомленням потреби захисту дітей як майбутнього життя суспільства.

Не можемо не звернути увагу на методи боротьби з розбещенням неповнолітніх на сьогоднішній день у зарубіжних країнах. Так, крім основного покарання, що передбачає позбавлення волі у ряді країн, а саме: Канаді, Ізраїлю, Великобританії, Франції, Німеччини, Данії, Швеції, Польщі, Естонії, Російській Федерації, Норвегії, Південній Кореї, окремих штатах США (Каліфорнії, Флориді, Джорджії, Луїзіані, Монтані, Техасі) застосовують «хімічну кастрацію», що полягає у застосуванні до особи певного медичного препарату, що пригнічує сексуальний потяг та сексуальну активність. Препарат вводять до організму людини шляхом уколів кожні 3 місяці [144].

Проте, такий метод має негативні наслідки, Американський Університет Джона Хопкінса провів дослідження, яке показало, що цей метод боротьби із сексуальними злочинами не дає очікуваних результатів. Близько 10% злочинці скоїли ще один злочин після операції, а у деяких було зафіксовано збільшення тестостерону і більше сексуальне бажання [289]. Крім того, кастрація може призводити до озлоблення людини та бажання мститися за втрачені можливості, а тому може призвести до вчинення інших жорстоких злочинів.

Варто зазначити, що в Україні декілька разів піднімалося питання про запровадження «хімічної» або «медичної» кастрації, але до цих пір законодавець не ввів дану процедуру.

Ряд країн використовують комплекс заходів спрямованих на боротьбу з розбещенням неповнолітніх, наприклад Індонезія. Там діє закон, який передбачає від 10 до 20 років позбавлення волі за педофілію; після відбуття покарання злочинці повинні носити електронні браслети; також суд може застосувати хімічну кастрацію злочинців, які вчинили жорстоке поводження з дітьми більш ніж один раз. Разом з тим введено смертну кару, вона стосується злочинців, чиї жертви померли, перенесли важку травму, психічного або фізичного характеру (наприклад, були заражені венеричною хворобою). Крім цього оприлюднені імена злочинців, які вчинили статеві злочини відносно дітей [124; 289].

Загалом досліджуючи міжнародного досвіду боротьби з розбещенням неповнолітніх, найбільш результативними, на наш погляд, є:

- призначення покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк;
- призначення додаткового покарання у вигляді штрафу;
- застосування хімічної або медичної кастрації;
- після відбуття покарання обов'язок носити електронний браслет;
- оприлюднені імена розбещувачів;
- відсутність терміну давності притягнення до кримінальної відповідальності;
- створення спеціалізованих служб для боротьби з сексуальними

злочинами стосовно дітей;

- обмеження демонстрацій фотографій через соціальні мережі;
- створення громадських об'єднань покликаних на боротьбу з педофілами [124, 125, 127, 252, 253, 254, 255, 256].

Вивчаючи праці різних науковців ми зустріли низку термінів, які характеризують механізм поведінки у статевих злочинах проти неповнолітніх, зокрема: «розбещення», «розпусні дії», «сексуальне зловживання», «сексуальна експлуатація», «дії сексуально характеру» тощо.

Варто зазначити, що з точки зору кримінального законодавства, розпусні дії вчинені відносно неповнолітнього отожднюються з поняттям розбещення неповнолітніх.

Самі дії сексуального характеру взагалі можуть мати кілька форм:

- 1) статеві зносини природнім способом;
- 2) статеві зносини не природнім способом;
- 3) інші дії сексуального характеру.

Трактування останнього виду, в який входить і розбещення, і викликає найбільші проблеми. Необхідно визнати, що розбещення неповнолітніх тісно пов'язане з іншими видами статевих злочинів, таких як статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості; зґвалтування; задоволення статевої пристрасті неприродним способом, дані склади злочину необхідно чітко відмежовувати.

Пудовочкин Ю. Е висловлює думку, що розпусні дії не переслідують мети сексуального задоволення, а орієнтовані на свідомість неповнолітнього, на його моральне розбещення [209, с. 219]. Вчиняючи такі дії винна особа намагається, перш за все, задовольнити власні хворобливі фантазії (потреби) сексуального змісту, реалізувати потаємні бажання та отримати фізичне або/та психічне задоволення [237, с. 365]. На нашу думку, розпусні дії можуть бути спрямовані як на задоволення статевої пристрасті особи, що їх здійснює, так і на задоволення такої пристрасті інших осіб, якщо дії здійснюються у їхній

присутності, чи в розпалюванні статевого інстинкту в самої неповнолітньої особи.

Стосовно термінів "сексуальне насилля над дітьми" та "сексуальне зловживання дітьми" (child sexual abuse), які в останній час широко використовуються у фахових джерелах, слід сказати, що вони походять із законів, прийнятих багатьма державами, в яких сексуальні дії між дорослими і дітьми визначаються як форма зловживання. У даному випадку неповнолітня дитина розглядається як об'єкт, на який спрямовані дії, а дорослий - як злочинець, юридично відповідальний за сексуальні дії. Такі сексуальні посягання на неповнолітніх, як вважає Н. К. Асанова, є особливим варіантом жорстокого поводження з дітьми [218, с. 46].

У наукових дослідженнях часто зустрічається ототожнювання таких понять - "сексуальна експлуатація дітей", "сексуальні посягання на дітей" "сексуальні розбещення дітей", "сексуальне зловживання дітьми". В той же час, у фахових джерелах існують значні розбіжності у визначенні цих термінів.

В юридичному розумінні "сексуальне зловживання дітьми" або "сексуальне насилля над дітьми" є використання дитини та підлітка іншою особою для отримання сексуального задоволення. Одне з найпоширеніших тлумачень, що використовується юристами у практичній діяльності, формулюється як втягнення залежних нерозвинутих дітей та підлітків у сексуальну активність, сутності якої вони повністю не здатні зрозуміти і на яку вони не можуть дати згоди.

Асанова Н. К. вважає, що сексуальне зловживання як "аморальне" поводження із застосуванням сили, маніпулювання, омани, примушення дитини до сексуального контакту. На думку американських вчених Р. Бранта і В. Тіза, цей термін треба визначати як "примушення дитини до сексуальної стимуляції, невідповідної до віку та її ролі у сім'ї" [218, с. 46]. У свою чергу Д. Фінкельхор, виділяючи одну з трьох категорій сексуальних посягань трактує цей термін як "сексуальну експлуатацію дітей, зловживання їх

безпорадністю для безпосереднього задоволення особистих сексуальних потреб дорослого або в комерційних цілях" [288].

Догадіна М. А. і Пережогін Л. О. не дають визначення цьому терміну і вважають, що поняття сексуального насильства над дітьми слід розуміти не як обов'язкове примушення дітей погрозами або силою до виконання сексуальних дій, а сам факт сексуальних дій з ними [64, с. 4-6].

Більшість науковців, які використовують ці терміни, не дають тлумачення самих сексуальних дій, які при цьому вчиняються. Говорячи про сексуальне насилля і зловживання треба визначити, що мається на увазі: тільки насильницькі дії, чи будь-які небажані сексуальні дії? Потрібно з'ясувати, що робили з дитиною: примушували її роздягатись, торкались до її статевих органів, фотографували роздягнутою, демонстрували їй власні геніталії, примушували до статевого акту або щось інше [237, с. 368].

З метою з'ясування цього питання необхідно звернутися до кримінальних кодексів деяких іноземних держав. У Канадському кримінальному кодексі ретельно розроблені правові норми відносно сексуального насилля над дітьми. Вони тлумачаться як зловживання владою дорослим або підлітком, які шляхом примушення або омані намагаються вступити з неповнолітнім у сексуальний контакт, який включає інцест, сексуальне спонукання, зґвалтування і експлуатацію дитини в порнографії і проституції. Термін "сексуальне зловживання", як вважають канадські правники, включає дії починаючи від генітального торкання до статевого акту. При цьому вік дитини коливається від немовляти до старшого підліткового, а взаємозв'язок між дитиною і дорослим може бути неіснуючим, як у багатьох випадках непристойного поведіння, або ж може бути інтимним, як у випадках інцесту між батьком і дитиною. Зазначається, що може бути або ж не бути фізичного насилля, дитина може зазнати серйозних ушкоджень чи її реакція може бути невираженою (психічні, фізичні травми як наслідок сексуальних зловживань) [218, с. 47-54].

У КК Іспанії є спеціальна глава "Про сексуальні зловживання", яка складається з трьох статей. З них випливає, що сексуальне зловживання - це посягання на статеву свободу іншої особи віком до 16 років, яке включає і фізичний статевий акт; без застосування насилля або залякування, з використанням і без використання як родинних зв'язків, так і омани; зі згодою потерпілого, якщо вона була отримана з використанням винним своєї явної переваги, яка обмежує свободу жертви [253, с. 62-63].

У КК України не закріплені ці терміни, не зважаючи на те, що все частіше у своїх наукових працях юристи, медики, психологи, соціологи досліджують їх, не даючи їм однозначного визначення. У Законі "Про попередження насилля в сім'ї" дається визначення терміну "сексуальне насилля в сім'ї", проте, тут воно вживається у значенні, як "протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру по відношенню до дитини, яка є членом цієї сім'ї" [204]. Нажаль законодавець не роз'яснив, які саме дії слід розуміти під даним поняттям.

Науковці Українського інституту соціальних досліджень, розглядаючи один з підходів до вивчення такої соціальної проблеми, як жорстоке ставлення до дітей, вважають, що сексуальне насилля слід тлумачити, як залучення функціонально незрілих дітей та підлітків до сексуальних дій без їх розуміння та згоди на те. Сюди вони відносять дії, починаючи від спостерігання чи присутності під час статевого акту і до безпосереднього залучення дитини у статеві зносини [170].

Не дається конкретного визначення цим термінам і в міжнародних нормативно-правових актах, зокрема Конвенція ООН про права дитини. Так, у ст. 19 йдеться про те, що держави-учасниці вживають всі необхідні заходи, включаючи насамперед законодавчі, для захисту дитини від усіх форм фізичного і психічного насилля, образи, зловживань, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання [108].

На думку О. В. Сльота, вказані поняття необхідно конкретизувати в

національному законодавстві кожної держави окремо з урахуванням її традицій і культури, оскільки сексуальна поведінка в сім'ї та суспільстві надзвичайно відрізняється в різних культурах, соціально-економічних групах, а тому і визначити стандарт поняття "сексуальне зловживання" досить складно [237, с. 369]. Ми погоджуємося з думкою О. В. Сльота і вважаємо за доцільне законодавчо закріпити вище наведені поняття, для однозначного тлумачення та розуміння, з метою недопущення різних тлумачень.

Щодо поняття розбещення неповнолітніх, про яке йдеться у КК України, то відповідно до Постанови Пленуму Верховного суду України «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» під розбещенням неповнолітніх слід розуміти розпусні дії, відповідальність за які передбачено статтею 156 КК, повинні мати сексуальний характер і можуть бути у вигляді фізичних дій або інтелектуального розбещення. Такі дії спрямовані на задоволення винною особою статевої пристрасті або на збудження у неповнолітньої особи статевого інстинкту [207].

Розбещення неповнолітніх – це злочин, що полягає у заманюванні малолітньої (малолітнього) (зловживаючи її безпорадністю та молодшим віком) у вчинення протизаконних (недобровільних) дій сексуального характеру із застосуванням фізичного або психічного насильства над жертвою розбещення. Під розбещенням зазвичай розуміються цілеспрямовані дії, які здійснюються дорослим, що викликають у дитини несвоєчасний підвищений інтерес до сексуальності, сексуальні фантазії, відчуття, бажання, а також вчинення з дитиною сексуальних дій (у тому числі статевого акту в тій або іншій формі) без застосування насильства, з використанням цікавості і недосвідченості дитини [47].

Термін «розбещення неповнолітніх» інколи вживають і в переносному значенні, коли мають на увазі неправильне, некоректне виховання дітей, а саме вседозволеність, черезмірне фінансове забезпечення, яке не відповідає загально прийнятим нормам суспільства. Проте, юридичну науку не цікавить

розбещення неповнолітніх у даному контексті, її цікавить дане поняття виключно у контексті сексуального характеру.

Враховуючи все вище викладене, ми вважаємо, що розбещення неповнолітніх – це кримінальне правопорушення, яке полягає у вчиненні різноманітних дій сексуального характеру, за виключенням статевих зносин природним чи не природним способом, такі дії можуть бути як фізичними, так і інтелектуальними та вчиняються відносно особи, яка на момент вчинення злочину не досягла 16-річного віку.

Важливими напрямками вдосконалення діяльності правоохоронних органів під час розслідування розбещення неповнолітніх є: відповідне наукове забезпечення такої діяльності; дієве організаційне, матеріально-технічне, інформаційне, психологічне забезпечення слідчої, оперативно-розшукової й експертної діяльності; підготовка висококваліфікованих фахівців.

Розкриттю та розслідуванню такого виду злочину як розбещення неповнолітніх у криміналістиці, нажаль, не приділена необхідна увага, механізм вчинення даного кримінального правопорушення та проблемні аспекти його розслідування недостатньо досліджені, а ті напрацювання, які вже існують не відповідають сучасним умовам законодавства та правоохоронної діяльності.

Здійснений нами аналіз досліджень, щодо проблем розкриття і розслідування розбещення неповнолітніх, повинен поліпшити інформаційне забезпечення правоохоронної діяльності щодо розкриття і розслідування таких злочинів. З цією метою, систематизуємо нижче, основні положення дисертаційних та монографічних досліджень, навчальних посібників, у яких міститься окремі положення стосовно розслідування розбещення неповнолітніх.

У 1991 році Ю. М. Антоняном видано підручник «Сексуальні злочини осіб з психічними аномаліями і запобігання їм» [15]. В даній книзі порушене питання про особливості вчинення сексуальних злочинів особами із психічними аномаліями. Детально вивчається особа злочинця, розглядаються

психічні відхилення, які провокують осіб вчиняти статеві злочини. Крім того, мова йде про заходи запобігання статевих злочинів та рекомендації щодо їх застосування.

У 1993 році у Москві Ю. М. Антонян та А. А. Ткаченко опублікували монографічне дослідження «Сексуальні злочини. Чикатило та інші» [16]. У роботі висвітлюються сексуальні вбивства, аналізуються причини їх вчинення, приділяється увага дослідженню особи злочинця та його жертви. Розглядаються найбільш жорстокі за останні за останні роки вбивства, що вчинялися в сукупності зі статевими злочинами.

У 1998 році колективом авторів видано монографічне дослідження «Серійні сексуальні злочини» [231]. Де у загальному вигляді розглядаються статеві злочини вчинені серійним маніяком. Аналізуються проблеми серійних сексуальних вбивств, детально досліджуються особа потерпілого та особа злочинця. Звертається увага на патологічні відхилення садиста-злочинця. Розглядаються причини вчинення зазначеного злочину та можливі варіанти боротьби з даним явищем.

У 2005 р. у Москві М. М. Мілованова захистила дисертацію «Методика розслідування сексуальних злочинів, що вчиняються стосовно малолітніх дітей» [167]. В якій розглянула та запропонувала нові методологічні рекомендації щодо розслідування статевих злочинів, що вчиняються стосовно малолітніх дітей.

2007 року О. І. Бродченко та О. А. Логунова опублікували посібник «Використання психологічних знань про особу злочинця під час розкриття серійних сексуальних злочинів» [36]. У якому доводиться необхідність отримання інформації про психологічні особливості та психотип особи для результативного розслідування та швидкого пошуку винних осіб.

Цього ж року Н. А. Ісаєв опублікував монографію «Серійні злочини на сексуальному ґрунті» [87]. В ній значну увагу автор приділяє вивченню особистості злочинця, його психологічному та психопатологічному портрету, сексуальних особливостей. Крім того, в роботі розкриваються основи

профілактичних заходів, що сприяють зменшенню вчинення серійних злочинів на сексуальному ґрунті.

2008 року Гідулянова Є. М. захистила кандидатську дисертацію на тему «Кримінальне провадження у справах малолітніх» [56]. У дисертації визначено місце кримінального провадження у справах малолітніх у структурі кримінального процесу України, критерії його виокремлення в особливе провадження, поняття та процесуальний статус малолітньої особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

Козлюк Л. Г. у 2009 році захистила дисертацію «Кримінологічна характеристика особистості злочинця, який вчинив статевий злочин щодо неповнолітнього» [96]. У даній роботі детально підходять до вивчення злочинця, його життя, поведінки, звичок, вподобань, освіти, сімейного стану. Що в свою чергу може бути використано як підґрунтя при визначенні такого елементу криміналістичної характеристики як особа злочинця.

Цього ж року вийшла монографія О. М. Джузи «Запобігання злочинам, пов'язаним із сексуальним насильством» [62]. Де автором було з'ясовано найбільш результативні способи запобігання злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством. Проаналізовано позитивні та негативні моменти в окремих заходах запобігання даних злочинів.

В 2011 році Павлюк Н. В. було захищено дисертацію на тему «Процес формування показань неповнолітніх (інтерпретація та використання під час допиту)» [187]. В даній роботі висвітлюються питання вікової періодизації неповнолітніх, психологічних особливостей окремих вікових груп. Розглядається процес формування показань та тактика проведення допиту різних вікових груп неповнолітніх.

Також, у 2011 році у Львові колективом авторів було видано підручник «Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ» [165]. Увагу колективу авторів, серед інших злочинів, привернули статеві злочини, серед них і розбещення неповнолітніх. В підручнику наведені основні аспекти методики розслідування розбещення

неповнолітніх, коротко описано слідчі дії, які варто провести, надано характеристику осіб, які вчиняють злочин даного виду та характеристику осіб, які стають жертвами, також узагальнено основні способи розбещення неповнолітніх, що зустрічаються на практиці. У 2015 році даний науковий посібник було доповнено та перевидано, авторський колектив був частково змінений.

В Одесі у 2013 році була захищена кандидатська дисертація Хижняком Є. С. «Особливості розслідування статевих злочинів щодо малолітніх» [265]. У даній науковій праці автором були розглянуті особливості розслідування всіх видів статевих злочинів щодо малолітніх, не виключенням стало і розбещення неповнолітніх. Дане дослідження було першим в Україні, однак враховуючи те, що автор намагався охопити всі види зазначеного злочину, то багато особливостей тактики проведення розслідування залишилися недослідженими. Саме тому методичні рекомендації та узагальнення, які в ній наведені, потребують розширення й доповнення в інших наукових дослідженнях.

Більш ґрунтовним можна назвати докторське дослідження Малярової В. О., що було захищено в 2014 році у Харкові «Теоретичні основи формування та реалізації методики розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків» [160]. У даній роботі розглянуто важливі теоретичні питання формування методики розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків, сформовано криміналістичну характеристику зазначених злочинів.

В 2016 році Харченко С. В. захистив дисертацію «Тактика проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх підозрюваних» [264]. У роботі розкриваються теоретичні та правові засади тактики проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх підозрюваних, розглядається тактика проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх підозрюваних та приділяється увага їх особливостям.

За часи Незалежності в Україні та Російській Федерації опубліковано

наукові дослідження, в яких частково вивчались питання окремих складових методики розслідування розбещень неповнолітніх. В останній час дана проблема привертає все більше уваги науковців. Проте на момент написання цієї дисертації жодної публікації, яка б всебічно висвітлювала всі аспекти методики розслідування розбещення неповнолітніх нами не встановлено.

1.2 Спосіб вчинення та слідова картина розбещення неповнолітніх

На думку більшості науковців-криміналістів, спосіб – це ключовий елемент у виникненні злочинної поведінки. Саме спосіб вчинення злочину є тією головною якісною характеристикою діяльності злочинця, яка найтісніше взаємопов'язана з властивостями інших елементів злочинної події [190, с. 39].

Спосіб є необхідним елементом кожної злочинної дії, оскільки будь-яка з них вчинюється засобами визначеної поведінки суб'єкта, наміри якого не можуть бути реалізовані іншим способом. Тому криміналістичне дослідження способів вчинення злочинів та використання отриманих даних у науково-організаційній діяльності по боротьбі зі злочинністю необхідно засновувати на пізнанні закономірностей, що визначають склад та форми поведінки людей [105, с. 7-13].

Вивчаючи характер актів поведінки слідчий може вийти на встановлення мотиву і мети злочину, визначити шлях для встановлення психологічного контакту з підозрюваним, обрати для конкретного випадку тактичні прийоми проведення окремих слідчих (розшукових) дій і вирішити багато інших криміналістичних завдань [190, с. 39].

Спосіб вчинення злочину - це система, елементами якої є дії, прийоми, рухи, операції. Він відіграє визначальну роль при формуванні інформації про вчинене правопорушення та про особу, яка його вчинила. Не може бути двох абсолютно однакових по способу вчинення злочинів. Обстановка кожного з них у чомусь відрізняється, поведінка потерпілих та злочинців, суб'єктивні

фактори, час події, місце вчинення все це відрізняє різні кримінальні правопорушення одне від одного. Тому пізнання способу вчинення можна розглядати як метод практичної діяльності, як один з шляхів встановлення істини по конкретному провадженню, розслідування якого може йти від встановлення способу вчинення злочину до його розкриття.

Властивості особи, її звички, навички, спосіб життя, професія впливають на визначення способу вчинення злочину. В залежності від вмінь, якими володіє особа, здобутих знань та навичок - злочинець обирає спосіб вчинення злочину, враховуючи шлях найменшого опору. Спосіб вчинення злочину багато в чому визначається психологічними властивостями злочинця (здібностями, навичками, вміннями, характером, темпераментом); та може вказувати на його окремі соціальні властивості (професію, приналежність до нації).

Дані про злочин є фактичною базою для побудови та перевірки слідчих і оперативно-розшукових версій та впливають на вирішення інших завдань розкриття та розслідування таких злочинів. Спосіб вчинення злочину підлягає встановленню при розслідуванні будь-якого злочину, оскільки це стосується об'єктивної сторони складу злочину і входить до предмету доказування [139].

Якщо говорити про наукове тлумачення способу вчинення злочину, то є багато різних визначень, розглянемо деякі з них. Весельський В. К. під способом вчинення злочину розуміє об'єктивно і суб'єктивно зумовлену систему поведінки суб'єкта до, в момент і після вчинення ним злочину, що залишає різного роду характерні сліди зовні, які дозволяють за допомогою криміналістичних прийомів і засобів уявити сутність події, що відбулася, своєрідність злочинної поведінки правопорушника, його окремі особистісні дані [45, с. 46].

На думку С. М. Зав'ялова, спосіб вчинення злочину – це складна категорія, в якій відображається його кримінально-правовий, кримінально-процесуальний, судово-психологічний і абсолютно криміналістичний аспекти.

Криміналістичне розуміння способу вчинення злочину не може цілком збігатися з його розумінням в інших науках [76, с. 7].

Жордания И. Ш. зазначив, що спосіб вчинення злочину — це не просто сума або якийсь комплекс поведінкових актів, а визначена цілісна структура поведінки, що є певною системою. Отже, як будь-яка система, що має певну структуру, спосіб вчинення злочину утворюється із взаємопов'язаних елементів, актів поведінки, спрямованих на підготовку, вчинення і приховування злочину. Ці акти поведінки — дії, операції, прийоми — сполучаються за певною ієрархією і субординацією як частини цілеспрямованої вольової діяльності [74, с. 73].

Спосіб вчинення злочину, на думку Г. Г. Зуйкова, являє собою систему взаємообумовлених рухливо детермінованих дій, спрямованих на підготовку, вчинення і приховування злочину, які пов'язані з використанням відповідних знарядь і засобів, а також часу, місця та інших сприятливих обставин об'єктивної обстановки вчинення злочину [82, с. 15; 81, с. 9].

На думку М. І. Єнікєєва, спосіб вчинення злочину — це система прийомів, дій, операційних комплексів, зумовлених метою і мотивами дій, психічними і фізичними якостями особи, в яких виявляються психофізіологічні і характерологічні особливості людини, її знання, вміння, навички, звички і ставлення до різних проявів дійсності. Для кожного злочину існує свій системний “набір”, комплекс дій і операцій. У кожної людини також є система узагальнених дій, що свідчать про її індивідуальні особливості. Ці комплекси так само індивідуалізовані, як і папілярні візерунки пальців, проте, відрізняючись від останніх, сліди цих комплексів завжди залишаються на місці злочину [70, с. 105].

Кудрявцев В. Н. під способом вчинення злочину розуміє сукупність прийомів, які злочинець використовує, реалізуючи свої наміри. У деяких випадках спосіб вчинення злочину визначає кримінально-правову норму і зумовлює караність діяння, зважаючи при цьому на небезпеку способу вчинення злочину для об'єкта зазіхання, частоту його реалізації на практиці та

юридичну можливість криміналізації [141, с. 110].

Попелюшко В. А., розглядаючи з точки зору кримінального процесу, зазначає, що спосіб вчинення злочину як частина предмету доказування, потрібно однаково розуміти у всіх галузях знання, які включають його у предмет свого дослідження. Водночас він зазначив, що перевагу варто надавати визначенням, розробленим теорією кримінального права. На його думку, спосіб вчинення злочину — це певний порядок, метод, послідовність рухів і прийомів, що застосовуються особою для вчинення злочину, форма реалізації дії чи бездіяльності [191, с. 123]. Однак, на наш погляд, дане визначення не дозволяє повною мірою вирішувати ті завдання, які розв'язуються криміналістикою.

Ми вважаємо, що спосіб вчинення – це сукупність певних прийомів, способів, методів, комбінацій застосованих для досягнення поставленої цілі. Для кожного злочину створюється свій неповторний спосіб.

Особливої уваги потребує твердження, що спосіб вчинення злочину – це все те, що характеризує дії злочинця при підготовці (підшукуванні місця, предмета посягання, підготовці знарядь і засобів, необхідних для вчинення злочинної мети та ін.), вчиненні злочину і приховуванні його слідів [22, с.198].

Окремо слід зазначити, що на сьогоднішній день актуальною є проблема ототожнювання понять «спосіб вчинення злочину» та «механізм злочину». З цього приводу Г. А. Зорин зауважив, що спосіб вчинення злочину є одним із елементів механізму злочину, а тому його не слід ототожнювати з механізмом злочину, що зараз досить часто зустрічається. Безсумнівно, є необхідність розширення і конкретизації складових способу вчинення злочину, але в нього варто включати (у криміналістичному плані) тільки те, що служить меті встановлення злочинців і розкриття злочинів. [79, с. 28; 22, с. 199].

Відстоюючи позицію про неможливість ототожнення понять, А. М. Кустов, запропонував розуміти під механізмом злочину – систему процесів взаємодії учасників злочину, як прямих, так і непрямих, між собою і з матеріальним середовищем, пов'язаних з використанням відповідних

знарядь, засобів та інших окремих елементів обстановки. На його думку, до основних елементів механізму злочину необхідно відносити:

- діяльність суб'єкта злочинної події;
- комплекс (сукупність) дій, вчинків та інших рухів жертви злочину;
- комплекс (сукупність) дій, вчинків та інших рухів осіб, які побічно пов'язані зі злочинною подією;
- окремі елементи обстановки, які використовуються учасниками злочинної події, включаючи предмет злочинного посягання» [147, с. 15].

Белкін Р. С. у своїх працях роз'яснює, що механізм злочину може бути об'єктом криміналістичного моделювання, і ця модель — використовуватися при пізнанні слідчої ситуації, визначенні шляхів і задач розслідування та ін. [30]. Що ж до способу вчинення злочину, то він вважає, що це система дій по підготовці, вчиненню і приховуванню злочину, які детерміновані умовами зовнішнього середовища і психофізіологічними властивостями особи. Спосіб вчинення злочину може бути пов'язаний з вибіркоким використанням відповідних знарядь або засобів, умов місця та часу. Як правило, дії по підготовці, вчиненню і приховуванню злочинів об'єднані загальним злочинним задумом; проте, у деяких випадках може мати місце самостійний спосіб приховування злочину (якщо приховування не входить у загальний задум) [27, с. 215; 25, с. 212].

Ми поділяємо думку Р.С. Белкін, який досить чітко та лаконічно зазначає, що спосіб вчинення — це лише одна з ланок механізму злочину [28, с. 68].

Співвідношення понять “механізму” та “способу” полягає в тому, що механізмом охоплюються всі взаємозв'язки, відносини, взаємодія всіх елементів злочинної події, а способом — лише частина. Певний механізм притаманний усьому злочину загалом, а спосіб характеризує лише діяльність злочинця [276, с. 86-87].

Як відзначає Г. Г. Зуйков, «вивчення способу вчинення злочинів не має зводитися до аналізу слідчої практики по закінчених провадженнях справам. Необхідно безпосередньо вивчати психологічні особливості особистості

злочинців, об'єктивну обстановку, в якій відбуваються або можуть відбуватися злочини» [121, с. 60].

Одночасно з терміном «спосіб вчинення злочину» у криміналістиці зустрічаються «спосіб вчинення і приховування злочину», «спосіб підготовки, підготовки і приховування злочину». На підставі цього способи вчинення злочинів поділяють на «повноструктурні» і «неповноструктурні». У криміналістичному аспекті дії по підготовці вчинення злочину включаються в спосіб тоді, коли, по-перше, вони, природно, є в наявності, а, по-друге, залишають конкретні сліди, що характеризують характер дій злочинця і дозволяють розмежовувати різні способи. А дії по приховуванню злочину відносяться до способу вчинення злочину в тому випадку, якщо вони охоплюються наміром і планом дій злочинця на момент вчинення злочину [22, с.198-199].

На думку Весельського В. К., спосіб вчинення злочину – це все те, що характеризує дії злочинця при підготовці, вчинення злочину та приховання його слідів [45].

Гора І. розділяє думку інших вчених про поділ на елементи, на її погляд, спосіб вчинення злочину – не просто сума або якийсь комплекс поведінкових актів, а визначена цілісна структура поведінки, що є певною системою, і зазвичай у криміналістиці структуру способу вчинення злочину розглядають в єдності трьох елементів: підготовки до злочину, безпосереднього його вчинення та приховування [58, с. 35–38; 74 ; 81, с. 10; 103, с. 22].

Доповнюючи вище викладену точку зору Г. А. Матувський поділяє на три види способи вчинення злочину по їх структурі:

- одноелементні - складаються із дій без підготовки та приховування злочину,
- складні (двохелементні), які крім основного елемента включають дії по підготовці або приховуванню злочину,
- повні (трьохелементні), які включають підготовку, безпосереднє вчинення та приховування злочину [161, с. 213].

По при все це ми погоджуємося з необхідністю виділення та поділу на стадії підготовки, вчинення та приховання, але мусимо зауважити, що на практиці досить часто дуже складно на початковому етапі розслідування визначити елемент приховування злочину як складову частину способу вчинення злочину, а інколи це зробити взагалі неможливо.

Ми поділяємо думку криміналістів, які вважають за потрібне вивчати способи підготовки розбещення неповнолітніх. До них відносять такі дії:

- 1) вистежування потерпілої особи злочинцем поблизу місць проживання, на шляху з навчання або на навчання, на місцях проведення дозвілля, після цього злочинець супроводжує їх до безлюдних місць, де вчиняє розпусні дії;
- 2) заманювання потерпілої особи у «тихі» місця шляхом обману, під пристойним приводом, чи пропозицією, що цікавить неповнолітнього;
- 3) підшукування жертв злочину, які навчаються у вечірній час, займаються увечері у спортивних секціях або перебували удома одні;
- 4) приготування злочинцем засобів для маскуванню своєї зовнішності (маски, окуляри, перуки, одяг тощо);
- 5) підготовка неправдивого алібі, приміром, злочинець мотивовано пояснює, що під час учинення злочину він був в іншому місці – на риболовлі, у лісі, на зустрічі з друзями та ін.;
- 6) вибір місця й способу вчинення злочину, розроблення плану вчинення злочину, розподіл ролей [165, с. 55].

До вже існуючого переліку, на наш погляд, слід додати:

- 1) стеження вже за обраною жертвою, вивчення її способу життя;
- 2) підшукування та обладнання приміщень для вчинення розбещення неповнолітніх;
- 3) пошук порнографічних зображень, відеофільмів порнографічного змісту для подальшої демонстрації неповнолітньому;
- 4) підшукування співучасників злочину.

Способів вчинення розбещення неповнолітніх існує безліч, але

обов'язковим є те, що під час розбещення неповнолітніх розпусні дії, відповідальність за які передбачено статтею 156 КК України, повинні мати сексуальний характер і можуть здійснюватися у виді фізичних дій або інтелектуального розбещення. Такі дії спрямовані на задоволення винною особою статевої пристрасті або на збудження у неповнолітньої особи статевого інстинкту.

До фізичного розбещення належать наступні дії:

- а) оголення статевих органів винної особи;
- б) оголення органів потерпілої особи;
- в) непристойні доторкання до статевих органів, які викликають статеві збудження;
- г) навчання статевим збоченням;
- д) імітація статевого акту;
- е) схиляння або примушування потерпілих до вчинення певних сексуальних дій між собою, якщо жертв декілька;
- є) вчинення статевих зносин, акту онанізму у присутності потерпілої особи тощо.

Інтелектуальне розбещення неповнолітніх передбачає:

- а) ознайомлення потерпілої особи із порнографічними зображеннями;
- б) демонстрація відеофільмів порнографічного змісту;
- в) цинічні розмови з нею на сексуальні теми [165, с. 56].

Колектив авторів-науковців О. В. Авраменко, Р. І. Благута, О. В. Захарова не поділяють розпусні дії на фізичні та інтелектуальні і зазначають, що під час розбещення неповнолітніх можна виділити такі способи вчинення:

- а) дотики в ділянки статевих органів, грудей, чуттєвих місць поверхні шкіри, поцілунки;
- б) проникнення за допомогою статевого члена, пальця, предмета в піхву, до рота або в анус;

- в) навчання статевих збоченням;
- г) демонстрація дитині оголених статевих органів, грудей або сідниць;
- г) вчинення статевого акту на очах у дитини та спонукання її до вчинення подібних актів;
- д) підглядання за дитиною, коли вона здійснює інтимні процедури;
- е) ознайомлення потерпілої особи із порнографічними зображеннями та (або) демонстрація відеофільмів порнографічного змісту;
- ж) вчинення статевих зносин між особами різної статі, що здійснювалися без застосування фізичного насильства, погрози його застосування і використання безпорадного стану потерпілої особи (під час вчинення статевих зносин з особою, яка не досягла статевої зрілості);
- з) вчинення статевих зносин з особою, яка не досягла статевої зрілості, батьком, матір'ю, вітчимом, мачухою, опікуном чи піклувальником [186, с. 210-211].

Ми підтримуємо думку авторів, які вважають за необхідне проводити класифікацію розбещення на фізичне та інтелектуальне, адже це допоможе більш глибоко дослідити різні види розбещення та у майбутньому проводити ефективну профілактику вчинення даного кримінального правопорушення.

Досліджені нами кримінальні провадження свідчать, що фізичне розбещення вчинялося у 36,1 %, інтелектуальне - 47,9 %, а у 16 % було поєднання фізичного та інтелектуального розбещення.

Розбещення неповнолітні може відбуватися як за згодою дитини, так і з застосуванням до неї фізичної сили з метою примушення її до вчинення певних дій сексуального характеру.

Способи готування і вчинення злочину досить часто поєднуються зі способами його приховання, наприклад розроблення і засвоєння легенди прикриття; відпрацювання лінії поведінки співучасників під час слідства в разі затримання або допитів у зв'язку з підозрою у вчиненні злочину.

Окремі способи приховання і маскуванню слідів злочину як складова

належать до способів його вчинення, наприклад, збереження предметів злочинної діяльності в схованках, використання в злочинних цілях засобів зв'язку й умовних сигналів, знищення слідів, створення фальшивих слідів чи неправдивого алібі, тощо. У деяких випадках дії з приховання можуть за часом збігатися з готуванням злочину.

Дії злочинців для приховування злочину найчастіше включають:

- 1) знищення, інколи його прання, ремонт, перефарбування, спалення, викидання на смітник, утоплення у воді злочинцем свого одягу зі слідами крові, інших біологічних виділень потерпілої особи;
- 2) змивання миючими засобами слідів на місці події (наприклад, проведення миття транспортного засобу, в якому було вчинено розбещення);
- 3) залякування та погроза потерпілої особи, якщо вона повідомить про вчинення розпусних дій чи статевого акту;
- 4) від'їзд із місця свого проживання на певний період для того, щоб у потерпілої стерлися з пам'яті ознаки його зовнішності;
- 5) погроза злочинцем потерпілій особі розповісти знайомим та близьким (колегам, сусідам, однокласникам, у деяких випадках батькам, якщо не вони вчиняли злочин, тощо) про «негідну» поведінку потерпілої;
- 6) повідомлення неправдивих відомостей злочинцем про себе та потерпілу особу;
- 7) створення неправдивого алібі;
- 8) ретельне проведення туалету статевих органів з метою знищення слідів злочину;
- 9) спричинення в потерпілої особи несвідомого або безпорадного стану шляхом нанесення травм у життєво важливі органи, споживання спиртним або введення у її організм наркотичних засобів;
- 10) маскування зовнішнього вигляду злочинця (стрижка волосся, вусів, бороди або відрощування їх, зміна кольору) тощо [165, с. 57].

На наш погляд до даного переліку слід додати такі дії задля приховання розбещення неповнолітніх:

- 1) проведення бесіди з потерпілою і переконання її, що дії які з нею відбувалися були природними і підуть їй на користь;
- 2) застосування гіпнозу для замовчення злочину потерпілою;
- 3) знищення всіх речей, що можуть слугувати речовими доказами, наприклад відеофільми порнографічного характеру та інше;
- 4) підкуп потерпілої особи за її мовчання щодо злочину;
- 5) знищення речей потерпілої, на яких могли залишитися сліди злочину;
- 6) примушування потерпілої прийняти душ після вчинення злочину.

Ми вважаємо за доречне розділяти способи приховання розбещення неповнолітніх на такі групи:

- інтелектуальні способи або способи психологічного характеру (бесіди, гіпноз, погрози та інші);
- фізичні способи (знищення слідів, від'їзд та інше).

Отже, ми дослідили, що спосіб вчинення злочину – це система певних дій, методів, прийомів для досягнення своєї злочинної мети. Він включає в себе три компоненти: спосіб підготовки, спосіб вчинення та спосіб приховання злочину. Так як розбещення неповнолітніх може відбуватися в різних формах, то і способів підготовки, вчинення та приховання існує не мало. Кожен із способів індивідуальний, має свої особливості. Крім того способи є специфічними через вікову категорію потерпілих, які в міру свого розвитку не завжди розуміють міру небезпеки від заподіяного злочинного посягання на них, а тому часто допомагають злочинцю приховувати злочин. Обрання способу, також залежить від кримінального стажу злочинця, що в свою чергу обумовлює підготовку, вчинення та приховання злочину.

По своїй природі кожен злочин залишає певні сліди, от і розбещення неповнолітніх, знаходять своє відображення в певних слідах. Залежно від способів вчинення цих злочинів, сліди знаходять відображення в документах, на предметах, у пам'яті людей.

Для вдосконалення методики розслідування розбещення неповнолітніх

необхідно дослідити особливості механізму слідоутворення, як специфічну, конкретну форму протікання процесу, кінцевою формою якої є утворення сліду-відображення.

Під час розслідування злочинів для виявлення винних осіб, необхідно провести дослідження слідів, залишених на місці події.

При вчиненні будь-якого злочину утворюються сліди, які залишає злочинець, жертва, сторонні особи. Виявлення та їх аналіз дозволяє слідчому встановити обставини злочину, спосіб вчинення та приховування, причинно-наслідкові зв'язки, сформулювати слідчі версії, будувати картину злочину, механізм його вчинення [104, с. 39].

Салтевський М. В. говорив, що всі джерела інформації про подію злочину, що утворюються в процесі його вчинення, називаються «слідовою картиною». «Слідова картина» – поняття дещо умовне, близьке до поняття «слідова обстановка» або «інформаційне середовище», що включає як матеріальні, так і ідеальні відображення. Таким чином, «слідова картина» (слідова обстановка в широкому її розумінні) як елемент криміналістичної характеристики являє собою абстрактну модель слідів злочину, що відображаються в матеріальному середовищі внаслідок його вчинення [221, с. 150-151].

Під типовою слідовою картиною, як стверджує М. В. Костенко, слід розуміти сукупність логічно взаємопов'язаних, матеріальних та ідеальних, слідів, що відображають як механізм злочину, так і дії його учасників [114, с. 11].

У широкому розумінні "слідова картина", що утворилась як наслідок вчинення злочину, є одним з елементів криміналістичної характеристики. В ній об'єднані такі елементи як час, місце, умови вчинення злочину та матеріальні сліди [105, с. 21-28].

Слід зазначити, не всі вчені до криміналістичної характеристики злочинів включають "слідову картину" (механізму слідоутворення) як самостійний структурний елемент.

Так, наприклад, Белкін Р.С. вважав, що в якості самостійного елементу криміналістичної характеристики типові матеріальні сліди та вірогідні місця їх знаходження виокремлювати не варто, так як опис способів вчинення та приховування злочинів включає і опис їх слідів [29, с. 314]. Такої ж позиції дотримується і Скригонюк М. І. [234].

Нам більш близька позиція тих авторів, які вважають, що доцільно (в методичних цілях) розглядати окремо спосіб вчинення та приховування злочину з однієї сторони, та особливості механізму слідоутворення (слідову картину) - з іншої, й тим самим виділяти її як окремий структурний елемент криміналістичної характеристики злочинів.

На наш погляд, “слідова картина” є обов’язковим елементом криміналістичної характеристики розбещення неповнолітніх, оскільки її зміст виступає практичним інструментом і так званим орієнтиром у виборі напрямків розкриття та розслідування цього злочину.

Слідова картина є результатом вчинення злочину і являє собою посткримінальну ситуацію. Із плином часу слідова картина може змінюватися під впливом зовнішніх факторів, на відміну від обстановки, яка залишається не змінною.

Відносно злочинів, що досліджуються нами, слід зазначити, що даний елемент криміналістичної характеристики може бути дуже різноманітний.

Слідову картину, що утворилася як наслідок вчинення злочину, утворюють такі складові, як типові ситуації вчинення злочину (час, місце, умови) і типові матеріальні сліди. Умови, час і місце вчинення злочину стають відомими тільки після "прочитання" слідової картини, тобто збирання первинної інформації. Саме сліди несуть інформацію про місце, час та інші обставини події злочину. Тому слідова картина, тобто речові обставини й уявні відображення в пам'яті, є важливим джерелом криміналістично значимої інформації при розслідуванні злочинів. Отже, слідова картина злочину – це сукупність відомостей про сліди злочину (матеріальні та ідеальні) та обставини злочину (місце, час і умови). Вона складається з двох елементів:

сліди злочину (в їхньому слідознавчому розумінні); обставини злочину (місце, час і умови) [240, с. 92].

Вивчаючи матеріали кримінальних проваджень нами було помічено, що даний злочин вчиняється переважно в другій половині дня, коли неповнолітні повертаються зі школи, додаткових занять. Це переважно з 15 до 22 години (86,7 % випадках). Даний факт можна пояснюється тим, що в цей час діти не знаходяться під постійним наглядом дорослих, а мають вільний час: повертаються додому, спілкуються з однолітками та інше. Крім цього, чим ближче до вечора, тим більше людей перебувають у стані алкогольного сп'яніння, що породжує в окремих осіб бажання вчинити статевий злочин. А також, даний час обирається з метою уникнення небажаних свідків.

На думку Сьоміної Н. А., місце вчинення злочину необхідно розділяти на такі види:

- 1) злочини, що вчиняються на відповідній відкритій території чи місцевості, в приміщенні, тобто відповідно до локалізації злочинного діяння у просторі;
- 2) ті, що вчиняються в населеному пункті, і ті, що вчиняються поза ним;
- 3) злочини, що вчиняються на відповідній території, тобто на певній ділянці, і на різних територіальних ділянках.

При цьому, слід пам'ятати про те, що місце вчинення злочину часто не збігається з місцем виявлення ознак злочину, а також, щодо одного злочину можливе існування кількох місць події [245, с. 58].

Розбещення неповнолітніх, як й інші статеві злочини вчинюються в замкнутих приміщеннях, темних місцях, подалі від посторонніх людських очей. При підготовці злочинець ретельно обирає пору року, місяць, день тижня та годину дня.

Це підтверджується даними звітів Національної поліції, так у 2012 році з 96 випадків, 5 були вчинені в громадських місцях, 4 з яких на вулиці. У 2013 році зафіксовано 646 кримінальних правопорушень, 13 з яких вчинили в

громадських місцях, з них 12 на вулиці. У 2014 та 2015 роках було вчинено 377 та 370 злочинів щодо розбещення неповнолітніх, з них 7 та 10 в громадських місцях і по 5 на вулицях. В 2016 році зафіксовано 14 випадків вчинення даного злочину в громадських місцях та 8 на вулиці (Додаток Б).

Аналізуючи кримінальні провадження, ми вважаємо, що в громадських місцях вчиняються так звані «випадкові» злочини, тобто злочинець заздалегідь не готується до нього, не обирає жертву, а в силу «нездорового» бажання викликаного алкогольним сп'янінням, сексуальною деформацією, психічними розладами вчиняє даний злочин, не розуміючи протиправності своїх дій.

Що ж до злочинів, які готуються заздалегідь, то вони вчиняються в місцях, де злочинець впевнений, що його та жертву ніхто не бачить і не чує, а дії, які він вчиняє залишаться невідомі для інших осіб.

У криміналістиці розрізняють матеріальні сліди злочинів, що являють собою відображення (зміни) в навколишньому середовищі, як результат механічного, термічного, біологічного, хімічного та іншого впливу на нього та ідеальні - як образи відображення в свідомості людини і, які зберігаються в його пам'яті [105, с. 21-28].

За даними анкетування слідчих Національної поліції в більшості випадків результативними для розслідування розбещення неповнолітніх є виявлення матеріальних слідів - 74,2 %, ідеальних рідше, всього в 25,8 %.

Відомості про типові матеріальні сліди мають важливе значення для проведення слідчих (розшукових) дій, оскільки визначають, на що саме слід звернути увагу під час огляду та освідування, про що необхідно дізнатись під час допиту, що необхідно знайти та вилучити під час обшуку. За допомогою типових матеріальних слідів можна встановити спосіб вчинення злочину та особу злочинця і навпаки, знаючи спосіб вчинення злочину, можна встановити сліди.

Найбільш типовими матеріальними слідами, що складають слідову картину при розбещенні неповнолітніх, можуть бути такі:

- гроші, цінні речі, товарні ярлики, етикетки від предметів, переданих потерпілому за мовчання злочину;
- порнографічна продукція, яка демонструвалася неповнолітньому;
- телефони та інші гаджети, на яких містяться фото, відео порнографічного характеру;
- сліди біологічних виділень;
- сліди рук потерпілої особи в помешканні підозрюваного чи його автомобілі при його заяві про те, що вказана особа йому не знайома і ніяких відносин вони раніше не мали;
- відео з камер спостереження, які фіксували потерпілого та підозрюваного разом.

Узагальнення опитування свідчить, що частіше всього «слідову картину» складають предмети, що належать потерпілій особі (28,8 %); предмети, які містять сліди кримінального правопорушення (59,5 %); сліди, які свідчать про фізичне насильство, що заподіювалося потерпілій особі (11,7 %).

У разі вчинення інтелектуального розбещення, крім вище перелічених, типовими матеріальними слідами можуть бути:

- фото та відео з порнографічним змістом;
- книги, журнали, брошури, які містять еротичну інформацію й призначені для осіб старше 18 років;
- товари з магазинів «для дорослих» (sex-shop);
- носії з фільмами, що призначені для осіб старше 18 років.

При фізичному розбещення типовими матеріальними слідами вважаються:

- сліди біологічного походження;
- сліди супротиву, дезодоранту, косметики на тілі підозрюваного;
- сліди косметичних засобів підозрюваного на тілі потерпілого, сліди запаху потерпілого на підозрюваному й навпаки.

Якщо говорити про носії ідеальних слідів, як одні з найважливіших

джерел інформації, що мають велике значення для розслідування розбещення неповнолітніх, необхідно зазначити, що такими на початковому етапі розслідування є потерпілі, які розповідають про вчинення стосовно них протиправні дії та обставини вчинення. В окремих випадках, коли потерпілі в силу свого віку не можуть надати необхідної інформації для ефективного розслідування важливим джерелом інформації в такому випадку є свідки. На наш погляд їх необхідно виділяти в окремі категорії.

Перш за все, це свідки з числа вчителів, друзів потерпілих, які перебували з особою до того як вона зустрілась зі злочинцем. Вони могли помітити незнайому їм раніше дорослу особу в оточенні потерпілого.

Наступну групу складають випадкові прохожі, консьєрж, сусіди злочинця, якщо злочин було вчинено в помешканні винної особи, водії таксі, автобусів, які могли підвозити жертву та злочинця.

Нарешті, необхідно мати на увазі осіб з числа родичів, знайомих, колег злочинця, які обізнані про його спосіб життя та здатні охарактеризувати його.

Серед вказаних категорій свідків, в залежності від отриманих від них даних про злочин та осіб, які їх вчинили, можна виділити:

- а) очевидець розбещення неповнолітніх;
- б) осіб, обізнаних про обставини, що передували їх вчиненню;
- в) осіб, які володіють даними про дії злочинця або його співучасників з приховування злочинів, його зникненні з місця події, або інших дій вчинених після події злочину.

Враховуючи, що одні з них є безпосередніми очевидцями, а інші володіють даними про супутні обставини, котрі передували їх вчиненню або після них, необхідно мати на увазі, що ступень їх обізнаності різна. В більшості випадків вказаним особам можуть бути відомі лише окремі факти, що не мають зі злочином безпосереднього зв'язку, але які можуть допомогти в процесі розслідування [105, с. 21-28]. Тому необхідно встановити не лише безпосередніх свідків, але й осіб, які можуть надати інформацію про особу

потерпілого та підозрюваного слідству, яка допоможе в розслідуванні даного кримінального правопорушення.

Отже, «слідову картину» утворюють обставини і сліди події злочину. Їх виявлення, аналіз, дослідження, встановлення причинних зв'язків, дозволяють побудувати картину події, сформулювати слідчі версії, уявити можливі моделі злочину, механізм його вчинення. Дослідження слідів і речових доказів може вказати на особу злочинця, обставини розбещення неповнолітніх, виявити чи вчинявся злочин одноособово, чи було декілька співучасників, сліди приховання злочину.

Таким чином, можна зробити висновок, сліди надають слідчому доказову інформацію. Виявлення слідів дозволяє більш точно вирішувати питання про необхідність та доцільність застосування тих чи інших технічних засобів, залучення спеціалістів, проведення експертиз, проведення оперативно-розшукових заходів, про можливість та необхідність використання окремих тактичних прийомів, про визначення першочергових слідчих (розшукових) дій.

1.3 Особа злочинця та особа потерпілого

Відомості про особу злочинця як елемент криміналістичної характеристики мають важливе значення для розслідування, оскільки використовуються для розслідування конкретних видів кримінальних правопорушень та впливають на ефективність профілактичної діяльності.

Всебічний підхід до оцінки особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, має не лише теоретичне, а й практичне значення. Знання та врахування індивідуальних особливостей й психологічних рис особи правопорушника дозволяє отримати достовірну інформацію про вчинений злочин, встановити співучасників, форму вини, мотиви та мету злочину, тим самим надаючи можливість слідчому ефективно проводити слідчі (розшукові) дії, застосовувати найбільш раціональні тактичні прийоми, встановлювати

психологічний контакт та здійснювати позитивний вплив на правопорушника під час розслідування конкретного злочину [31, с. 21].

На сьогоднішній день криміналістика ще не виявила «злочинні криміналістичні» ознаки у суб'єктів злочинної діяльності, тому при окресленні характеристик особи злочинця та потерпілого ми будемо користуватися досягненнями науки кримінологія.

Необхідно зазначити, що на сьогоднішній день, незважаючи на достатньо ґрунтовні дослідження вчені не прийшли до однозначного рішення щодо найменування злочинця, одні схиляються до особи, інші до особистості злочинця. Ми підтримуємо тих вчених, які говорять про особу злочинця і розділяємо підхід І. І. Карпець, який поставив під сумнів необхідність виділення і вивчення поняття «особистість злочинця», оскільки «психологія різних категорій людей, що вчиняють різні злочини, їх погляди на поняття злочинного далеко не однакові» [95, с. 101].

Розглядаючи особу злочинця, який вчинив розбещення неповнолітнього, потрібно зупинитися на окремих характеристиках, так А. Дьяченко та І. Колоскова аналізують особу статевих насильників за віком, рецидивом, груповим характером і станом сп'яніння [67, с. 100], а також по зайнятості працею і навчанням.

На підставі розслідування такої категорії кримінальних правопорушень, як розбещення неповнолітніх можна виділити певні характерні особливості, притаманні для злочинців, які вчинили даний злочин: великий віковий діапазон, різний рівень освіти, працюючі та не працюючі, раніше судимі та не судимі. Загальними рисами є винятковий цинізм, відсутність моральних принципів, нехтування суспільною мораллю.

Злочинцями можуть бути гвалтівники; педофіли; садисти; насильники в сім'ї (вітчим, мачуха, батьки, усиновителі, опікуни, піклувальники); знайомі або друзі постраждалих неповнолітніх або їх батьків [186, с. 213].

При характеристиці злочинця варто зупинитися на віці особи, яка вчинила розпусні дії щодо особи, що не досягла шістнадцятирічного віку.

Стаття 156 КК не входить до переліку злочинів відповідальність за вчинення яких передбачена з 14 років (ч. 2 ст. 22 КК). Відтак, відповідальності підлягає особа, якій виповнилося шістнадцять років на момент вчинення кримінального правопорушення.

Питання віку злочинця за розбещення неповнолітніх, передбаченого ст. 156 КК, належить до дискусійних у науці та практиці. Вчені, що досліджували дане питання по-різному оцінювали вік з якого може наставати кримінальна відповідальність за розбещення неповнолітніх. Так, на думку ще радянського вченого М. Д. Шаргородського, суб'єктом злочину, слід визнавати 18-річну особу. «В протилежному випадку, – зазначив цей вчений, – відсутні чіткі критерії щодо вирішення питання про те, хто із неповнолітніх є потерпілим, а хто – винуватим. Кримінальна відповідальність за розбещення неповнолітніх завжди повинна наступати з 18 років» [146, с. 659].

На противагу, Ю. К. Сущенко зазначає, що вимога щодо досягнення повноліття або статевої зрілості суб'єкта злочину у цьому випадку не базується на чинному законі й не відповідає завданню охорони нормального статевого розвитку підростаючого покоління [244, с. 9].

Переважає більшість науковців підтримують позицію щодо підвищення віку суб'єкта досліджуваного злочину до 18 років. При цьому наводяться наступні аргументи. По-перше, формування установок у сексуальній сфері в неповнолітніх віком від 16 до 18 років, як правило, є незакінченим. Неправомірно покладати на нього роль «контролера статевої поведінки» іншого неповнолітнього одного з ним віку або трішки молодшого. Соціальний обов'язок статевого контролю може покладатися виключно на повнолітніх осіб. По-друге, з настанням вісімнадцятирічного віку питання про досягнення статевої зрілості особи не виникає. Хоча закон і не вимагає обов'язкової статевої зрілості суб'єкта зазначеного злочину, але притягнення до відповідальності підлітка, який здебільшого не досяг статевої зрілості, за розпусні дії щодо такого ж підлітка, який також не досяг статевої зрілості, важко визнати доцільним і обґрунтованим [224, с. 124-125].

Якщо звернутися до статистики, то за останній рік в Україні особами у віці від 16 до 18 років було зареєстровано 2 випадки вчинення розбещення, в 2015 році не було вчинено жодного розбещення неповнолітніми, за 2014 рік зафіксоване одне розбещення неповнолітнього даною категорією осіб. Натомість майже щороку вчиняється декілька розбещень особами, які не досягли віку кримінальної відповідальності, тобто особами до 16 років (Додаток В).

На наш погляд, пропозиція про підвищення віку підозрюваної особи є обґрунтована і актуальна, підлітки не завжди розуміють наслідки своїх дій та готові свідомо відповідати за них, тому потребують підвищеної уваги суспільства та захисту їхніх інтересів державою. Також на наш погляд, в шкільну програму потрібно включити предмети, на яких дітям роз'яснювалися б заборонені законом дії і невідворотну відповідальність за них, адже частина підлітків вчиняє правопорушення, не розуміючи правових наслідків, а часто не усвідомлюючи, що їхні дії є злочином.

Щодо вікової категорії дорослих людей, то за статистичними даними видно, що більшість розбещень неповнолітніх вчиняється особами у віці від 29 до 39 років (34,1 %), у віці від 18 до 28 вчиняється майже така ж кількість розбещень неповнолітніх як і у віці від 40 до 54 років (23,2% й 26,5 % відповідно). Непоодинокими є випадки вчинення даного злочину особами у віці старше 60 років (9,2 %) (Додаток В).

За 2014 рік було зафіксовано 3 випадки вчинення розбещення неповнолітніх жінками, у 2015 та 2016 роках було по 1 випадку (Додаток В).

Для осіб, що займаються розбещення неповнолітніх дуже специфічний і освітній рівень – він вищий, ніж у гвалтівників взагалі, але нижче освітнього рівня населення в цілому. Примітно, що вища освіта не є перешкодою для статевих злочинів, більше того, злочинці, котрі навчалися у школах, вузах, відрізняються підвищеною витонченістю своїх дій, а також умінням уникати викриття. Вища освіта найбільше характерна для осіб, які вчинили статеві злочини щодо малолітніх [267, с. 99-101].

Базуючись на статистичних даних Національної поліції, за 2014 необхідно зазначити, що:

- 10 % осіб, що вчинили розбещення мали вищу освіту;
- 28 % професійно-технічну освіту;
- 58 % мали повну середню освіту або ж базову середню освіту, лише одиниці не мали освіти або мали початкову.

В 2015 році спостерігалось значне зниження освітнього рівня злочинців:

- 6 % мали вищу освіту;
- 23 % професійно-технічну;
- 69 % мали повну середню освіту чи базову середню освіту.

Натомість у 2016 році:

- 14,1 % розбещувачів мали вищу освіту;
- 26,8 % – професійно-технічну;
- 57,7 % – повну середню освіту чи базову середню освіту (Додаток В).

Як свідчить статистика, більша частина статевих злочинів вчиняється у стані алкогольного сп'яніння. Слушно зазначити, що алкоголізм є однією з основних умов в механізмі більшості статевих злочинів. Як показують дослідження, у алкоголіків спостерігається досить широка різноманітність поєднань алкоголізму і статевих розладів [84, с. 12]. Це переважно порушення статевого бажання щодо об'єкта (гомосексуалізм), віку (педофілія, ефебофілія, німфофілія, геронтофілія), родинних зв'язків (інцест), рідше зустрічаються порушення статевого бажання за способом його задоволення (наприклад, сексуальний садизм) [49, с. 14-15].

У початковій стадії алкоголізму зазвичай спостерігається підвищення статевого бажання одночасно з його расторможеністю. У третій стадії алкоголізму приходить час статевого безсилля, але при прийомі значних доз спиртних напоїв відзначається підвищення статевого бажання, яке, однак, супроводжується значним зниженням статевої потенції [267, с. 99-101].

За статистичними даними Національної поліції за 2014-2016 роки

третина розбещень неповнолітніх, злочинців по яких виявили, вчинялися у стані алкогольного сп'яніння. Разом з тим, за останні роки не зустрічалося жодного випадку вчинення розбещення особами в стані токсичної інтоксикації (Додаток В).

Як приклад можна навести такий випадок. Особа П. працюючи музичним керівником у дитячому лагері «Деснянка», перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, знаючи, що потерпіла особа К. спить у кімнаті № 1 і є неповнолітньою, прийшов в дану кімнату, ліг поряд з К. і почав цілувати її та вчинив непристойні доторкання до її статевих органів, що кваліфікується як розбещення неповнолітнього [136].

У дослідженнях аномального суб'єкта насильницьких статевих злочинів, як правило, виявляється кілька моментів:

- 1) поряд з численними психічними порушеннями у даної категорії осіб часто зустрічається розлад статевого бажання в рамках парафільної і псевдопарафільної поведінки;
- 2) до психологічних особливостей відносяться також значні варіації статеворольової ідентичності;
- 3) психосексуальні порушення роблять значний вплив на процеси вольового контролю в період кримінальної поведінки;
- 4) психологічні та патопсихологічні особливості сексуальних порушень представляють можливості прогнозу сексуальної поведінки і оцінки суспільної небезпеки особи злочинця з психосексуальними аномаліями [86, с. 59-64].

При оцінці психопатологічних порушень та їх ролі в генезі насильницької сексуальної поведінки фахівці займають різні позиції. Одні різко критикують «патологізацію» і «психологізацію» статевих злочинців, акцентуючи увагу на тому, що наявні у них відхилення не впливають на кримінальну відповідальність [34, с. 120]. Інші ж [97, с. 86-88], навпаки, наділяють парафільні відхилення роллю провідних причин злочинної поведінки, що відносяться до вольового компоненту юридичного критерію

неосудності, тобто мають правові наслідки. Ісаєв Н. А. оцінює обидві точки зору як крайнощі й обґрунтовує «золоту середину», вдаючись для цього до докладного аналізу психологічних і патопсихологічних механізмів статевої поведінки і її кримінальної реалізації [86, с. 62].

Дослідження свідчать про різноманіття патогенетичних механізмів та мотиваційних передумов статевого насильства. Найпоширенішим мотивом статевого злочину є зняття сексуальної напруги. Інший мотив, який часто зустрічається – сексуальне самоствердження. Він формується переважно в осіб, які виховувалися у сім'ях, де домінували жінки. Такий стан зазвичай викликає статевою рольову фрустрацію і агресію, спрямовану на жінку. Оскільки чоловіки в таких сім'ях позбавлені можливості самоствердження, вони реалізують свою незадоволеність пізніше – в формі агресії по відношенню до жінки-символу, якою є жертва статевого злочину. Звідси в основі статевого насильства часто лежать механізми гіперкомпенсації чоловіків [267, с. 99-101].

Заслуговує на увагу мотивація статевих злочинів щодо малолітніх. Легко припустити абсолютне панування сексуальних спонукань, що виникають на ґрунті відповідних потреб. Проте, доведено, що сексуальний мотив присутній не завжди [265, с. 40]. Для кримінальної обстановки в Україні актуальна мова про різке зниження мотиваційного порогу, в результаті чого злочин вчиняється за першою, часто неусвідомлюваним спонуканням. Причина – зменшення кількості стримуючих мотивів через психологію вседозволеності, прославлення прав і свобод особистості при замовчуванні обов'язків, падіння моралі і всього іншого, що завжди супроводжує соціальні реформації, а також слабка ефективність діяльності правоохоронних органів. Все це призводить до психології ризику, необґрунтованою ставкою на швидкість реагування на зовнішні подразнення, до надій на безкарність; все це спричинило і збільшення статевих злочинів відносно малолітніх [267, с. 99-101].

Наступним фрагментом характеристики особи сексуального злочинця є узагальнення її властивостей і ознак. Як справедливо відзначається в літературі, «практичне значення висновків, які випливають з теоретичного аналізу буде істотним, якщо перейти ... до таких категорій, як «типологія особистості злочинця» [117, с. 173]. Відповідаючи важливим науковим завданням і практичним цілям, типологія як метод наукового пізнання фіксує те головне, без чого немає і не може бути особистості злочинця, тобто розкриває внутрішні стійкі зв'язки між істотними ознаками і тим самим сприяє виявленню закономірностей, властивих злочинцеві як типу [83, с. 55; 248, с. 296; 145, с. 282]. Типологія проникає в сутність особистості злочинця, вона пов'язана з вивченням таких властивостей людини, як свідомість і психіка, темперамент і емоції, навички та вміння, спрямованість, установки, потреби [73, с. 133-139; 100, с. 119-120].

На теперішній час вчення про типи особи злочинця розроблено досить повно [50, с. 4; 61, с. 3-15; 173, с. 125-134], хоча серед вчених як і раніше існують різні точки зору з даного питання [216, с. 95-97]. Одне очевидно: типологія особи допомагає виявити причини злочинної поведінки, а, отже, з більшою ефективністю сприяти попередженню злочинів. Головною ж типоутворюючою ознакою при цьому визнається така, яка визначає взаємини між особою та суспільством. Завдяки їй встановлюються ступінь «відчуженості» людини від суспільства і навколишнього середовища, а також стійкість способів її поведінки. За глибиною, стійкістю і злісністю антисоціальною спрямованістю та ціннісною орієнтацією особи виділяють такі типи: «випадковий», «ситуативний», «нестійкий», «злісний», «особливо небезпечний» злочинець [85; 149; 215; 249, с. 104].

Щодо спрямованості і ступеня суспільної небезпеки особи злочинця, який вчиняє злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності малолітніх, Ю. М. Антонян виділяє такі типи: 1) ситуативний – до цього типу належать особи, які вчинили сексуальні злочини під впливом конкретної ситуації (*раніше не судимий стоматолог К., 27 років, в парку*

зустрів раніше знайому малолітню Т. і запропонував їй прогулятися. Згодом він запропонував піти до нього додому і подивитися відео порнографічного характеру, на що Т. погодилася. К. був засуджений за розбещення неповнолітньої), 2) стійкий – до цього типу належать особи, що відрізняються готовністю вчинити статевий злочин в будь-який момент, але разом з тим не протиставляють себе суспільству (наприклад – раніше не судимий, але такий, що перебуває на обліку у ОВС, С. обманним шляхом заманив малолітню Г. в підвальне приміщення, де, погрожуючи, змусив роздягнутися і продемонструвати свої статеві органи, в цей час мастурбуючи), 3) злісний – до цього типу належать особи, які вчиняють статеві злочини під впливом кримінальної ідеології, цілеспрямовано діють на шкоду інтересам законослухняних громадян (в дану класифікаційну групу входять, наприклад, звільнений з місць позбавлення волі Н. і гр-ка В., які вчинили тяжке тілесне ушкодження малолітньої К., поєднане з її роздяганням, демонстрацією їй власних геніталій та записом даного злочину на відео для подальшого поширення в мережу Інтернет), 4) особливо злісний – включає осіб, які залучають до вчинення статевих злочинів нестійких громадян (гр-н Б., раніше судимий за вчинення особливо тяжкого злочину, через кілька тижнів після звільнення з колонії організував групове зґвалтування малолітньої Н. Через нетривалий час їм була організована спроба групового зґвалтування ще однієї малолітньої. До вчинення даних злочинів Б. залучив трьох малолітніх) [16, с. 31-34].

Для морально-психологічних властивостей осіб, які вчиняють статеві злочини, типовий егоцентризм, при якому власні бажання і почуття розглядаються як єдино значущі для вибору варіанта поведінки і підлягають безумовному задоволенню. У науковій літературі виділяються наступні риси морально-психологічної характеристики статевих насильників: жорстокість, яка переходить в грубість, цинізм і відсутність почуття сорому, неповагу до людей, егоїзм, споживацьке ставлення до оточуючих; не визнання жодних

перепон на шляху до задоволення статевого бажання; моральна розбещеність [96, с. 45].

Існує думка, що за вчинення розбещення неповнолітніх злочинців можна поділити на тих, у діях яких відбувається умовне повернення в емоційно комфортний стан минулого, відхід від складних сексуальних відносин з досвідченими дорослими жінками до простіших – з підлітками.

Особи, які вчиняють насильницькі статеві злочини відносно малолітніх, не виключенням є розбещення, як правило, одружені або мають постійного статевого партнера поза шлюбом – дорослу жінку. Але статеві контакти з ними не приносять сексуального задоволення або ж є неможливими в той час і в тих формах, які потрібні чоловікові. Це може бути пов'язано зі слабкістю або з наявними деформаціями сексуального бажання самого чоловіка, або з фригідністю партнерки та інше. [267, с. 99-101].

За критеріями психічного здоров'я осіб-злочинців прийнято поділяти на 2 основні групи. До першої групи належать особи з різними аномаліями психіки, а також патологічними проявами статевого потягу. А також особи, які страждають на психоз пізнього віку, розвинуте слабоумство [14, с. 93].

До другої групи належать особи, що не мають патологічних змін у психічній та статевій сфері [14, с. 94].

Однією з аномалій є педофілія. Це порушення психосексуальної орієнтації за віком об'єкту. Основою для формування педофілії служать ретардації психосексуального розвитку, порушення комунікації з особами іншої статі і нерідко сексуальні розлади, що заважають нормальному статевому життю. Сексопатологи стверджують, що явища педофілії частіше спостерігаються в підлітків, у 30-літніх і літніх чоловіків. Серед підлітків основну частину складають особи, що у зв'язку з ретардацією психосексуального й емоційного розвитку не вміють налагоджувати контакт із ровесницями і спілкуватися з ними. У групі 30-літніх переважають одружені, але не зумівши улаштувати свої сексуальні і соціальні відносини фрустровані чоловіки, що одержують статеве задоволення в грі з дівчатками

і не ризикують піти на близькість з дорослими жінками. Серед літніх найчастіше зустрічаються особи самотні і страждаючі статевими розладами. Самотні шукають у спілкуванні з дівчатками виходу зі свого сиротливого положення, більшість з них також випробує труднощі в контактах з жінками, а літні чоловіки з статевими розладами використовують це спілкування для стимуляції своєї гаснучої сексуальності [283, с. 87-88].

Аналогічні причини потягу до малолітнього і при гомосексуалізмі як у чоловіків, так і в жінок. Нерідко педофілія формується на фоні передчасного психосексуального розвитку, і тоді вона буває стійкою. При раннім становленні сексуальності дитячі ігри міцно фіксуються в статевому потязі і визначають його. У випадках педофілії винятково рідко зустрічаються статеві акти, так само як і зґвалтування. Звичайно усе ґрунтується на «добровільних засадах». Лише підлітки використовують залякування і погрози. Дії, що розтлівають, звичайно містять у собі розповіді про інтимні відносини, демонстрацію порнографічних зображень, огляд і показ статевих органів, ласки, поверхневий і глибокий петтінг, іноді орально-генітальні контакти, значно рідше справа доходить до генітального контакту, вестибулярного коїтуса. У будь-якому випадку спокушання приводить до передчасного психосексуального розвитку дитини, перекрученні її сексуальності і психіки, а нерідко і до парафілій, нав'язаних звідниками. У деяких випадках педофілія може сполучатися з садизмом, що являє собою велику небезпеку [225, с. 119].

Серед педофілів відзначається високий відсоток вихідців з інтелектуального середовища [68, с. 326-329]. Представники цієї групи – невпевнені в собі чоловіки, виховані під зайвою материнською опікою і з ізоляцією від «поганих товаришів», а часто просто позбавлені в дитячому та підлітковому віці контактів з однолітками. Їх матері, оцінюючи своє заміжжя негативно, знаходили в синах компенсацію незадоволеною в шлюбі чуттєвості. Під їх впливом сини вкрай негативно оцінювали особистість батька, сприймаючи його як злого і грубого «мужлана» [239, с. 210]. Для такого змушненого сина малолітній потерпілий чоловічої статі служить

об'єктом компенсації за переживання дитинства і, крім того, обґрунтовано представляється джерелом менших проблем, ніж дорослий партнер. Це пов'язано не тільки з його доступністю і легкістю контактів з ним, але і з тим, що потерпілий підліток не здатний на негативні оцінки можливої сексуальної невдачі.

Серед сексуальних аномалій щодо дітей, крім педофілії є ефебофілія та німфофілія – це статевий потяг до неповнолітніх підліткового і юнацького віку. У формуванні цього потяга, так само як і педофілії, труднощі контактів з однолітками грають не останню роль, хоча вони виражені значно менше. Нерідко ефебофілія (німфофілія) розвивається в осіб з статевими розладами, при цьому до сексуальних контактів з підлітками їх спонукують недосвідченість юнаків, незнання ними техніки статевого акта і витікаюча звідси менша ймовірність почути осуд своїх сексуальних дій. Крім того, юнацька гіперсексуальність осіб чоловічої статі забезпечує їм не тільки високу статеву активність, але і деяку індіферентність в способах реалізації статевого потяга. Визначну частину ефебофілів приваблює недосвідченість підлітків, і вони охоче займаються їх "навчанням". Джерела ефебофілії можуть виходити із підліткового віку, особливо на фоні затримки психосексуального розвитку і при контактах, що залишили яскравий слід. У літньому віці виникнення ефебофілії зв'язане з гаснучою сексуальністю і статевими розладами, коли контакти з підлітками служать як би стимуляторами. Сексуальна поведінка при ефебофілії мало відрізняється від звичайної, однак можна відзначити і деякі особливості: бесіди під видом статевої освіти, демонстрація порнографічних зображень, фільмів, "випадкове" залишення на видному місці порнографічних рукописів. Особи з ефебофілією (німфофілією) прагнуть знайти роботу в колективах підлітків. В багатьох випадках контакти з підлітками внаслідок їхньої скритності проходять непоміченими. Особливо просто, навіть з почуттям подяки сприймаються юнаками-підлітками прояву ефебофілії в жінок. Жінки добровільно беруть на себе наставництво над підлітком при перших його кроках у сексуальне життя. Найбільшу насолоду

ефебофіли одержують від недосвідченості своїх підопічних, тому що навчання стимулює статеве збудження. Іноді ефебофілія приймає виражені патологічні риси [116, с. 346; 283, с. 313].

Педофілія може бути як постійною, коли людину сексуально збуджують виключно статевонезрілі або такі, що знаходяться в стадії статевого визрівання, діти, так і тимчасовою, замісною, коли пріоритет в основному відається дорослим партнерам, але при неможливості або ускладненості сексуального контакту із дорослими партнерами суб'єкт переключає свою увагу на дітей або підлітків [107, с. 66]. Якими б причинами не зумовлювалися сексуальні девіації у вигляді педофілії, ефебофілії та німфофілії, усі вони мають наступні загальні риси: 1) відхилення від нормальної сексуальної поведінки є результатом набутого сексуального досвіду, а не помилок природи; 2) ступінь їх розповсюдження пов'язана з культурними нормами та способом життя народу; 3) всі вони виникають та існують в особливостях дитячого та підліткового сексуального досвіду; девіації найчастіше вражають саме чоловіків, й виключно рідко - жінок.

Головна небезпечність педофілії та ефебофілії з поглядів сексопатологів полягає в тому, що дії педофіла до дитини або підлітка в більшості випадків є явною або прихованою формою сексуального насилля. Це спричиняє дуже серйозне довготривале травмування дитячої та підліткової психіки, що в майбутньому приводить до різноманітних психічних розладів та ускладнень в сфері як особистого, так і суспільного життя. Спроби самогубств, страхи, депресії, маніакально-депресивний психоз, посттравматичний синдром, сексуальні розлади, психічні проблеми загального характеру, зловживання алкоголем і таблетками, що потім переростає у алкоголізм та наркоманію, антисоціальна поведінка та інші проблеми – ось далеко не повний перелік наслідків, які спричинені сексуальним насиллям над дитиною. Показовим є й той факт, що близько 50% засуджених педофілів самі були жертвами сексуальної експлуатації в дитинстві [225, с. 121].

Вчені намагалися систематизувати зовнішні ознаки педофілів,

аналізуючи типи тисяч виявлених педофілів і прийшли до висновку, що найчастіше це особи невисокого росту, переважно шульга з невисоким рівнем інтелектуального розвитку. Проте більшість вчених усе ж таки сходяться на думці, що зовнішні ознаки не відіграють суттєвої ролі при виявленні особи педофіла, вони можуть бути якими завгодно [179, с. 128].

Більшість осіб з педофільними розладами мають наступні риси поведінки і характеру: замкненість, недовірливість, вразливість, сором'язливість, боязкість. У більшості випадків у педофілів переважає фемінна модель поведінки та риси характеру, притаманні протилежній статі [180, с. 67].

Особливості особи насильницького злочинця, який учиняє статеві злочини щодо малолітнього, позначаються на причинах конкретних діянь. Серед них найбільш значимі наступні: а) розблокування сексуальної потреби; б) «повернення» в психологічно комфортні переживання періоду статевого дозрівання; в) підпорядкування вимогам молодіжної групи для того, щоб не виглядати в очах приятелів неповноцінною людиною; г) підтвердження свого чоловічого статусу при попаданні у психологічну залежність від провокуючої поведінки малолітньої.

При характеристиці особи злочинця варто також звернути увагу на громадянство, оскільки за статистичними даними прослідковується, що за останні декілька років переважна більшість розбещень вчиняються українцями, зафіксовані лише поодинокі випадки вчинення даного злочину іноземцями (Додаток В).

Статистичні дані доводять, що велика кількість злочинців, а саме кожен другий, на момент вчинення кримінального правопорушення були працездатними, але ніде не працювали і не навчалися. Також у 2016 році на момент вчинення розбещення неповнолітніх кожен 10 злочинець був безробітний (Додаток В).

Підсумовуючи, зазначимо, що проаналізувавши існуючий стан дослідження проблеми формування портрету злочинця у злочинах щодо

розбещення неповнолітніх виявлено: злочинцем з розбещення неповнолітніх може бути особа від неповнолітнього до похилого віку, з достатньо високим рівнем освіти, схильна до різних психічних аномалій та морально розбещена. При цьому, як правило, злочин вчиняється в стані алкогольного сп'яніння. В підрозділі з'ясовано найпоширеніші мотиви статевих злочинів до яких відносять: зняття сексуальної напруги; сексуальне самоствердження; отримання гіперкомпенсації; сексуальні спонукання, що виникають на ґрунті відповідних потреб та ін. На основі офіційних статистичних даних правоохоронних органів узагальнено дані щодо злочинів у сфері розбещення неповнолітніх та з'ясовано основні характеристики особи сучасного злочинця-розбещувача неповнолітніх – це, переважно особи чоловічої статі (97,3 %), у віці від 18 до 54 років (83,8 %), громадяни України (97,8%), одружені (53,9 %), з повною чи базовою загальною освітою (61,1 %), працездатні, але не працюючі або безробітні (59,5 %), що вчиняють злочин без співучасників (99,5 %), характеризуються переважно позитивно (57,1 %) (Додаток В).

Дані про особу потерпілого мають важливе значення для процесу розкриття та розслідування злочину, оскільки дані про останнього використовуються при побудові слідчих версій, плануванні розслідування, попередженні злочинів тощо. Особливого значення потерпілий набуває на першочерговому етапі, оскільки, від нього отримуємо важливу, криміналістичну інформацію про подію злочину, особливості злочинця та інші обставини, які мають значення для справи [245, с. 6].

Що ж стосовно особи потерпілого, то слід зазначити, що за часи незалежності України суттєво змінилися основні підходи до осмислення й реалізації прав дітей, визначених як міжнародним законодавством та і внутрішнім. Це пов'язано з посиленням уваги держави до інтересів дітей, удосконаленням механізму контролю за дотриманням чинного законодавства в сфері охорони дитинства, настанням невідворотних санкцій за порушення прав дитини, розвитком інституцій соціально-правового захисту дитини, переосмисленням цінностей суспільства та іншими факторами.

Ключові положення міжнародних правових актів відображаються в українському законодавстві, хоча існує низка проблем і неузгодженостей через відсутність та суперечливість важливих моментів у національному законодавстві.

Основною ідеєю законодавчого забезпечення прав дитини в Україні є принцип закріплений у ст. 52 Конституції України: «усі діти рівні від народження», це означає, що діти рівні у своїх правах, незалежно від походження, місці народження, сім'ї, національності, кольору шкіри, релігійних сповідань. Конституція України зазначає, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються законом, держава гарантує утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [99].

Конституція України використовує терміни «діти», «повнолітні діти» та «неповнолітні», проте визначення, хто підпадає під ці поняття, Основний Закон не дає.

У Цивільному кодексі України поняття особи, що не досягла 18 років визначається поняттями «малолітньої» та «неповнолітньої». Зазначені терміни використовуються і в цивільному законодавстві, проте з точки зору дієздатності, тобто повною цивільною дієздатністю наділена особа, «яка досягла вісімнадцяти років (повноліття)» (ст. 34 ЦК). Неповна цивільна дієздатність є у «фізичної особи у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (неповнолітня особа)» (ст. 32 ЦК), що ж до часткової цивільної дієздатності, то вона є у «фізичної особи, яка не досягла чотирнадцяти років (малолітня особа)» (ст. 31 ЦК) [270].

У ст. 6 Сімейного кодексу України зазначається, що правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття. Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Проте, в нормах Сімейного кодексу України, як правило, зустрічається поняття «дитина» і

лише в окремих статтях Сімейного кодексу безпосередньо використовується термін «малолітній» [233].

Аналізуючи Кримінальний кодекс України, ми стикаємось із поняттям «неповнолітній» та «малолітній». Однак чіткого визначення, кого розуміти під поняттями закон не містить [126].

У чинному кримінальному процесуальному законодавстві, а саме у ст. 3, визначаються основні терміни Кодексу, згідно до якого малолітня особа – дитина до досягнення нею чотирнадцяти років, а неповнолітня особа – малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років [128].

26 квітня 2001 році в Україні прийнято Закон «Про охорону дитинства», який виступає ключовим спеціальним актом законодавства у галузі захисту прав дитини та протидії усім формам насильства щодо неї. Цей Закон визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіти, соціальний захист та всебічний розвиток встановлює основні засади державної політики у цій сфері [195].

Даним законом закріплюється на державному рівні саме поняття «дитина», якою вважається «особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно із законом, застосовуваним до неї, вона не набуває повноліття раніше» (ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства»). Це визначення цілком відповідає поняттю «дитина», викладеному в Конвенції ООН про права дитини.

У Законі України «Про громадянство України» зазначено, що «дитина – особа віком до 18 років» [196].

Необхідно також звернути увагу на Закон України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх», який, на наш погляд, дає занадто широке і розмите поняття «неповнолітнього», а саме: це особа віком від 3 до 18 років (ст. 11). Здається такий підхід законодавця до

визначення віку неповнолітнього невірним, оскільки свідчить про підміну понять «неповнолітній» і «дитина» [194].

Аналіз чинної нормативно-правової законодавчої бази України свідчить, що виділення в законах певних вікових груп неповнолітніх учасників правовідносин пов'язане із закріпленням за ними відповідної термінології. Характернішими щодо цього є терміни «неповнолітній» і «малолітній».

Незважаючи на довгі роки пошуку та аналізу, юридична наука досі не створила єдиної термінології позначення неповнолітніх різних вікових груп. Не сформульовані загальні для всіх галузей права чіткі критерії, які визначають правове становище цих осіб залежно від їхнього інтелектуального, психічного, фізичного розвитку. Відтак, використання в науковій літературі і законодавчих актах таких термінів, як «діти», «молодь», «підліток», «малолітній», «неповнолітній» не завжди відображає специфіку їхнього правового статусу і не завжди несе під собою певне смислове навантаження.

Проаналізувавши законодавство ми можемо стверджувати про колізію, адже назви статті 156 КК України «Розбещення неповнолітніх» не узгоджується з іншими актами, де неповнолітніми вважаються особи до вісімнадцяти років, а дана стаття охороняє інтереси неповнолітніх лише до шістнадцятирічного віку. Науковці неодноразово звертали увагу на дану проблему [66, с. 258; 278, с. 68; 224, с. 123]. Що ж до практики, то питання стоїть у наявності або відсутності суспільної небезпечності розпусних дій щодо неповнолітніх осіб у віці з шістнадцяти до вісімнадцяти років. Законодавець вважає, розпусні дії щодо осіб визначеної вікової групи неповнолітніх не є суспільно небезпечними.

Вчені, що підтримують підвищення віку потерпілої особи від розбещення наводять наступні аргументи. По-перше, впровадження цієї пропозиції узгодить назву статті 156 КК з диспозицією ч. 1 цієї норми, по-друге, норми українського Кримінального кодексу будуть узгоджуватися із положеннями міжнародних договорів, що ратифіковані Верховною Радою України вже довгий час; по-третє, кримінально-правовою охороною буде

охоплена різноманітна сфера статевої недоторканності неповнолітніх, в четверте, нормальне статеве становлення особи у період неповноліття буде закладати високі ідеали родинних цінностей та сприяти гармонійному розвитку нового покоління громадян України [265, с. 113-114].

Очевидно, що будь-який злочин, який «породив» потерпілого, у тому числі розбещення, представляє загальний результат поведінки і злочинця, і його жертви, що джерелом думок і мотивів поведінки злочинця є особа потерпілого як матеріальне вираження об'єкта злочину [141, с. 9].

Вчені стверджують, що статевому насильству щодо малолітніх сприяють декілька обставин: їм легше заподіяти шкоду в силу слабкості фізичних кондицій, а також підлеглого положення по відношенню до дорослих; необізнаність батьків про допустимі заходи по відношенню до дітей; низька правова культура населення в області прав дитини [178, с. 3].

Система ознак, що відносяться до особи потерпілого, має складну структуру. Вона включає загальні демографічні відомості (стать, вік, місце проживання, навчання, роботу, тощо), дані про спосіб життя, риси характеру, звички, зв'язки, стосунки (ворожі, дружні) [245, с. 65].

Така ситуація становить дуже сприятливий ґрунт для віктимізації малолітніх, де вікові особливості виходять на перший план [261, с. 21; 260, с. 133; 262, с. 134], що і зумовлює розгляд особливостей характеристики особистості малолітніх потерпілих від статевих злочинів.

Перші наукові дослідження Л. В. Франка в цьому напрямку привели згодом до формування цілого напрямку в кримінології, відомого як «віктимологія» [261] – вчення про потерпілого і про його «внесок» в злочин проти власних інтересів.

Загальновідомо, що неповнолітні безпорадні перед авторитетом дорослої людини, їх суб'єктивна можливість протидіяти злочинцю і самостійно орієнтуватися в небезпечних ситуаціях буває невисокою. Усе зазначене робить цю вікову групу підвищено віктимною [19, с. 27]. Малолітнім притаманні психологічні особливості, що мають віктимологічні

значення: сугестивність, довірливість, жага пригод, цікавість, дезорієнтованість в конфліктних ситуаціях [77, с. 74-75].

На жаль, на сьогоднішній день недостатньо детально вивчені особливості поведінки малолітніх жертв як в кримінальному праві, в кримінології, так і в криміналістиці. Окремих авторів лише частково розкривають деякі аспекти віктимізації малолітніх потерпілих [232].

Нами було проаналізовано статичні дані Національної поліції щодо вікової категорії потерпілих від розбещення неповнолітніх, результати показали, що кількість малолітніх жертв в 2, а в деякі роки в 3 рази більша ніж неповнолітніх жертв (Додаток Б). Злочинці користуються тим, що в такому віці дитина ще не розуміє, що відбувається, її легше залякати, схилити до того, щоб вона нікому не говорила про те, що сталося. Насильник також сподівається, що малолітня особа не зможе чітко описати словами дії, які з нею відбувалися, а навіть якщо розповість, то люди це сприймуть за фантазії дитини.

Наслідки статевого насильства над малолітніми завжди болючі і очевидні: «сексуально-активні підлітки часто гірше вчать, ніж їх однолітки-незаймані, серед них в 2,5 рази більше другорічників, втричі більше курців, осіб, що зловживають спиртним, вживають наркотики» [226]. Для них характерні не тільки зловживання алкоголем (55%), а й втеча з дому – 56%, проміскуїтет – 50%, спроби суїциду – 49%, зловживання наркотиками – 43%, самоушкодження – 35%, проституція – 16% [218, с. 372].

Як свідчить аналіз матеріалів практики малолітні особи, які пережили статеve насильство, відстають у фізичному і особливо в психічному розвитку. У них розвивається своєрідний комплекс нервово-психічних і поведінкових відхилень, порушень в емоційній сфері, що робить їх «важкими», неприємними, нерідко небезпечними для оточуючих [75].

У жертв статевого насильства зазвичай розвивається посттравматичний синдром, в результаті чого потерпілі з великими труднощами розповідають про насильство, навіть у разі щирої довіри до працюючого з ними фахівця.

Встановити факт статевого насильства значно важче, ніж фізичного, оскільки розкриттю сімейної таємниці перешкоджають почуття провини, сорому і страху, що відчуються малолітньою особою та іншими членами сім'ї, які знають про все. Малолітньому здається, що, розповівши «про це» психологу, вона зрадить батька чи матір. Крім того, занадто велика душевна біль від пережитого; підлітки небезпідставно побоюються, що з початком розповіді про свою «ганьбу» вони втратять контроль над собою і своїми почуттями. До того ж їх завжди переслідує страх, що той, кому вони розкажуть про факт статевого насильства, відкине їх, відчувши огиду [265, с. 53].

Усіх жертв статевого насильства переслідує переживання сорому і власної провини. Вони часто страждають депресією і відрізняються аутоагресивною поведінкою, слідує психоемоційній установці поганих батьків – «було б краще, якби цієї дитини не було взагалі». Чим важче травма від статевого злочину, тим вище ризик суїциду і більш глибоко виражена депресія. У результаті малолітні жертви навмисно створюють величезну дистанцію у спілкуванні з однолітками. У них мало друзів, тому що однолітків лякає їх імпульсивна поведінка, а це в перспективі загрожує повною ізоляцією. Таким чином, віктимна поведінка малолітніх жертв статевих злочинів дуже залежить від віку і тому її навряд можна іменувати істинно віктимною [265, с. 53].

Давно встановлена і доведена (на базі передзлочинної і посткримінальної поведінки жертв) підвищена віктимність малолітніх, їх підвищена здатність в силу деяких якостей ставати за певних обставин об'єктом злочинного посягання [118, с. 53], в тому числі – жертвою статевих злочинів.

У кримінологічній літературі прийнято виділяти такі типи віктимної поведінки жертв статевих злочинів: активна, провокуюча і пасивна поведінка [188, с. 212]. У свою чергу провокуюча віктимність передбачає 2 варіанти: а) пряме підбурювання, коли жертва просить зробити з нею дії сексуального характеру (наприклад, при гіперсексуальності), б) непряме підбурювання, при

якому поведінка жертви дає підставу злочинцю вважати бажаними для жертви сексуальні дії з його боку або про безкарність такої поведінки.

Пасивна поведінка жертви виявляється і в момент статевого злочину (немає спроб опору), і в постзлочинній поведінці (відмова від можливості притягти винного до відповідальності), яка провокує рецидив насильства по відношенню до неї [265, с. 52].

При пасивній поведінці потерпілих «у злочинця ... менше стримуючих морально-етичних начал, ніж коли він стикається з протидією» [213, с. 34]. Тут жертва розглядається як така, що не має цінності, іноді злочинець навіть щиро переконаний у своїй невинності. Шкоду, яку наносить жертві, злочинець заперечує, а насильство, яке застосовується виправдовує особисто «коригуванням» соціальної системи в ім'я суспільної справедливості. У статевих злочинців при пасивній поведінці жертв проявляється їх очевидна деперсоналізація [232].

У неповнолітніх закладається самосвідомість, що сприяє спілкування, активна взаємодія із собі подібними: «особистість стає для себе тим, що вона є в собі, через те, що вона пред'являє для інших. Це і є процес становлення особистості». Примушування до дій сексуального характеру ускладнює свободу вибору жертвою варіанту поведінки, оскільки існує джерело, паралізуюче сексуальне самовираження. При цьому малолітні відчують значні психоемоційні перевантаження, що призводить до драматичних ситуацій у їхньому житті [265, с. 52].

На формування багатьох якостей жертв впливає мікросередовище [269, с. 302]. Для малолітніх таким мікросередовищем виступає, звичайно ж, сім'я. Але вона не завжди виконує свої соціальні функції, оскільки багато батьків не контролюють малолітніх у вільний від навчання час. Це відноситься як до жертв, так і до ставих злочинців малолітнього віку. Як наслідок, багато відкинутих родиною дівчат занадто рано починають статеве життя, стають доступними сексуальними партнерами для дорослих. Найчастіше це збігається з приходом у дім вітчима. При цьому часто змінюється ставлення до дочки і

з боку її матері. У ряді випадків вітчими намагаються схилити дівчат до інтимних стосунків.

Підвищена віктимність малолітніх осіб зумовлена також їх суб'єктивним сприйняттям з боку дорослого злочинця (для останнього підліток як сексуальний об'єкт більш доступний, а статевий контакт з ним не загрожує соромом від можливої сексуальної невдачі).

У наукових джерелах пропонується декілька класифікацій потерпілих від такого злочину як розбещення неповнолітніх:

За віком розрізняють: немовлят (неповнолітні до року), неповнолітніх молодшого дошкільного віку (малолітніх – дитина, яка не досягла 14-річного віку) і неповнолітніх шкільного віку (неповнолітніх – дитина, віком від 14-ти до 18-ти років) [186, с. 212].

На наш погляд така класифікація не зовсім вдала, адже назва вікових категорій не відповідає віку дітей, які перебувають в даній групі. Тому ми пропонуємо наступну класифікацію за віком:

- немовлята (діти до року);
- малолітні дошкільного віку (з одного року до шести років);
- малолітні шкільного віку (з шести років до 14 років);
- неповнолітні (з чотирнадцяти до шістнадцяти років).

Наш варіант класифікації в кожній назві групи передає смислове навантаження даної категорії.

Потерпілих дітей за соціально-правовим статусом колектив авторів О. В. Авраменка, Р. І. Благути, О. В. Захарової поділяють за наступним критерієм:

- діти з неблагополучних сімей – діти осіб без визначеного місця проживання, осіб, які зловживають алкоголем, вживають наркотики, ведуть паразитичний спосіб життя тощо;
- діти-сироти – діти, які були залишені батьками або батьки яких були позбавлені батьківських прав, які знаходяться на утриманні дитячих будинків, інтернатів або інших закладів;

- діти з благополучних, але малозабезпечених (часто багатодітних) сімей, батьки яких не мають можливості утримувати родину матеріально, у тому числі напівсироти;

- безпритульні діти, які втекли з родини або відповідного соціального чи медичного закладу (дитячого будинку, інтернату тощо) [186, с. 212].

Як нам здається, дана класифікація видається не повною, адже жертвами розбещення є діти як з неблагополучних сімей, так і досить благополучних та забезпечених. Ми вважаємо, що до даної класифікації варто було б додати категорію дітей з благополучних сімей, у яких все гаразд в родині, які стали жертвами даного злочину, незважаючи на все сторонню опіку батьків.

Проаналізувавши матеріали кримінальних проваджень ми приходимо до висновків, що у 58 % кримінальних проваджень проходять потерпілі з неблагополучних сімей та малозабезпечених, адже злочинцю простіше йти з ними на контакт і є більша можливість підкупити їх за вчинення певних дій, або їхнє подальше мовчання щодо подій, які відбулися. Також, у неблагополучних сім'ях, де батьки зловживають алкогольними напоями чи наркотиками, діти не знаходяться під ретельним наглядом дорослих, що дозволяє злочинцям, які є друзями чи знайомими батьків, безперешкодно вчиняти протиправні дії, поки інші дорослі розважаються й не слідкують за їх діями.

Здебільшого діти дошкільного або молодшого шкільного віку розповідають або невербально «сигналізують» про те, що стосовно них було вчинено або вчиняється сексуальне насильство, зокрема розбещення [186, 213].

Вивчаючи кримінальні провадження ми прийшли до висновку, що 61 % дітей, які стали жертвами розбещення неповнолітніх, не розуміли дій, що відбувалися з ними. 78 % потерпілих перебували в періоді достатевого дозрівання, а це означає, що їм було нанесено непоправну шкоду, яка в подальшому буде впливати на відносини з протилежною статтю та може викликати психологічні проблеми.

Отже, з всього вищевикладеного можна зробити висновок, що жертвами розбещення можуть бути діти від народження до 16 років, різних соціальних груп, раси та кольору шкіри. В даному випадку не відіграє жодного значення чи розуміла дитина, що з нею відбувалося і чи призвели ці діяння до негативних наслідків. Частіше всього розбещення не проходить безслідно, воно впливає на подальше життя потерпілого, на його психіку, формування особистості, відношення до осіб іншої статі, створення власної сім'ї. Такі діти потребують реабілітації та психологічної допомоги.

Висновки до розділу I

Досліджена нами офіційна статистика вчинення розбещення неповнолітніх викликає серйозне занепокоєння стабільно високими показниками, беручи до уваги той факт, що про переважну більшість випадків вчинення цього злочину не повідомляють правоохоронні органи. Від так особливо важливим є боротьба з ним.

Нами було проаналізовано законодавство України та думки науковців й виведено своє авторське визначення «розбещення неповнолітніх» - це кримінальне правопорушення, яке полягає у вчиненні різноманітних дій сексуального характеру, за виключенням статевих зносин природнім чи не природнім способом, такі дії можуть бути як фізичними, так і інтелектуальними та вчиняються відносно особи, яка на момент вчинення злочину не досягла шістнадцятирічного віку.

На підставі наукових праць вітчизняних вчених з'ясовано, що наразі в Україні на дисертаційному рівні не розроблено рекомендації щодо розслідування розбещення неповнолітніх.

Нами було запропоновано до вже існуючих способів підготовки до вчинення розбещення неповнолітніх додати: стеження за обраною жертвою,

вивчення її способу життя; підшукування порнографічних зображень, відеофільмів для подальшої демонстрації потерпілим.

Встановлено, що існує 2 різновиди способів розбещення неповнолітніх, а саме фізичне та інтелектуальне розбещення. Так, фізичним розбещенням вважаються наступні дії: оголення статевих органів винної особи; оголення органів потерпілої особи; непристойні доторкання до статевих органів, які викликають статеві збудження; навчання статевим збоченням; імітація статевого акту; схиляння або примушування потерпілих до вчинення певних сексуальних дій між собою, якщо жертв декілька; вчинення статевих зносин, акту онанізму у присутності потерпілої особи тощо. Інтелектуальні розпусні дії передбачають: ознайомлення потерпілої особи із порнографічними зображеннями; демонстрація відеофільмів порнографічного змісту; цинічні розмови з нею на сексуальні теми; статеві зносини в присутності неповнолітнього.

Розширено список дій задля приховання розбещення неповнолітніх, а саме: проведення бесіди з потерпілою і переконання її, що дії які з нею відбувалися були природними і підуть їй на користь; застосування гіпнозу для замовчення злочину потерпілою; знищення всіх речей, що можуть слугувати речовими доказами, наприклад відеофільми, фото порнографічного характеру та інше; підкуп потерпілої особи за її мовчання щодо злочину; знищення речей потерпілої, на яких могли залишитися сліди злочину; примушування потерпілої прийняти душ після вчинення злочину.

Запропоновано класифікувати способи приховання розбещення неповнолітніх на такі групи:

- 1) інтелектуальні способи або способи психологічного характеру (бесіди, гіпноз, погрози та інші);
- 2) фізичні способи (знищення слідів, від'їзд та інше).

Узагальнено характерні особливості притаманні для злочинців, які вчиняють розбещення неповнолітніх: великий віковий діапазон, різний рівень освіти, винятковий цинізм, відсутність моральних принципів, нехтування

суспільною мораллю.

Запропоновано та надано аргументи доцільності підвищення віку підозрюваної особи до 18 років. Також акцентовано увагу на необхідності введення у шкільну програму уроків, на яких дітям роз'яснювали б заборонені законом дії та дії, які порушують їх честь та гідність, і невідворотну відповідальність за їх вчинення.

Досліджено психосексуальні відхилення осіб, схильних до вчинення розбещення неповнолітніх, а саме: педофілію, ефебофілію та німфофілію. Визначено, що педофілія – це порушення психосексуальної орієнтації за віком, а саме статевий інтерес до малолітніх. Його розвитку служить порушення комунікації з особами іншої статі, сексуальні розлади, що заважають нормальному статевому життю, передчасний психосексуальний розвиток. Відзначено, що педофілами доволі часто є хлопці, які були під надмірною материнською опікою та ізольовані від «поганих компаній». Що ж до ефебофілії та німфофілії, то це ті ж відхилення, що і при педофілії, проте потяг вже до підлітків та осіб юнацького віку.

Проаналізовано статистику вікових категорій потерпілих від розбещення неповнолітніх з якої видно, що малолітні особи в 2-3 рази частіше стають жертвами, аніж неповнолітні.

Запропоновано класифікацію за віком для дітей, які можуть бути потенційними жертвами розбещення неповнолітніх:

- 1) немовлята (діти до року);
- 2) малолітні дошкільного віку (з 1 року до 6 років);
- 3) малолітні шкільного віку (з 6 до 14 років);
- 4) неповнолітні (з 14 до 16 років).

РОЗДІЛ 2. ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗБЕЩЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

2.1. Особливості початку досудового розслідування, за фактом вчинення розбещення неповнолітніх

На сьогоднішній день досить гостро стоїть проблема латентності статевих злочинів, не виключенням є і розбещення неповнолітніх. Це пов'язано з певною сором'язливістю, таємничістю інтимних питань. З цього приводу Зігмунд Фрейд досліджуючи проблему точно охарактеризував її причини: «Немає сумніву, що саме звична, власна спотворена сором'язливість та усвідомлення «провини», зумовлює дорослих у розмовах із своїми дітьми робити таємницю із усього того, що пов'язано з сексуальністю. Можливо також, що це пояснюється їх власною необізнаністю з деяких теоретичних питань, котру єдино здолати можна за рахунок накопичення сучасної наукової інформації з цієї проблематики. Зазвичай вважають, що у дітей статевий інстинкт відсутній й починає з'являтися лише з визріванням статевих органів. Це груба помилка, яка однаково суттєва як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Якщо подивитися уважніше, то виправити цю помилку настільки просто, що можна тільки дивуватися, як вона загалом могла виникнути» [263, с. 28].

Потерпілі - діти та підлітки з цілої низки об'єктивних та суб'єктивних причин не розголошують факт вчинення щодо них розпусних дій дорослими особами. Фахівці з підліткової психології та педагогіки об'єктивними причинами цієї проблеми вважають загально-низький рівень статевої самосвідомості та статевої свободи більшості населення України (особливо у сільській місцевості), недоліки статевого виховання у родині та школі, відсутність профілактичної роботи та програм реабілітації потерпілих від статевих злочинів тощо [148, с. 42-43; 212, с. 143].

Тому не дивним є той факт, що статеві злочини відносять до найбільш латентної групи злочинів, яка становить 70%. Таким чином, високий рівень

латентності статевих злочинів, що вчиняються стосовно неповнолітніх, не дає змоги отримати повне уявлення про їх реальні масштаби [225].

Але не зважаючи на латентність, дана категорія злочинів займає кожного року друге місце по кількості вчинених статевих злочинів. Перше місце посідає зґвалтування. Так, у 2013 році розбещення неповнолітніх становило 20,7% від загальної кількості статевих злочинів, у 2014 році було вже 23,24%, в 2015 році цей показник збільшився і становив 26,67%, а у 2016 році – 31,6% (Додаток А). Як ми бачимо, масова частка вчинення розбещення неповнолітніх зростає з кожним роком і це викликає занепокоєння.

Високий показник латентності розбещення неповнолітніх, різноманітність способів вчинення, в тому числі продуманість способів приховання, не стандартність та різноплановість характеристики особи злочинця та особи потерпілого обумовлюють особливості виявлення даного виду злочину.

На думку переважної більшості опитаних респондентів, лише про одиничні випадки розбещення неповнолітніх стає відомо правоохоронним органам (Додаток Г). Беззаперечним є той факт, що латентну злочинність неможливо виміряти та представити у точних цифрах. В даній ситуації можна вести мову лише про припущення, суб'єктивні думки, приблизні розрахунки, що ґрунтуються на даних анонімного анкетування дітей віком до 16 років. За результатом нашого опитування студентів III та IV курсів юридичного факультету КНУ ім. Т. Шевченка можемо говорити, що 73,7 % опитаних стверджують, що відносно них, або в їхній присутності до досягнення ними шістнадцятирічного віку вчинялося розбещення; ще 19,3 % не пам'ятають скільки років їм було (до 16 чи більше 16), на момент коли проходили дії які відносяться до розбещення. І всього 7 % анкетованих стверджують, що щодо них не вчиняли розбещення.

Крім цього, всі 100 %, які сказали, що відносно них було вчинено розбещення зазначили, що в жодному випадку не було розпочате кримінальне провадження (Додаток Д). Щодо даних фактів розбещення не починалися

кримінальні провадження, адже опитані нами студенти не зверталися до правоохоронних органів і в більшості випадків вважали дії, що вчинялися щодо них законними, адже їх вчиняли ровесники, друзі, знайомі, однокласники вважаючи це нормою поведінки або ж «просвітленням» потерпілих осіб. Отже, цифри говорять самі за себе, основна більшість розбещень неповнолітніх є непомічені правоохоронними органами.

Величезна кількість правопорушень з різних причин не знаходять відображення в офіційній статистиці. Статистичні дані про кількість розбещень за поточний рік, слід розглядати як інформацію про рівень виявлення злочинів у цій сфері. Високий рівень латентності розбещень неповнолітніх, пояснюється різними чинниками:

- необізнаністю потерпілих, що їх права були порушені і вони стали жертвою злочину;
- ігнорування дорослими інформації від дитини, що вона піддавалася розбещенню;
- замовчуванню даної події сім'єю, для збереження дитячої психіки чи репутації сім'ї;
- розбещення в сім'ї і залишення даного факту в таємниці від оточуючих та інші причини.

Кримінальне провадження щодо розбещення неповнолітніх розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування (ч. 1 ст. 214 КПК України) [138].

Здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою

відповідальність, встановлену законом. Огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, яке здійснюється негайно після завершення огляду [128].

На початку кримінального провадження щодо розбещення неповнолітніх до Єдиного реєстру досудових розслідувань вносяться відомості про:

1) дату надходження заяви, повідомлення про розбещення неповнолітніх або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення такого злочину;

2) прізвище, ім'я, по батькові потерпілого або заявника;

3) інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення розбещення неповнолітніх;

4) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення розбещення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела;

5) попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

6) прізвище, ім'я, по батькові та посада слідчого, прокурора, який вніс відомості до реєстру та розпочав розслідування;

7) інші обставини, передбачені положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань.

У Єдиному реєстрі досудових розслідувань автоматично фіксується дата внесення інформації та присвоюється номер кримінального провадження.

Слідчий, уповноважений на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язаний прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова в прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається (ч. 4 ст. 214 КПК України) [128].

Приводом для внесення відомостей про вчинення розбещення неповнолітніх і відповідно початком досудового слідства є:

- заяви чи повідомлення про вчинення цього злочину;
- виявлення вчинення розбещення неповнолітнього під час розслідування інших злочинів;
- самостійне виявлення територіальними підрозділами Національної поліції, з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення цього злочину.

Про розбещення неповнолітніх, за свідченнями слідчих Національної поліції (з міста Києва, Дніпропетровської, Житомирської, Запорізької, Київської, Львівської, Одеської, Сумської, Тернопільської, Хмельницької, Чернігівської областей), стає відомо здебільшого із заяв чи повідомлень про вчинення цього злочину (63,2 %) або ж під час розслідування інших злочинів (20,2 %), рідше у результаті самостійного виявлення з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення цього злочину (16,6 %) (Додаток Г).

Повідомлення про розбещення неповнолітніх, зазвичай надходять від членів сімей та родичів потерпілих осіб, є випадки подачі заяв органами опіки та піклування, дирекцією дитячих будинків та шкільних закладів. Досить часто заяви про розбещення неповнолітніх надходять від так званих «уважних» сусідів, які помічають прихід дітей до осіб старшого віку без видимих причин. Варто зазначити, що досить часто такі повідомлення від сусідів не мають під собою вагомих підстав.

Відповідно до ст. 214 КПК України ще одним приводом для початку досудового розслідування, є самостійне виявлення слідчим з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [128]. Такі відомості можуть бути отримані: в результаті безпосередньої діяльності слідчого (наприклад, у випадку розслідуванням ним інших злочинів); від оперативних працівників у результаті проведення ними ОРЗ; з інших джерел (повідомлення в мережі Інтернет).

Зазвичай слідчий отримає інформацію про вчинення розбещення неповнолітніх в результаті розслідування інших, більш тяжких злочинів, таких як: зґвалтування; статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості та інші.

Не поодинокими є випадки виявлення розбещення неповнолітніх за допомогою проведення оперативно-розшукової діяльності. Так, у статті 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачено виключні підстави для її проведення. Такими підставами вважається наявності достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про:

- злочин, що готується;
- осіб, які готують вчинення злочину [193].

У разі наявності такого роду інформації, оперативний працівник заводить оперативно-розшукову справу, для перевірки наявної інформації.

У межах заведеної оперативно-розшукової справи оперативний працівник ініціює і проводить відповідні оперативно-розшукові заходи з метою документування розбещення неповнолітніх.

Результативними оперативно-розшуковими заходами виявлення співучасників розбещувача та ймовірних жертв є зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та огляд і виїмка кореспонденції.

Для спостереження за особою чи місцем використовують технічні засоби, що дають змогу зафіксувати факти вчинення злочину. Отримані фото- та відеоматеріали можуть бути використані в подальшій ОРД для впізнання осіб, які вчинили злочин, встановлення їх особи та їх розшуку за фотографіями.

Ще одним дієвим засобом є спостереження за «цікавими» для оперативного працівника особами, їх транспортними засобами з метою отримання значущої інформації [193].

У подальшому матеріали оперативно-розшукових справ розглядаються

під час оперативної наради для визначення повноти зібраних матеріалів та наявності підстав для внесення їх до ЄРДР [203].

Незалежно від способу виявлення інформації про розбещення неповнолітнього, як ми вже зазначали, всі дані щодо події вносяться до ЄРДР, після чого наказом керівника підрозділу Національної Поліції, погодженого з начальником слідчого підрозділу, створюється слідчо-оперативна група, керівником якої є слідчий, визначений начальником слідчого підрозділу здійснювати досудове розслідування кримінального правопорушення.

СОГ створюються при чергових частинах територіальних підрозділів Національної поліції. Склад цих груп формується з працівників поліції відповідно до графіка чергування, затвердженого начальником територіального підрозділу Національної поліції та погодженого з начальником слідчого підрозділу. До СОГ в обов'язковому порядку входять слідчий (старший СОГ), співробітник оперативного підрозділу та спеціаліст-криміналіст. До складу СОГ, яка виїждить на місце вчинення кримінального правопорушення проти життя, здоров'я, статевої свободи та статевої недоторканості особи, в обов'язковому порядку включається слідчий територіального підрозділу Національної поліції, який спеціалізується на розслідуванні кримінальних правопорушень зазначеної категорії (є старшим СОГ), а також при необхідності кінолог зі службово-розшуковою собакою, психолог.

Завданням СОГ є виявлення, фіксація, кваліфіковане вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення, речових доказів, встановлення свідків та потерпілих, з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають значення для всебічного, повного і неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, причетних до його вчинення [203].

На наш погляд, для ефективного розслідування розбещення неповнолітніх, як й інших статевих злочинів, доцільно проводити розподіл службових обов'язків не лише за допомогою закріплення відповідних

функцій, а й шляхом введення до штатних розписів спеціалізованих відділів в обласних та міських управліннях, а у районних відділеннях Національної поліції варто включити до штатного розпису слідчих, що спеціалізуються на розслідуванні статевих злочинів.

Необхідно наголосити на тому, що СОГ повинна діяти на засадах взаємодії, зокрема, до них відноситься: верховенство права; законність; рівність перед законом і судом; повага до людської гідності; забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла чи іншого володіння особи; таємниця спілкування; невтручання у приватне життя; недоторканність права власності; презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення; забезпечення права на захист; доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; безпосередність дослідження показань, речей і документів; забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; публічність; розумність строків; мова, якою здійснюється кримінальне провадження [128].

Стосовно принципів взаємодії слідчого з оперативними працівниками, то до них належать:

- єдине керівництво й організуюча роль слідчого;
- розподіл компетенції та посадових обов'язків;
- самостійність учасників взаємодії у виборі засобів і методів своєї діяльності;
- самостійність оперативного працівника у виборі методів оперативно-розшукової роботи;
- комплексне використання засобів і методів, що є у розпорядженні слідчого та оперативних працівників;
- незацікавленості суб'єктів кримінального провадження у результаті справи;

- повноцінне використання передових методик, наукових і технічних досягнень у профілактиці, розкритті і розслідуванні злочинів;
- оптимальне і раціональне використання можливостей, які мають суб'єкти взаємодії;
- нерозголошення даних досудового розслідування й оперативних відомостей [285, с. 23].

Вивчаючи початковий етап розслідування розбещення неповнолітніх, ми не можемо не звернути увагу на питання застосування негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування розбещення неповнолітніх.

У ст. 246 КПК України зазначено, що негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком окремих випадків, передбачених КПК України [128].

Закон визначає чіткий перелік негласних слідчих (розшукових) дій, а також регламентує критерії допустимості їх проведення. По-перше, усі вони можуть проводитися лише у випадках, якщо розпочате кримінальне провадження і відомості про правопорушення внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань згідно з ч. 2 ст. 214 КПК України. По-друге, відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. По-третє, негласні слідчі (розшукові) дії, що передбачені статтями 260, 261, 262, 263, 264 КК України (в частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 270, 271, 272, 274 цього Кодексу, проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів [176, с. 19].

Так, як санкція ч. 1 ст. 156 КК України передбачає обмеження волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, то даний злочин відноситься до злочинів середньої тяжкості і проведення більшої частини негласних слідчих (розшукових) дій під час його розслідування заборонена законодавцем. Але санкція за вчинення розбещення малолітнього або розбещення батьком, матір'ю, вітчимом, мачухою, опікуном чи

піклувальником, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього передбачає позбавлення волі до 8 років, то під час розслідування кримінального правопорушення передбаченого ч. 2 ст. 156 КК України можуть проводитися будь-які негласні слідчі (розшукові) дії, так як цей злочин відноситься до тяжких.

Рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий, прокурор, а у випадках, передбачених КПК України, – слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором [128].

Слідчий самостійно обирає негласну слідчу (розшукову) дію, яку він вважає за необхідне провести за наявності достатніх підстав для її проведення. Таке рішення у вигляді постанови слідчого, згідно із ч. 1 ст. 250 КПК України, повинно бути письмово узгоджене ним з прокурором, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням [128].

Рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину, має право прийняти тільки прокурор [128].

Негласні слідчі (розшукові) дії можуть проводитися слідчим, який здійснює досудове розслідування злочину або оперативними підрозділами, за дорученням слідчого, дане положення передбачене п.п. 2, 3 ч. 2 ст. 40 та ч. 6 ст. 246 КПК України [128].

Для розслідування зазначеної категорії злочинів доречно застосовувати наступні негласні слідчі (розшукові) дії:

- I. Втручання у приватне спілкування, до якого відносять:
 - аудіо-, відео-контролю особи (ст. 260 КПК України);
 - накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України);
 - огляду і виїмки кореспонденції (ст. 262 КПК України);
 - зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України);
 - зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України) [128].

II. До інших видів негласних слідчих (розшукових) дій відносяться:

- обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України);
- установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України);
- спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України);
- аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України);
- контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України);
- виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України);
- негласне отримання зразків для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України) [128].

Підставами, достатніми для втручання у приватне спілкування, є:

- фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, що розмови особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування, поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй, певна електронна інформаційна система можуть містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі і документи, що мають істотне значення для досудового розслідування;
- можливість отримання відомостей про зміст приватного спілкування тільки шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій, що включають втручання у приватне спілкування [176, с. 52].

Аудіо-, відеоконтроль особи полягає в отриманні без відома конкретної особи аудіо- або відеозапису її розмов або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з її діяльністю, що може містити відомості, які мають значення для досудового розслідування.

Накладення арешту на кореспонденцію передбачає затримання безпосередньо установою зв'язку поштово-телеграфних відправлень чи

надходжень особи (листів, посилок, телеграм та інших матеріальних носіїв передання інформації) без її відома на підставі клопотання слідчого, прокурора та відповідної ухвали слідчого судді.

Надання слідчим суддею дозволу на накладення арешту на кореспонденцію дає слідчому право провести інші негласні слідчі (розшукові) дії – огляд і виїмку цієї кореспонденції (ст. 262 КПК України) [176, с. 56].

З цього приводу Сергєєва Д. Б. звертає увагу, що статтями 261 та 262 КПК України передбачений процесуальний порядок проведення однієї негласної слідчої (розшукової) дії – накладення арешту на кореспонденцію. Мета провадження цього негласного заходу може бути досягнута лише у випадку послідовного провадження арешту, огляду, а в необхідних випадках, виїмки кореспонденції, що у своїй єдності складають етапи провадження негласної слідчої (розшукової) дії, процесуальний порядок провадження якої закріплено у декількох статтях КПК України [230, с. 70].

З цього приводу Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ зазначив, що огляд та виїмка кореспонденції не можуть проводитись без накладення арешту на неї слідчим суддею, інакше докази, отримані внаслідок проведення таких дій, мають визнаватись недопустимими [202].

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж є різновидом втручання у приватне спілкування, під час якого за допомогою спеціальних технічних засобів проводиться спостереження, відбір, фіксація змісту інформації, яка передається особою, а також одержання, перетворення і фіксація різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку, без відома осіб, які використовують засоби телекомунікації, для встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження [176, с. 59-60]. Дана негласна слідча (розшукова) дія є результативною в більшості випадків. Адже, аналізуючи судові рішення, які містяться в єдиному реєстрі судових рішень України, можемо стверджувати, що велика кількість розбещувачів підтримують зв'язок з своїми жертвами, за допомогою мобільних пристроїв, телефонують,

обмінюються СМС та ММС повідомленнями.

Зняття інформації з електронних інформаційних систем полягає у здійсненні на підставі ухвали слідчого судді пошуку, виявлення і фіксації відомостей, що містяться в електронній інформаційній системі або її частинах, доступ до яких обмежений власником, володільцем або утримувачем системи розміщенням її у публічно недоступному місці, житлі чи іншому володінні особи або логічним захистом доступу, а також отримання таких відомостей без відома її власника, володільця або утримувача [176, с. 62].

Враховуючи той факт, що досить часто знайомство потенційних жертв та злочинців проходить саме через інтернет сайти, де розбещувач у своїх повідомленнях готує підґрунтя до подальшого вчинення кримінального правопорушення, у таких випадках роздруківки особистих повідомлень є фактом готування особи до вчинення злочину.

Останніми роками в пресі почастишали випадки викриття священників-педофілів, провадження щодо яких розслідуються. Саме в таких випадках, під час розслідування розбещення неповнолітніх, слід пам'ятати, що ч. 5 ст. 258 КПК України заборонено втручання у приватне спілкування священнослужителя з підозрюваним [128]. Хоча вірогідніше всього підозрюваний-священнослужитель у переписці з колегами-однодумцями може детально розповісти їм про злочини вчинені ним. Тому ми вважаємо за необхідне внести зміни до даної статті й дозволити проведення вищезгаданої негласної слідчої (розшукової) дії у разі підозрюваного-священнослужителя.

Прикладом є випадок в Запоріжжі на початку грудня 2016 року, коли Єпископ Російської істинно православної церкви Антон Грицков приїхав до Запоріжжя, щоб інтимно зустрітися з 14-річним підлітком. Російський священник сподівався на гомосексуальний секс. Проте в Інтернеті замість неповнолітнього з ним спілкувалися представники руху проти. Єпископ надсилав віртуальному підлітку фотографії своїх статевих органів та домовлявся про секс [252].

Під обстеженням публічно недоступних місць, житла чи іншого

володіння особи розуміється негласна слідча (розшукова) дія, яка полягає в таємному проникненні, в тому числі з використанням технічних засобів, до публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи з метою:

- 1) виявлення і фіксації слідів вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речей і документів, що мають значення для досудового розслідування;
- 2) виготовлення копій чи зразків зазначених речей і документів;
- 3) виявлення та вилучення зразків для дослідження під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину;
- 4) виявлення осіб, які розшукуються;
- 5) встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи [176, с. 67-68].

Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу негласна слідча (розшукова) дія, що полягає в застосуванні технічних засобів для локалізації місцезнаходження радіоелектронного засобу, у тому числі мобільного терміналу систем зв'язку (мобільного телефону, GSM, UMTS, HSDPA, WiMAX, LTE модемів), що забезпечують бездротовий доступ до мережі Інтернет та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, без розкриття змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті цього можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження.

Тобто проведення даної негласної слідчої (розшукової) дії дозволяє у ході досудового розслідування вирішити розшукове завдання по встановленню факту знаходження у певному місці та часі конкретної особи, якій належить та (або) у якої знаходиться в користуванні радіоелектронний засіб та інший радіовипромінювальний пристрій, активований у мережі оператора рухомого (мобільного) зв'язку [176, с. 67-68].

Ця негласна слідча (розшукова) дія допомагає розслідувати злочин «по гарячих» слідах, адже злочинці доволі часто відбирають у жертв мобільні телефони, за якими їх легко вистежити.

Спостереження за особою, річчю або місцем проводиться для пошуків, фіксації та перевірки відомостей про особу та її поведінку або ж тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця у публічно доступних місцях може проводитися візуальне спостереження за зазначеними об'єктами або візуальне спостереження з використанням відеозапису, фотографування, використання спеціальних технічних засобів для спостереження [128]. У даному випадку слід звернути увагу, що публічне місце в контексті даної статті слід розуміти як місце, до якого можна вільно увійти або в якому можна перебувати без отримання на це згоди власника, користувача, або уповноважених ними осіб (наприклад кафе, державні органи, парки та інше).

Аудіо-, відеоконтроль місця передбачає отримання аудіо або відеозапису подій всередині публічно доступних місць, без відома їх власника, володільця або присутніх у цьому місці осіб, шляхом прихованої фіксації відомостей за допомогою аудіо- та відеозаписуючих технічних засобів, за наявності відомостей про те, що розмови і поведінка осіб у цьому місці, а також інші події, що там відбуваються, можуть містити інформацію, яка має значення для кримінального провадження [176, с. 74]. Ця негласна слідча (розшукова) дія відбувається шляхом встановлення спеціальних технічних засобів у публічно доступних місцях за наявності відомостей про те, що розмови і поведінка осіб у цьому місці, а також інші події, що там відбуваються мають значення для кримінального провадження.

Контроль за вчиненням злочину дії полягає в тому, що за наявності достатніх даних про готування тяжкого чи особливо тяжкого злочину, тобто підшукування або пристосування засобів чи знарядь його вчинення, підшукування співучасників, усунення перешкод (ч. 1 ст. 14 КК України), чи якщо такий злочин фактично вже вчиняється (ч. 1 ст. 15 КК України), або вчинюються окремі діяння продовжуваного злочину (ч. 2 ст. 32 КК України) тощо, за рішенням прокурора може проводитися контроль за розвитком зазначених злочинних дій з метою їх повного виявлення, встановлення всіх учасників злочину, його документування та припинення.

Під час розслідування розбещення неповнолітніх контроль за виконанням злочину може бути тільки у формі імітування обставин злочину, що передбачає сукупність здійснюваних за єдиним замислом (планом) заходів, з використанням спеціальних імітаційних засобів, з метою створення відповідних умов щодо спонукання особи (чи групи осіб), яка готує вчинення або вчиняє злочинні дії, до поведінки, що охоплюється її умислом і одночасно дозволяє запобігти, попередити чи розслідувати тяжкі та особливо тяжкі злочини проти особи [175].

Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації означає, що можуть бути отримані відомості, речі і документи, які мають значення для досудового розслідування, особою, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації, або є учасником зазначеної групи чи організації та на конфіденційній основі співпрацює з органами досудового розслідування [176, с. 78].

Виходячи з того, що статистичні дані свідчать про одиничні випадки вчинення розбещення неповнолітніх у складі групи (Додаток В), така негласна слідча (розшукова) дія як виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації не використовується під час розслідування.

Негласне отримання зразків для порівняльного дослідження полягає у виявленні, вилученні й фіксації зразків матеріальних об'єктів (їх документальних, фотографічних і інших копій, відбитків, відтиснень), як носіїв криміналістично значимої інформації з метою подальшого проведення порівняльного дослідження в ході досудового розслідування [176, с. 81].

З анкетування слідчих Національної поліції прослідковується, що під час розслідування розбещення неповнолітніх використовуються наступні негласні слідчі (розшукові) дії: аудіо-, відео-контролю особи (8,6 %); накладення арешту на кореспонденцію (5,5 %); огляду і виїмки кореспонденції (9,2 %); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (25,2 %); зняття

інформації з електронних інформаційних систем (20,9 %); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (6,7 %); установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (9,8 %); спостереження за особою, річчю або місцем (8%); аудіо-, відеоконтроль місця (1,8 %); контроль за вчиненням злочину (1,2 %); негласне отримання зразків для порівняльного дослідження (3 %).

Отже, для отримання доказів за допомогою негласних слідчих (розшукових) дій, необхідна ефективна співпраця слідчого, прокурора та оперативних підрозділів. Лише в такому випадку, можуть бути отримані відомості, що сприяють подальшому результативному розслідуванню.

2.2 Типові слідчі ситуації та слідчі версії

Важливе місце в методиці розслідування розбещення неповнолітніх, посідають типові слідчі ситуації. Слідча ситуація характеризує як злочин, так і процес його розслідування, якому властивий плановий характер. Планування полягає в організаційній та творчій роботі слідчого, яка починається з початку розслідування та триває аж до його завершення.

Колесніченко О. Н. вважає, що слідча ситуація – це певний стан у розслідуванні злочинів, що характеризується наявністю доказів, інформаційного матеріалу та пов'язаними з ним конкретними завданнями щодо його збирання й перевірки [103, с. 11].

На противагу, під слідчою ситуацією В. І. Комісаров і Л. В. Пономарьов розуміють, таку сукупність (систему даних) в інформаційній структурі, яка характерна для початкового етапу розслідування [98, с. 16]. На наш погляд, дане визначення є не повним, адже не враховує слідчих ситуацій за іншими класифікаціями, крім як за часом виникнення.

Інші переконані, що слідча ситуація є категорією криміналістичної тактики. Наприклад, В.К. Весельський вважає, що слідча ситуація належить до кола понять криміналістичної тактики і вже в цій ролі, як і інші тактико-кри-

міналістичні поняття, реалізується в криміналістичній методиці. Цей висновок він обґрунтовує тим, що саме слідча ситуація зумовлює тактику конкретних слідчих дій [40, с. 195].

Каневський Л. Л. характеризує слідчу ситуацію як сукупність взаємопов'язаних елементів, що відбивають як обстановку розслідування, так і стан самого слідства [92, с. 22].

Разом з тим С.С. Чернявський вбачає у типовій слідчій ситуації інформаційну модель з найбільш значущими властивостями та ознаками процесу розслідування в кримінальних провадженнях щодо злочинів певної категорії [277, с. 405].

Термін «ситуація» в тлумачному словнику трактується як сукупність умов та обставин, що утворює певне становище, викликане тими чи іншими взаєминами людей [39, с. 1127]. Однак що стосується криміналістичної науки, то І. А. Копилов, зазначене поняття є не зовсім точним, оскільки допускає можливість подвійного тлумачення: ситуації, які складаються під час слідства, і ситуації, у якій опиняється слідчий. На думку вченого, точніше відображає зміст вказаного поняття словосполучення «криміналістична ситуація» [112, с. 3].

На нашу думку, слідча ситуація – це певний обсяг інформації щодо вчиненого кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила, на конкретний момент розслідування кримінального правопорушення [12, с. 206].

Гавло В. К. виокремив основні положення типової слідчої ситуації, які необхідно враховувати при її практичному застосуванні:

1. Типова слідча ситуація – це наукове поняття відносно прояву загальних меж ходу і стану розслідування до визначеного його моменту.

2. Вона є найбільш вірогідною, зразковою для заданих умов обстановкою розслідування.

3. В основі типової слідчої ситуації знаходяться інформаційні дані, зорієнтовані на загальні межі криміналістичної характеристики окремих видів (груп) злочинів і умови їх розслідування.

4. Типова ситуація має «свій» закономірний набір ознак (про хід і стан

розслідування), система яких індивідуалізує її, робить стійкою, фіксованою на даний момент розслідування, що дозволяє групувати ситуації за різними, раніше названими, положеннями [54, с. 243-244].

Для того щоб розкрити сутність слідчих ситуацій слід розглянути їх класифікацію. Класифікують слідчі ситуації за різними критеріями:

1) за стадією кримінального процесу: дослідчі – ситуації, які виникають на момент повідомлення про вчинене кримінального правопорушення або після самостійного виявлення слідчим з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення і до прийняття рішення про початок кримінального провадження; слідчі – ситуації, які виникають після прийняті рішення про початок кримінального провадження;

2) за часом виникнення: початкові – ситуації, що виникають на початковому етапі розслідування; проміжні – ситуації, що виникають на наступному етапі розслідування; кінцеві – ситуації, що виникають на завершальному етапі розслідування (*наприклад, на початковому етапі потерпіла особа вказує на особу, що вчинила розбещення відносно неї; на наступному етапі підозрюваний надає алібі, яке спростовує вчинення ним розбещення; на заключному етапі кримінальне провадження закривається у зв'язку з тим, що події злочину не було, має місце обмова*);

3) за ситуаційною варіантністю: типові – ситуації, які є характерними для певної групи, виду кримінальних правопорушень; специфічні – ситуації, яким властиві особливі ознаки, котрі вирізняють її з-поміж аналогічних ситуацій тієї ж групи, виду кримінальних правопорушень [186, с. 219-220]. Складаються за виняткового збігу обставин і потребують застосуванню нетипових заходів і тактичних прийомів (*для прикладу, малолітній хлопчик розповідає матері про вчинення розбещення його вітчимою особою Х., та в свою чергу звернулася до правоохоронних органів, в результаті проведення слідчих (розшукових) дій були зібрані лише позитивні дані про особу Х. і жодних доказів, що вказували б на його неправомірні дії, проте психолог вказує, що дитина говорить правду і розбещення дійсно мало місце. Вирішено*

спровокувати ситуацію в якій особа Х. в разі його потягу до не малолітніх проявить себе);

4) за рівнем складності: несприятливі – складні ситуації, які характеризуються відсутністю достатньої інформації, необхідністю прийняття додаткових тактичних рішень, збирання інформації (*не встановлено особу злочинця, відсутність свідків, доказів*); сприятливі – прості ситуації, які характеризуються достатньою інформацією про обставини події, яка сталася, наявність доказової бази, потерпілого та особи злочинця;

5) за наявністю суперечностей в інтересах учасників: конфліктні – під час яких існують суперечності в інтересах учасників кримінального процесу (*підозрюваний повністю або частково заперечує вину в інкримінованому діянні; два свідки кримінального правопорушення дають різні показання щодо певного факту події, що сталася, тощо*); безконфліктні – під час яких відсутні суперечності в інтересах учасників кримінального процесу (*підозрюваний визнає свою вину*) [186, с. 220].

Якщо говорити про слідчі ситуації, які класифікують за часом виникнення, то для даної категорії злочинів особливе значення має саме початковий етап, проте на проміжному та кінцевому етапах також вирішуються важливі завдання [265, с. 61]. З прийняттям КПК України з процесуального кодексу зник поділ на етапи розслідування, проте в наукових цілях є доречним розглядати процес розслідування по етапах.

Початковий етап розслідування зумовлений різноманітними слідчими ситуаціями, які потребують індивідуального підходу до оцінки їх особливостей та визначення завдань розслідування [153, с. 45].

Першою ознакою, що характеризує, типову слідчу ситуацію на початковому етапі розслідування розбещення неповнолітніх, є те чи вчинено злочин одноособово чи у співучасті.

Так, аналіз слідчої та судової практики дає підстави стверджувати, що розбещення неповнолітніх, у переважній більшості вчиняються одноособово,

лише в окремих випадках вчиняються у співучасті. З огляду на це, виділяють такі слідчі ситуації:

- 1) розбещення неповнолітнього вчинено однією особою;
- 2) розбещення неповнолітнього вчинено у співучасті [241].

Враховуючи, те що визначення тактики та напрямів розслідування зазначеної категорії злочинів, залежить від наявності інформації про особу злочинця, ми можемо виділити наступні типові слідчі ситуації, що виникають на початковому етапі розслідування:

а) коли потерпіла чи її представник під час звернення до правоохоронних органів вказує на конкретну, знайому їй особу, яка вчинила кримінальне правопорушення (жертва чи її представник знайома з особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, зустрічалася раніше з нею, знає в обличчя, у випадках вчинення діяння батьками, опікунами, піклувальниками чи особою, яка виховує малолітнього);

б) потерпіла не знайома зі злочинцем, але запам'ятала його зовнішність і зможе його упізнати;

в) потерпіла не знайома зі злочинцем і внаслідок вжитих ним заходів маскування не запам'ятала його зовнішності і розпізнати його не зможе;

г) злочинець затриманий під час вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення;

г) кримінальне правопорушення виявлено під час розслідування інших діянь [186, с. 222].

На нашу думку до даного переліку слід додати таку слідчу ситуацію, коли:

– потерпіла особа запам'ятала або знайома з одним зі злочинців, але інших співучасників злочину не знає і не може описати.

Проте на думку В. П. Крючкова необхідно виділяти лише дві слідчі ситуації, що виникають у провадженнях про статеві зносини: 1) злочин вчинено не відомою особою; 2) особа злочинця відома [140, с. 74-79].

Саме зазначені слідчі ситуації і визначають подальшу тактику

розслідування, що потребує належного планування та організації.

На основі слідчої ситуації, яка склалася слідчий будує слідчі версії. На думку Г. В. Арцішевського, слідча версія, являючись припущенням слідчого відносно ще не встановлених юридично важливих обставин досліджуваної події, є максимально широким узагальненням наявних відомостей і фактів, що зв'язує їх єдиним поясненням і спрямоване на повне виявлення злочину, викриття винних, реабілітацію невинних [266, с. 457-460].

На переконання А. М. Ларін, слідча версія – це інтегральна ідея, яка будується з метою встановлення об'єктивної істини; образ, що несе функції моделі досліджуваних обставин, створення уявою, що містить імовірну оцінку наявних даних, слугує поясненням цих даних і виражений у формі гіпотези [150, с. 29].

Чорноус Ю. М., вважає, що криміналістична версія повинна відповідати ряду ознак: бути реальною; можливою для перевірки; обґрунтованою встановленими фактами; відносно простою, із чіткою та однозначною формулою; мати відношення до більш широкого кола фактів, що встановлюються в процесі розслідування кримінального правопорушення [132, с. 311].

Вихідними даними для висунення слідчих версій є дані, що містяться в заяві потерпілої особи, її законних представників та отримані в результаті проведення слідчих (розшукових) дій.

Суттєву допомогу слідчому в побудові версій щодо невідомих обставин розслідуваної події можуть надати типові версії, «засновані на елементах криміналістичної характеристики даного виду злочину» [158, с. 27]. Вони характерні для типових кримінальних, слідчих ситуацій, що виникають при вчиненні і в процесі виявлення окремих видів (груп) злочинів. Розслідуючи конкретне кримінальне провадження, слідчий висуває не типові, а конкретні версії, засновані на матеріалах провадження, з урахуванням всіх відомих обставин вчинення кримінального правопорушення. Тому дуже важливо розробляти методику розслідування злочинів для кожного конкретного виду

кримінального правопорушення, спираючись на аналіз типових слідчих версій, для окремого злочину.

Типовими версіями початкового етапу розслідування розбещення неповнолітніх, що пояснюють суть події є:

- 1) було вчинено розбещення неповнолітнього;
- 2) було вчинено інший злочин (статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості);
- 3) мав місце замах на розбещення неповнолітнього;
- 4) має місце вчинення як розбещення неповнолітнього, так і інший злочин (наприклад зґвалтування);
- 5) розбещення неповнолітнього вчинено не було, має місце обмова.

Крім вищевикладеного, слідчий висуває і приватні версії, на підставі яких складає план проведення першочергових слідчих (розшукових) дій. Вони спрямовані на встановлення таких обставин розслідування розбещення неповнолітніх, як:

- 1) способів вчинення злочину;
- 2) суб'єктів злочину;
- 3) місць вчинення злочину.

Щодо способів вчинення розбещення неповнолітніх, то висуваються версії про вчинення:

- інтелектуального розбещення;
- фізичного розбещення.

Щодо суб'єктів, то висувається і перевіряється версія про вчинення кримінального правопорушення однією особою чи групою осіб. У ситуації, коли вчинено розбещення групою, а потерпіла особа була знайома з одним з учасників групового злочину, проте інших не знає і не може описати, набуває значення припущення про особу інших учасників злочину. В такому разі складність досудового розслідування обумовлюється необхідністю встановлення всіх учасників групи та виявлення ролі кожного з них.

Для встановлення цих осіб доцільно висунути версію про те, що вони є друзями, знайомими, родичами вже встановленого злочинця. Підставою для висунення цієї версії, як і для типових версій є дані типової криміналістичної характеристики та аналізу злочинів за фактом вчинення розбещення неповнолітніх, згідно з якими групи формуються для спільного відпочинку, за спільними інтересами.

Основні версії, які перевіряються щодо суб'єкта вчинення, такі:

- 1) діяння проти статевої недоторканості неповнолітнього вчинено особою, на яку вказала потерпіла дитина;
- 2) потерпіла особа помиляється щодо особи, яка вчинила діяння або умисно вказує на іншу особу;
- 3) потерпіла особа обмовляє конкретну особу [9, с. 100].

Для прикладу можна навести, малолітня К. вказує на вчинення відносно неї розбещення рідною бабусею. В результаті слідства було з'ясовано, що батьки К. розлучені й проживають окремо, К. проживає разом з матір'ю, з батьком лише на вихідних, і саме в ці дні вони гостюють у бабусі К., проте така ситуація не влаштовує матір, перебуваючи в неприязних відносинах з колишньою свекрухою, вона підмовила доньку, щоб та дала неправдиві покази [135].

Слідчі версії щодо місця вчинення злочину під час розслідування розбещення неповнолітніх є наступними:

- злочин вчинено в будинку/квартирі чи в іншому приміщенні, в якому проживає, володіє чи орендує підозрюваний;
- злочин вчинено за місцем проживання, перебування потерпілого;
- злочин вчинено в транспортному засобі, яким користується підозрюваний;
- злочин вчинено в громадському місці (парк, кафе, пляж, вулиця);
- злочин вчинено через інтернет ресурси, засоби зв'язку.

З метою вирішення слідчих ситуацій, що складаються на початковому етапі розслідування та перевірки висунених версій, слідчий зобов'язаний

провести ряд слідчих (розшукових) дій. До них належать: допит потерпілого, огляд одягу, зокрема білизни потерпілої особи, огляд потерпілого, огляд місця події, призначення судово-медичної експертизи потерпілої особи та підозрюваного та призначення інших необхідних судових експертиз.

Одночасно із слідчими діями необхідно здійснювати й організаційні заходи, до складу яких належать:

- 1) застосування службово-розшукового собаки;
- 2) переслідування «по гарячих слідах» злочинця, який зник із місця події;
- 3) виявлення можливих свідків;
- 4) обстеження місцевості;
- 5) блокування можливих місць відходу або перебування злочинця;
- 6) вивчення й аналіз аналогічних кримінальних проваджень (архівних справ, матеріалів про відмову у порушенні справи);
- 7) вивчення відомостей, повідомлень, довідок про подібні кримінальні правопорушення;
- 8) постановка завдання або складання композиційного портрету особи, яка вчинила діяння [165, с. 65].
- 9) з'ясування характеризуючих відомостей про потерпілого та його родину.

Початковий етап розслідування кримінальних розбещення неповнолітніх, завершується тоді, коли зібрано достатньо доказів для висунення обґрунтованих слідчих версій про обставини вчиненого кримінального правопорушення та вини конкретної особи [165, с. 66].

Наступний етап розслідування починається після вручення підозрюваній особі письмового повідомлення про підозру та його допиту. Він характеризується вирішенням завдань, спрямованих на розширення доказової інформації та підтвердження раніше зібраних фактів щодо винуватості цієї особи. На даному етапі розслідування, всі докази, зібрані на початковому, уважно аналізуються, систематизуються відносно предмета доказування в

цілому. При цьому можуть бути виявлені прогалини та протиріччя у доказах.

Особливості наступного етапу розслідування багато в чому залежать від того, наскільки повно досліджені на початковому етапі версії про обставини діяння, стосунки та поведінку потерпілої дитини і підозрюваного, позицію підозрюваного після вручення йому підозри та під час допиту.

Важливим завданням подальшого етапу розслідування розбещення неповнолітніх, є виявлення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину. Адже виявлення причин розбещення неповнолітніх сприяє запобіганню вчинення такого виду злочину, а в разі вчинення результативному розслідуванню.

На наступному етапі є доцільним виділити такі типові слідчі ситуації:

- 1) встановлено конкретну особу та її причетність до вчинення розбещення неповнолітнього, пред'явлено підозру;
- 2) є підозрюваний, зібрані докази, але їх недостатньо для встановлення причетності підозрюваного до розбещення неповнолітнього;
- 3) зібрано недостатньо доказів, немає підозрюваного, не встановлено особу злочинця;
- 4) встановлено, що розбещення неповнолітнього не вчинялося взагалі чи було вчинено інший більш тяжкий злочин, наприклад статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості.

Зазначені слідчі ситуації можна охарактеризувати і поведінкою підозрюваної особи:

- 1) визнає зустріч із потерпілою дитиною та факт учинення дії проти статевої недоторканості з нею, але заперечує їх насильницький характер;
- 2) визнає знайомство з потерпілою особою, наявність між ними інтимних стосунків та заявляє, що вони були добровільними;
- 3) заперечує зустріч із потерпілою дитиною, посилаючись на алібі [165, с. 69].

Для вирішення цих слідчих ситуацій необхідно провести слідчі

(розшукові) дії, а саме: допит, одночасний допит двох і більше осіб, для викриття неправдивих показань; обшук; проведення судових експертиз; при необхідності додатковий огляд місця події та інші

Завершальний етап – це період розслідування, який розпочинається з моменту прийняття слідчим рішення про закінчення досудового розслідування і завершується одним із таких варіантів:

- 1) закриття кримінального провадження на підставі статті 284 КПК України;
- 2) направленням клопотання до суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 3) звернення до суду з обвинувальним актом;
- 4) звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Заключний етап розслідування полягає у виконанні низки процесуальних дій, зокрема: оформленні матеріалів кримінального провадження; ознайомленні з ними потерпілих, законних представників та їхніх представників, обвинуваченого із захисником; вирішенні заявлених цими суб'єктами клопотань (інколи таких, що потребують виконання слідчих (розшукових) дій); складенні обвинувального акту та направлення його і кримінального провадження прокуророві на затвердження та інше [12, с. 208].

2.3. Допит свідків і потерпілих

Законодавчого визначення допиту на сьогоднішній день не існує, але низка вчених сформулювали авторські визначення. Так, В. М. Тertiшник, зазначив, що допит – це слідча дія, в процесі якої слідчий отримує від особи, яка володіє відомостями, що мають значення у кримінальній справі (свідка, потерпілого, експерта, підозрюваного або обвинуваченого), словесну інформацію про обставини події злочину та інші факти, які мають значення

для встановлення об'єктивної істини і забезпечення правильного застосування закону [246, с. 314].

На думку В. Ю. Шепітька допит – це процесуальна дія, яка являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, котрі беруть в ньому участь, спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини по справі [130, с. 252].

Бєлкін Р. С. під допитом розуміє процесуальну дію, що полягає в отриманні показань (інформації) про подію, яка стала предметом кримінального судочинства, осіб, які проходять у справі, причини й умови, що сприяли вчиненню й приховуванню злочину [26, с. 63].

Порубов М. І. визначає допит як серію логічно пов'язаних між собою запитань, що ставляться слідчим у певній послідовності: хронологічній, логічній, тактичній, зворотній, психологічній [192, с. 70].

Весельський В. К. вважає, що отримання інформації, яка зберігається у пам'яті особи, що має відношення до обставин розслідування події, неможливе без спілкування з нею, яке здійснюється у формі допиту [42, с. 26].

Допит – це слідча (розшукова) дія, змістом якої є одержання показань від особи, яка володіє відомостями, що мають значення для розслідуваного кримінального правопорушення [132, с. 443].

На думку Удалової Л. Д., допит є вербальною дією і його мета – передача-отримання інформації про ідеальні відображення, тобто уявні образи, і їх носієм є конкретна людина, з якою контактує слідчий [257, с. 193].

Отже, ми приходимо до висновку, що допит – це слідча (розшукова) дія, передбачена процесуальним законодавством та спрямована на отримання словесної інформації від допитуваної особи, що сприяє встановленню істини в кримінальному провадженні.

За дослідженням, проведеним Н. В. Грищенко, понад 80 % усього часу, що витрачається слідчим на проведення слідчих (розшукових) дій, припадає на проведення допитів [59]. Під час розслідування розбещення неповнолітніх,

використовуються покази свідків. Варто зауважити, що допит свідків зазначеної категорії злочинів є обов'язковою слідчою (розшуковою) дією. Метою даної дії є одержання від осіб свідчень, що мають значення для кримінального провадження та допомагають встановити істину.

Під час розслідування розбещення неповнолітніх, зустрічаються три групи свідків:

- очевидці злочину, які проживають поблизу від місця події, які в силу обставин проходили повз місце вчинення злочину, особи, які брали участь у затриманні злочинця;
- свідки, яким стало відомо про події зі слів інших осіб, медпрацівники, психологи, які надавали допомогу;
- особи, які можуть охарактеризувати потерпілих чи підозрюваних, до них відносяться родичі, сусіди, однокласники, колеги.

Під час розслідування розбещення неповнолітніх, лише в окремих випадках вдається встановити очевидців вчиненого злочину (Додаток Г).

Допит свідка слід починати з роз'яснення допитуваному його прав, а також попередження про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань та за свідомо неправдиві свідчення. У тому разі, коли слідчий має сумніви у щирості свідка, варто підкреслити невідворотності відповідальності за дачу неправдивих показань; переконати за допомогою логічних аргументів у недоцільності спроб давання неправдивих свідчень.

Під час допиту свідків слідчий може застосовувати тактичні прийоми, а саме: роз'яснити допитуваному важливості його показань для встановлення істини; поставити питання, що активізують у свідомості допитуваного асоціативні зв'язки; пред'являти фотографії; ознайомлювати допитуваного з фрагментами показань інших осіб; запропонувати викласти факти зберігаючи послідовність подій [190, с. 177].

У ході допитів слідчий з'ясовує, що конкретно бачили або чули свідки, який мала вигляд потерпіла особа, що вона говорила, як пояснювала те, що сталося, як поведився підозрюваний, який мав вигляд, що говорив, якщо ж він

зник, то в якому напрямку, на якому транспорті, як був одягнений, чи не помітив свідок його особливих прикмет, чи зможе його упізнати та ін. [186, с. 238-262].

Показання членів сім'ї, сусідів, колег, однокласників, знайомих підозрюваного чи потерпілого мають значення здебільшого, для отримання даних, які характеризують особистість даних осіб. При цьому особисті стосунки можуть впливати на достовірність їх свідчень. Члени сім'ї та близькі родичі підозрюваного, в силу статті 63 Конституції України не зобов'язані свідчити [99].

Дану категорію свідків допитують для з'ясування особливості психології людини, її звички і поведінку в побуті. Даними, що цікавлять слідство, є:

- а) ставлення підозрюваного до жінок, його поведінка в їхній присутності;
- б) чи не спостерігалось раніше з боку підозрюваного випадків прояву сексуального інтересу до малолітніх, чи немає у нього подібної літератури, фотографій та відеофільмів;
- в) як часто він вживає спиртні напої і як поводить себе зі сторонніми людьми в стані алкогольного сп'яніння, чи не вживає він психотропні та наркотичні речовини;
- г) чи не було у підозрюваного психічних розладів і травм голови [265, с. 157];
- г) чи спілкується підозрюваний з дітьми і як він до них ставиться;
- д) чи є у підозрюваного дружина (чоловік), діти та їхні взаємовідносини;
- е) що відомо про статеве життя підозрюваного.

Для характеристики потерпілої особи повинні бути отримані такі відомості:

- а) в яких умовах живе і виховується дитина (склад сім'ї, відносини між батьками);

- б) які рівень і особливості інтелектуального розвитку дитини;
- в) наскільки вона поінформована про певні сторони життя (наприклад, про сексуальні стосунки);
- г) основні риси її характеру (товариська, сором'язлива, легко вступає в контакт з незнайомими) [265, с. 157];
- г) чи з'являлися у потерпілої особи гроші, подарунки, походження яких вона не могла пояснити;
- д) чи достатньо уваги приділяють рідні вихованню дитини.

Під час розслідування розбещення неповнолітніх, досить часто доводиться проводити допит неповнолітніх свідків – однокласників потерпілого; дітей, які гралися з потерпілим на дитячому майданчику. Даний допит має деякі особливості.

Авер'янова Т. В. вважає, що тактика допиту неповнолітніх значною мірою обумовлена особливостями їх психіки (підвищеним навіюванням, схильністю до фантазування, високою емоційністю, нестійкістю поведінки), незначним життєвим досвідом, що нерідко призводить до неправильної оцінки ними розслідуваної події в цілому або окремих її елементів [123, с. 593].

Вчені розходяться в поглядах на правдивість показань дітей. Окремі фахівці вважають, що їхнім показам не можна довіряти [284, с. 216]. Інша група вчених криміналістів пропонує встановлення для малолітніх свідків вік, до досягнення якого допит виключається (наприклад, не молодше 6 років) [51, с. 91]. Законодавством України не встановлено обмежень за віком щодо допиту малолітніх свідків. Ми вважаємо, що дітей можна допитувати з 2-х років, тобто з того часу як вони можуть щось розповісти про подію злочину або відповісти на питання. У більш ранньому віці не доцільно проводити допит через невеликий словниковий запас дитини. Що ж до фантазування, то це індивідуальні якості, що не притаманні всім дітям і тому допит неповнолітніх повинен відбуватися, але якщо є сумніви щодо правдивості свідчень, то перевірка цих показів та залучення дитячого психолога до аналізу свідчень

неповнолітнього свідка, допоможуть слідству з'ясувати чи правду говорить дитина.

Наприклад, малолітня А., якій було 3 роки, розповіла батькам, що їхній сусід М. вчиняв щодо неї непристойні дії. В результаті слідства були допитані потерпіла А. та її ровесниця І., на очах в якій все це відбувалося. Допит дівчат був результативним і підтвердив здогадки батьків [137].

Відповідно до ст. 226 КПК України, неповнолітніх свідків повинні допитувати в присутності законного представника, педагога чи психолога, а за необхідністю – лікаря [128]. Проте, як слушно зазначає М. І. Скригонюк, в таких умовах (присутність великої кількості учасників допиту) виконувати слідчому свої обов'язки не просто. Тому ці обставини вимагають від слідчого особливих тактичних підходів [234, с. 170].

Загальні правила допиту неповнолітніх свідків у провадженнях про статеві злочини були сформульовані ще на початку ХХ століття. Так, до них відносяться:

- 1) допит малолітнього свідка повинен вести тільки слідчий, знайомий з психологією дітей. Оперативники до нього не допускаються;
- 2) допит має проводитися, по-можливості, негайно після події, причому, в обстановці, найменш офіційній, якщо можливо, вдома у малолітнього свідка;
- 3) свідок повинен бути ізольований від усіх сторонніх впливів, необхідно припинити всі розпитування з боку родичів;
- 4) необхідно ретельно перевіряти свідчення юного свідка;
- 5) необхідно проводити психологічне обстеження особистості юного свідка;
- 6) по-можливості уникати повторних допитів [51, с. 91-92].

У випадку розбіжностей показів учасників провадження, відповідно до ч. 9 ст. 224 КПК України, слідчий, прокурор має право провести одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях. На початку такого допиту встановлюється, чи знають

викликані особи одна одну і в яких стосунках вони перебувають між собою. Свідки попереджаються про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за давання завідомо неправдивих показань, а потерпілі – за давання завідомо неправдивих показань, але дані попередження озвучуються лише в разі, коли особи досягли шістнадцятирічного віку.

Викликаним особам по черзі пропонується дати показання про ті обставини кримінального провадження, для з'ясування яких проводиться допит [128]. Першим розповісти пропонують свідку, який на погляд слідчого говорить правду. Після чого слідчим, прокурором можуть бути поставлені запитання. Особи, які беруть участь у допиті, їх захисники чи представники мають право ставити одна одній запитання, що стосуються предмета допиту.

Оголошення показань, наданих учасниками допиту на попередніх допитах, дозволяється лише після давання ними показань [128].

Але слід пам'ятати, що під час розслідування розбещення неповнолітніх, ч. 9 ст. 224 КПК України заборонено проводити одночасний допит двох і більше вже допитаних осіб за участю потерпілого та підозрюваного.

Після закінчення допиту свідка слідчий зобов'язаний взяти з нього підписку про нерозголошення даних досудового розслідування [94, с. 57].

Потерпілі діти, які стали жертвами розбещення неповнолітніх поділяють на дві категорії осіб, це: малолітні та неповнолітні. Відповідно до законодавства України, малолітньою є особа віком до 14 років, з 14 років до 18 років особа вважається неповнолітньою. Але потерпілими від розбещення є діти до 16 років, отже не всю вікову категорію неповнолітніх охоплює стаття Кримінального кодексу України.

Діти, які стали жертвами статевих злочинів потребують особливої уваги, адже така категорія злочинів є досить приватною і ділитися, згадувати пережите досить важко, особливо неповнолітнім (малолітнім) особам. Такий злочин щодо них може нанести в майбутньому непоправні психологічні проблеми, що завадить їм нормально розвиватися, створювати сім'ї. Тому, слідчий, який проводить допит має бути вкрай делікатний, його питання

мають бути психологічно обмірковані. Встановлення психологічного контакту та повної довіри між потерпілою особою та слідчим вкрай важливе [7, с. 282]. Для цього вище згаданою Конвенцією рекомендовано проведення допиту одним і тим самим слідчим на протязі всього розслідування.

Законодавством України встановлено, що допит неповнолітніх не може тривати більше ніж 1 годину без перерви, а загалом 2 години на день [128]. Така норма є необхідним заходом для забезпечення охорони прав та інтересів неповнолітніх (малолітніх), адже в силу свого віку довготривалий допит може спричинити негативні наслідки для дитини, хоча в окремих випадках це затягує процес розслідування кримінального провадження.

Зважаючи на це науковці рекомендувати таку загальну тривалість допиту за участю неповнолітнього (дитини) залежно від віку:

- діти віком до 6 років - тривалість слідчої дії не більше 1 години з перервою не менше 10-20 хв. кожні 30 хв.;
- діти віком 7-9 років - не більше 2 год. 20 хв. із перервами менше 10-20 хв. кожні 35 хв.;
- діти віком 9-10 років - не більше 2 год. 40 хв. із перервами не менше 10-20 хв. кожні 40 хв.;
- діти віком 11-16 років - не більше 3 год. 45 хв. із перервами не менше 15-20 хв. кожні 45 хв.;
- діти віком 16-18 років - не більше 4 год. 30 хв. із перервами не менше 20 хв. кожні 1,5 год. [186, с. 240-241].

Відповідно до статті 226 КПК України, допит малолітньої чи неповнолітньої особи повинен проводитися в присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря [128]. Разом з тим, законодавець нічого не зазначає щодо слідчого, прокурора, який проводить допит. Хоча в 2012 році Україною була ратифікована Конвенцію Ради Європи № 201 «Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення», де у ч. 4 ст. 35 зазначено, що кожна держава вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення

проведення всіх опитувань дитини одними й тими самими особами, якщо це можливо та де це доцільно [200]. З огляду на це ми можемо зробити висновок, що на практиці потерпілого можуть щоразу допитувати різні особи і кожного разу їм знову доведеться встановлювати психологічний контакт, входити в довіру, за максимальні 2 години допиту в день, що може призвести до наявності у матеріалах кримінального провадження неповної інформації про подію злочину [7, с. 282-283].

Також законодавчо не закріплено, якої статі слідчий має проводити допит неповнолітнього, на наш погляд, в даній категорії справ допит має проводити жінка-слідчий, адже дитині буде простіше розповісти всю необхідну інформацію та жінки від природи наділені материнським інстинктом і особливою чутливістю, тактовністю, ніжністю, що сприяє легшому перебігу допиту.

Кримінальним процесуальним кодексом України роль педагога чітко не окреслена і тому в науковців існує декілька підходів до визначення мети участі педагога в допитах малолітніх, а саме:

а) надання допомоги слідчому у встановленні психологічного контакту з допитуваними [282, с. 340; 228, с. 100], вибір методів психічного впливу, що є найбільш результативними в даній ситуації, формулювання педагогічно правильних питань, забезпечення оптимального емоційного стану допитуваного [17, с. 76] і т. д.;

б) сприяння отриманню повних і достовірних показань [238, с. 52; 247, с. 103];

в) сприяння у встановленні обставин, що підлягають доказуванню по кримінальному провадженні [208, с. 80].

Не бажано, щоб педагог був з тих, у кого вчиться дитина, так як це може сковувати його поведінку. Найкраще, щоб педагог і дитина були однієї статі [16]. Так дитина зможе більше розкритися і довіритися.

Виникає слушне питання про спеціалізацію педагога. Не кожен педагог може сприяти отриманню показань неповнолітнього (малолітнього). Для

допиту неповнолітніх потерпілих необхідно залучити не просто педагога, а психолога-фахівця з психології тієї групи дітей, до якої належить допитуваний. Наприклад, в Німеччині для усунення проблеми правдивості показань свідків обов'язково запрошується експерт-психіатр або психолог, коли виникає питання про правдивість показань неповнолітніх, особливо у справах про сексуальні злочини [182, с. 51].

Міньковський Г. М. вважає, що ідеальною моделлю було б обов'язкова участь у допиті малолітнього, який не досяг 16-річного віку, такої особи, як фахівця-педагога, так і фахівця-психолога [168, с. 11].

На думку Л. Ю. Ароцкер у кожному випадку допиту неповнолітніх свідків слід залучити психолога [17, с. 103].

Цю думку розділяє Д. А. Rogozina і зазначає, що участь психолога в допиті малолітньої особи повинна бути обов'язковою, так як малолітній часто відчуває неприязнь до педагогів [214, с. 56].

Використання допомоги спеціаліста-психолога, який володіє методами прикладної психології, дає можливість отримати відомості не лише щодо події кримінального правопорушення, а й щодо особистості неповнолітнього підозрюваного (особливостей пам'яті, вміння передати сприйняте, здатності розказати правду, змовчати або надати неправдиві показання). Крім того, психолог, знаючи своєрідність психології неповнолітніх, може надати допомогу неповнолітньому у згадуванні подій та фактів, які мають значення для розслідування кримінального правопорушення, активізувати його пам'ять, усунути фактори та умови, які негативно впливають на формування правдивих показань [69, с. 44].

Як психолога варто запрошувати осіб, які мають вищу психологічну освіту зі спеціалізацією в галузі дитячої чи підліткової психології та зі стажем роботи за профілем не менше двох років.

Для більш повного використання спеціальних знань педагога (психолога) при допиті малолітніх потерпілих слід:

- а) запрошувати незнайомого допитуваній особі педагога;

б) перед допитом слідчий повинен повідомити спеціалісту про те, що йому відомо про психологічні особливості допитуваного, про що передбачається допитувати і в чому може знадобитися допомога фахівця;

в) перед допитом слід надати спеціалісту можливість провести бесіду з потерпілою особою у присутності слідчого (на теми, не пов'язані з предметом допиту);

г) фахівець повинен повідомити слідчому про отримані попередні результати, звернути його увагу на ті психологічні особливості допитуваного, які можуть зумовити труднощі в отриманні свідчень;

д) після закінчення допиту доцільно допитати фахівця з метою з'ясування його думки про індивідуально-психологічні особливості допитуваного, які виявилися в ході допиту, рівні його психічного розвитку та ін. [265, с. 126].

Так, при розслідуванні розбещення неповнолітньої слідчий залучив до допиту психолога, який перед початком допиту ознайомився з матеріалами кримінального провадження та поговорив з потерпілою та її матір'ю. Завдяки цьому фахівець-психолог до початку допиту встановив, що не зважаючи на те, що потерпіла є малолітньою, вона добре розвинена в інтелектуальному відношенні, комунікабельна, але швидко стомлюється і відволікається на різні цікаві їй речі. Враховуючи це, фахівець рекомендував слідчому частіше робити короткі перерви під час допиту, до початку допиту дозволити потерпілій роздивитися кімнату в якій й буде проходити допит [136].

Допит дитини обов'язково проводиться за участі законного представника, хоча вище згадана конвенція надає право дитині самостійно обирати особу з якою вона бажає давати показання, в Україні ж, особу обрав законодавець.

Досліджуючи таке питання В. Г. Дрьомов стверджував, що підліток може відчувати в присутності батьків почуття страху, сорому, чутливо реагувати на емоції батьків, стежити за їх мімікою, жестами, рухами і

відповідно до цього давати показання або зовсім відмовитися відповідати на запитання слідчого [65, с. 7].

Спираючись на результати опитування працівників НП, можна стверджувати, що в більшості випадків присутність батьків, як законних представників, заважає отриманню достовірної та повної інформації, неповнолітні в присутності найрідніших людей соромляться розповісти все що з ними відбувалося. Також не поодинокі випадки, коли неповнолітні надавали не правдиву інформацію, щоб батьки їх не сварили за порушення заборон встановлених батьками (Додаток Г). Тому ми вважаємо, що при допиті неповнолітніх потерпілих, які зазнали розбещення не є доцільним залучення законних представників, дитина не повинна бачити і розуміти, що вони їїчують, вони можуть знаходитися в сусідній кімнаті і бачити все через скло позавізуального спостереження або по відеозв'язку. Також, було б логічним дозволити неповнолітньому самостійно обирати особу, яку він бажає бачити разом з собою на допиті, в якості законного представника, при якій йому буде зручно, легко відповідати на питання слідчого або прокурора.

Допит неповнолітніх повинен відбуватися у звичайному середовищі (дитячий майданчик, дитяча кімната, школа) або у спеціалізованих кімнатах. В Україні декілька років тому запрацювали перші такі кімнати, проте на сьогоднішній день їх у масштабах країни досить мало. «Зелена кімната» або «Дружня кімната», як її називають в деяких країнах, передбачає опитування дітей у сприятливих умовах, що мінімізують повторну травматизацію психіки дитини. «Зелена кімната» допомагає дітям відчувати затишну, доброзичливу атмосферу, сприяє відкритому спілкуванню з дорослими [166, с. 25]. Кімнати розроблені знавцями дитячої психології та сприяють заспокоєнню, розслабленню, максимальній довірі між співрозмовниками.

У багатьох країнах є можливість запису на відеоплівку допиту потерпілої дитини та прийняття таких відео свідчень як доказу в суді. Але нажаль дана норма не набула законодавчого закріплення в Україні. Потерпіла неповнолітня (малолітня) особа зобов'язана давати показання, щоразу

згадуючи не найприємніші моменти життя, заново переосмислювати і повторно відповідати на питання, які травмують дитячу психіку. До того ж суддя перед допитом потерпілої неповнолітньої (малолітньої) особи навряд спілкується з психологом, який порадить як коректніше задати те чи інше питання, а тому дитина яка і так пережила душевне хвилювання і якій досить важко розповідати про злочин, жертвою якого вона стала, може замкнутися в собі, мати в подальшому психічні проблеми. Доречним було б використання відеозапису зі свідченнями неповнолітньої (малолітньої), які вона надавала під час досудового розслідування, а у виняткових випадках, коли необхідна додаткова інформація проводити допит в судовому засіданні [7, с. 286].

При допиті малолітніх потерпілих необхідно враховувати своєрідність психології дітей і підлітків, що вимагає застосування слідчим особливих тактичних прийомів [265, с. 123]. Тактика допиту неповнолітніх (малолітніх) потерпілих значною мірою обумовлена особливостями їх психіки, незначним життєвим досвідом, що нерідко приводить до неправильної оцінки ними розслідуваної події в цілому або окремих її елементів [282, с. 393].

Павлюк Н. В. пропонує до неповнолітніх допитуваних застосовувати такі тактичні прийоми допиту: використання різних видів запитань (деталізуючи, уточнюючих, контрольних, нагадуючих); зіставлення показань із точно встановленими фактами під час кримінального провадження; з'ясування інформації про проведення часу неповнолітнім (малолітнім) у період між подіями, що їм сприймалися, і допитом; з'ясування емоційного стану неповнолітнього під час сприйняття події; з'ясування умов сприйняття події неповнолітнім та доступність для його розуміння сприйнятого; з'ясування змісту фантазій неповнолітнього, виявлення характеру мрій; викладення допитуваному вірогідного ходу подій; пропонувати допитуваному повторити розповідь в іншій послідовності [187, с. 430].

Коновалова В. О. пропонує під час допиту неповнолітніх дотримуватися таких рекомендацій: створювати обстановку допиту, найбільш сприятливою для встановлення психологічного контакту; бути ввічливими та уважними,

маючи на увазі підвищену самооцінку неповнолітнього (малолітнього), відчуття достоїнства; особливу увагу привертати формуванню запитань – вони повинні мати зрозумілу, чітку форму, бути доступними і зрозумілими неповнолітньому, врахувати віковий інтелектуальний розвиток; не вживати складні терміни; критично оцінювати отриману під час допиту інформацію, зіставляючи її з доказами ; акцентувати увагу допитуваного на наявних у справі доказах в цілях попередження не правди, відмови від дачі показань, обмови та само обмови [110, с. 119].

Сам процес опитування дитини складається з: попереднього етапу, вступного етапу, етапу вільної розповіді, етапу детальних запитань та заключного етапу.

Попередній етап охоплює дії, які передують контакту з дитиною. Вона полягає в отриманні інформації про дитину, її пізнавального, соціального та емоційного розвитку, а також щодо її найближчого оточення і сім'ї. Потрібно визначити найважливіші теми, про які необхідно поговорити з дитиною.

Під час вступного етапу відбувається безпосереднє знайомство з дитиною, пояснення їй мети зустрічі та ролі осіб, які проводять опитування, а також встановлення контакту з нею. Розмову з дитиною – незалежно від віку – слід починати з нейтральних, безпечних тем, пам'ятаючи при цьому, що вступний етап не може тривати занадто довго. Розмова на нейтральні теми слугує не лише встановленню контакту з дитиною. Її метою є також попереднє з'ясування можливостей дитини у сфері вербалізації сприйнятих вражень, а також зниження її емоційного напруження, пов'язаного із ситуацією опитування. Вона дозволяє, при аналізі матеріалу, здійснити порівняння способу викладу свідком безпечної та обтяжливої для нього інформації, пов'язаної з предметом справи [166, с. 83-84].

На даному етапі є доречним зробити потерпілому декілька компліментів стосовно його вигляду, розвитку чи вмінь, це допоможе швидше увійти у довіру до дитини.

Під час вступного етапу необхідно встановити, чи дитина в змозі відрізнити правду від брехні та ознайомити її з обов'язком говорити правду [166, с. 84]. Враховуючи, що кримінальна відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання за Кримінальним кодексом України настає з 16 років [126], потерпілим неповнолітнім від розбещення, під час допиту роз'яснюють обов'язок про необхідність давати правдиві показання та не попереджують про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо не правдиві показання [128].

Значні труднощі викликає повідомлення дитині про право на відмову від свідчень у справах, коли підозрюваним є близьким родичем чи членом її сім'ї (відповідно до ч. 8 ст. 224 КПК України). Нажаль, в Україні не поодинокими випадками є вчинення розбещення неповнолітніх батьками та іншими близькими родичами. У такому випадку варто скористатися допомогою психолога-експерта. Він може пояснити дитині, що вона не мала впливу на поведінку близької їй людини, яка є підозрюваним. Необхідно також сказати неповнолітньому, що він не несе відповідальності за неправильну поведінку дорослих. Звільнення маленького потерпілого від тягаря почуття провини і співвідповідальності (особливо у справах, пов'язаних із сексуальним насильством) є дуже важливим для отримання від нього достовірної, спонтанної розповіді про події.

На даному етапі слід дотримуватись наступних рекомендацій для налагодження позитивних відносин із дитиною, яка стала потерпілою від розбещення:

- звертатися до дитини за іменем;
- намагатись створити безпечну атмосферу, виражати позитивне, доброзичливе ставлення до дитини;
- говорити повільно, чітко, спокійним голосом;
- використовувати просту, зрозумілу для дитини мову;
- часто виражати свою зацікавленість дитиною жестами (хитанням головою) або інтонацією;

- переконати дитину, що вона є партнером у розмові, скажіть, що те, що вона розповідає, є важливим;
- переривати розповідь дитини можна лише тоді, коли це вкрай необхідно;
- перепитуйте дитину, якщо не зрозумієте її висловлювань;
- якщо дитина довгий час не відповідає на запитання, спробуйте сформулювати його інакше;
- гідно оцінюйте зусилля дитини, яка дає показання, але не хваліть за конкретні відповіді, не обіцяйте винагороди;
- коли ви намагаєтеся, щоб дитина розповідала про себе, покажіть готовність відкрити частину свого приватного життя, щоб стати для неповнолітнього (малолітнього) потерпілого більш реальною, ближчою людиною.

На етапі вільної розповіді неповнолітній має розповідати про хід подій вільно, у своєму темпі, згідно з послідовністю згадуваного змісту. Цей етап показує, які елементи подій викликали емоції, були для дитини важливими, вартими того, щоб їх помітити та запам'ятати. Важливо ініціювати вільну розповідь таким чином, щоб дитина знала, чого від неї очікують: «Розкажи мені про те, що трапилося. Я знаю, що це важко зробити. Розкажи все від початку. Скажи про все, що пам'ятаєш, усе є важливим» [166, с. 85-88]. Під час вільної розповіді потерпілого не можна його перебивати, потрібно із зацікавленістю слухати, навіть якщо дана інформація не цікавить слідство.

На етапі детальних запитань уточнюється вся викладена у вільній формі інформація. Коновалова В. О. пропонує під час допиту особливу увагу звертати на формулювання запитань – вони повинні бути чіткими, доступними і зрозумілими; враховувати віковий та інтелектуальний розвиток; не вживати складних термінів [111, с. 113]. Також, вони повинні бути тактовними і психологічно обміркованими, враховуючи характер злочину, жертвою якого став неповнолітній. Враховуючи особливість дітей, запитання варто ставити у відкритій формі, щоб потерпілий відповідаючи на нього дав як найбільше

інформації. Наприклад варто запитати: «Як ти опинився в автомобілі Х?», замість: «В автомобіль Х тебе покликав Д?»; «Що робив З?» замість «Чи демонстрував З різні зображення?». Також у самому запитанні не повинно міститися критики потерпілого, не можна запитувати чому він так зробив.

Допит має бути деталізований, водночас не рекомендується акцентувати увагу на деяких фізіологічних подробицях інтимного характеру, не захоплюватись їх деталізацією у протоколі допиту неповнолітнього [186, с. 239].

Під час заключного етапу рекомендується запитати дитину, як вона себе почуває після опитування та чи є у неї якісь побоювання. Наприкінці слід поговорити з дитиною на нейтральні, емоційно необтяжливі теми [166, с. 89-93]. Це потрібно для того, щоб потерпілий після допиту не зациклювався на спогадах, які йому довелося згадати.

2.4 Тактика огляду під час розслідування розбещення неповнолітніх

Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає різні види огляду: огляд місця подій, огляд документів, огляд трупа, огляд тварин, освідчування. Під час розслідування розбещення неповнолітніх визначальне значення має саме огляд місця події.

Слідчий огляд належить до числа початкових, неповторюваних та незмінних слідчих дій [273, с. 263]. Огляд місця події є унікальною слідчою (розшуковою) дією під час розслідування розбещення неповнолітніх, що надає таку об'єктивну доказову інформацію, яка не може бути компенсована іншими доказами. Під час огляду місця події оглядаються усі об'єкти, які можуть мати відношення до злочину, залежно від конкретної слідчої ситуації та внутрішнього переконання слідчого [273, с. 263].

Огляд – це слідча (розшукова) дія, що полягає у безпосередньому спостереженні й дослідженні його учасниками матеріальних об'єктів, які пов'язані із обставинами вчинення кримінального правопорушення, що проводиться з метою їх виявлення та фіксації [128].

Весельський В. К. зазначає, що огляд місця події неможливо замінити повною мірою іншими слідчими (розшуковими) діями, тактичні прийоми проведення яких розраховані на інші способи отримання та фіксації доказової інформації [43, с. 152].

Огляд – це слідча дія, яка полягає в безпосередньому сприйнятті об'єктів із метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обставин події, а також обставин, що мають значення в справі [282, с. 217].

Огляд – це процесуальна діяльність слідчого, реалізуючи котру він за участю зазначених у законі осіб виявляє, безпосередньо сприймає, досліджує, оцінює і фіксує стан, властивості й ознаки матеріальних об'єктів, пов'язаних з подією, що розслідується, з метою з'ясування обставин кримінального провадження [132, с. 410].

Отже, ми вважаємо, що огляд місця події – це слідча дія, яка полягає у безпосередньому вивченні території, місця, на якому вчинено кримінальне правопорушення, з метою роз'яснення сутності події, що відбулася, а також для виявлення, фіксації й вилучення речових доказів.

Дана слідча (розшукова) дія проводиться відразу після допиту потерпілої особи та за можливості за її участю, оскільки це допомагає точніше встановити місце вчинення кримінального правопорушення, виявити сліди, перевірити, чи відповідає обстановка показанням потерпілої особи [186, с. 242]. Якщо у слідчого є підозри, що потерпіла особа обмовляє невинного або події злочину взагалі не було, то огляд проводять без неї (Додаток Г).

На відміну від багатьох інших слідчих (розшукових) дій огляд має невідкладний характер. Проте, якщо потрібно провести огляд житла чи іншого володіння особи, то необхідно звернутися до слідчого-судді з клопотанням, в даному разі для огляду застосовуються положення обшуку [128]. У випадках,

коли про вчинення розбещення неповнолітніх правоохоронним органам стає відомо через значний проміжок часу (декілька місяців, рік), доволі часто слідчий огляд не проводиться, так як у такому разі він є безрезультатний. Так за результатами нашого анкетування працівників НП 77,3 % опитаних зазначили, що огляд місця події проводиться через будь-який час після вчинення, а 22,7 %, що огляд не проводиться, якщо від моменту вчинення пройшло більше ніж півроку (Додаток Г). Однак, у випадках, коли з часу вчинення злочину минуло багато часу, і виявити матеріальні сліди кримінального правопорушення немає можливості, то це не є підставою відмовлятися від даної слідчої (розшукової) дії, так як під час її проведення можливим є встановлення механізму події. Це має негативний вплив на результати слідства, адже неповне розслідування тягне за собою недоведеність вини підозрюваних осіб.

Вивчивши статистичні дані Національної поліції, Генеральної прокуратури та провівши узагальнення результатів опитування і анкетування нами було систематизовано найбільш поширені місця вчинення розбещення неповнолітніх, ними виявилися: квартири, будинки (36,2 %); громадські місця (25,2 %); сараї, гаражі та інші приміщення не придатні для життя (16 %); транспортні засоби (11,7 %); учбові заклади (11 %) (Додаток Г). Отже, огляд місця події частіше всього проводиться саме в цих місцях.

Огляд це єдина слідча (розшукова) дія, яка може бути проведена до внесення відомостей до ЄРДР [128]. Невідкладність проведення огляду пов'язане з необхідністю отримання якнайбільш повної інформації про обставини вчинення розбещення неповнолітніх. Зволікання з проведенням даної слідчої (розшукової) дії може призвести до зміни слідової картини та втрати речових доказів.

При проведенні огляду місця події необхідно дотримуватися певних принципів. До таких принципів відносяться: 1) своєчасність (невідкладність) огляду місця події; 2) планомірність огляду місця події; 3) об'єктивність огляду місця події; 4) повнота огляду місця події; 5) єдине керівництво

оглядом місця події з боку слідчого; 6) активність огляду місця події; 7) використання техніко-криміналістичних засобів під час проведення огляду місця події; 8) використання спеціальних знань під час проведення огляду місця події [106, с. 59].

Огляд місця події поділяється на три етапи:

- 1) підготовчий;
- 2) робочий;
- 3) заключний.

Для ефективного проведення слідчого огляду потрібна якісна, ретельна та всебічна підготовка. Слідчий на підготовчому етапі повинен виконати ряд завдань, таких як:

- охорону місця події;
- унеможливлення приховання речей чи документів, які можуть слугувати речовими доказами в кримінальному провадженні;
- підбір учасників СОГ;
- підготовка та перевірка науково-технічних засобів та транспортних засобів;
- перевірка матеріально-технічного забезпечення СОГ;
- залучити до огляду спеціалістів та понятих, забезпечити їх прибуття на місце події;
- видалення з місця проведення огляду всіх сторонніх осіб;
- проведення опитування потерпілої та свідків щодо місця вчинення злочину;
- повідомити учасників огляду про їх права та обов'язки [20, с. 77].

Для участі в огляді місця події в разі виявлення ознак кримінального правопорушення, у зв'язку з вчиненням розбещення неповнолітніх, доцільно залучати спеціалістів. В першу чергу слід виділити спеціаліста-криміналіста, який проведе фотографування чи відеозапис, складе план місця події, допоможе оглянути та вилучити речі й документи, що мають значення для кримінального провадження.

Одним із завдань спеціаліста-криміналіста є вилучення на місці події речових доказів, які в разі необхідності він повинен упакувати відповідно до вимог та дати їм правильне тлумачення під час їх фіксації та опису в протоколі.

Відповідно до наказу МВС України «Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень» до огляду місця події при необхідності необхідно залучати психолога [203]. На наш погляд, залучення психолога до огляду місця вчинення розбещення неповнолітнього є необхідним заходом, адже кваліфікований спеціаліст допоможе якнайменш травмувати дитячу психіку під час даної слідчої (розшукової) дії та допоможе слідству скласти психологічний портрет злочинця.

Не рідко під час розбещення неповнолітніх на місці вчинення злочину залишаються сліди біологічного походження злочинця. Робота з біологічними зразками потребує значних витрат часу, знання специфічних правил вилучення цих зразків та їх зберігання [186, с. 245]. Тому участь спеціаліста є необхідною.

При необхідності до складу оперативної-розшукової групи залучають кінологів зі службовими собаками. Під час огляду місця події вони виконують наступні завдання:

- визначають межі огляду місця події і порядок його проведення з метою виявлення слідів і предметів;
- уживають заходів для затримання особи, яка вчинила злочин, шляхом застосування розшукового собаки по слідах, речах і предметах, залишених на місці події, а також з метою пошуку предметів, які мають значення для розкриття і розслідування злочину;
- беруть участь під час блокування місця злочину, його огляду, виявлення шляхів відходу злочинця;
- беруть участь під час огляду місця події, вивчають обставини і характер події, установлює час вчинення злочину, кількість злочинців, їх

прикмети і напрямки руху, визначає інші фактори, які мають значення для розшуку злочинців по "гарячих слідах";

- позначають прапорцями місця виявлення на шляху слідування розшукового собаки предметів і речей, які можуть бути використані для пошуку злочинця, із застосуванням службового собаки в ході проведення першочергових оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, за необхідності приймають участь у вилученні предметів і речей, у межах компетенції вживають заходів до їх збереження;

- доводять до керівника слідчо-оперативної групи інформацію про можливе походження і використання для розкриття злочину різноманітних запахоносіїв (слідів, предметів), виявлених на місці події або на шляху руху злочинців;

- з метою виявлення підстав для застосування розшукового собаки разом з іншими працівниками поліції оглядають місця біля вікон, дверей, парканів, газонів, грядок, а також територію, прилеглу до місця події, на якій запахи слідів зберігаються довше;

- обстежують шляхи руху злочинців після з'ясування обставин учинення злочину;

- використовуючи отриману інформацію, застосовують службову собаку для розшуку злочинця за його запаховими слідами;

- обстежують за допомогою службової собаки місця можливого укриття злочинця (горища і підвали прилеглих будівель, незамкнені сховища, лісопаркові зони, кар'єри тощо);

- здійснюють обшук місцевості або приміщень для виявлення речових доказів або осіб, які переховуються.

Також, за необхідності застосовують собаку для вибору осіб, підозрюваних у вчиненні злочину; застосовують собаку для затримання в разі спроби злочинця втекти або чинити опір. У разі виявлення на місці події слідів кількох злочинців службовий собака застосовується по кожному з цих слідів або одночасно застосовується кілька службових собак [199].

Коли слідчий визначився з кількістю та спеціалізацією спеціалістів він переходить до робочого етапу огляду, який складається з низки тактичних заходів. Під тактикою слідчого огляду розуміють комплекс найбільш раціональних та ефективних способів дій, або найбільш доцільну лінію поведінки слідчого, що забезпечує виявлення максимальної кількості слідів злочину та речових доказів, інформації про досліджувану подію [273, с. 264].

Основними організаційно-тактичними заходами слідчого огляду є: правильне визначення меж слідчого огляду, що визначається на підготовчій стадії; розстановка сил та засобів (їх використання); обрання найдоцільнішого порядку пересування місцем події під час огляду; визначення методу (тактичних прийомів) огляду обстановки місця події та окремих її елементів. Так, основною особливістю огляду є специфіка визначення його меж. Як свідчить слідча практика, помилки у визначенні меж огляду допускається саме у випадках механічного фіксування слідів й обстановки на місці події без їх осмислення. Проте сама характер події та обстановка визначають у кожному конкретному випадку межі території, яка повинна ретельно оглядатися. Через необґрунтоване зауваження межі залишаються без огляду ті ділянки місцевості, на яких можуть знаходитись об'єкти які безпосередньо пов'язані зі злочином. Тактика огляду має певні особливості, які залежить від конкретної слідчої ситуації [273, с. 264, 274].

Робочий етап починається із загального огляду, в ході якого слідчий знайомиться з обстановкою місця події, визначає межі огляду, висуває версії стосовно події. На основі отриманих відомостей слідчий формує завдання оперативним працівникам (організація пошуку злочинця за гарячими слідами, збирання інформації, виявлення свідків), складає план детального огляду, вибирає методи й засоби дослідження обстановки місця події, проводить орієнтуючу та оглядову зйомки місця події. Детальний огляд передбачає глибоке й всебічне дослідження місця події, об'єктів з метою виявлення слідів злочину. Під час загального огляду слідчий досліджує об'єкти в статичному стані, а при детальному може переміщувати предмети з метою дослідження,

насамперед зафіксувавши їх на місці виявлення. Під час детального огляду здійснюється вилучення речових доказів (слідів), їх пакування, фіксація [131].

Існують різні стадії робочого етапу огляду місця події: оглядова, статична і динамічна [18, с. 49]. На оглядовій стадії слідчий повинен визначити межі місця події і спосіб огляду. Ця стадія завершується орієнтуючою та оглядовою фотозйомкою (відеозйомкою) місця події, а також складанням плану (схеми).

На статичній стадії огляду слідчий оглядає і фіксує обстановку місця події, окремі об'єкти і деталі в їх нерухомому стані, фіксує відстань між окремими об'єктами.

На динамічній стадії всі об'єкти на місці події ретельно оглядаються, виявляються, і фіксуються [279, с. 19]. Предмети переміщуються, розглядають в зручному положенні, фотографують за методом вузлової і детальної фотозйомки та описують виявлені особливості; окремі предмети або їх частини зі слідами вилучають, виготовляють копії слідів [120, с. 275]. Також фіксуються сліди перебування потерпілої особи і злочинця: сліди пальців рук, сліди ніг, взуття, мікрочастинки, недопалки та ін. Особливу увагу слід звернути на сліди боротьби: зламані меблі, розкидані речі, обірвані штори та інше. З місця події необхідно вилучати предмети, що мають сліди сперми, крові: одяг потерпілої особи і злочинця, простиралла. Слідчий вилучає й інші предмети, навіть якщо не впевнений в їх приналежності потерпілій особі або злочинцеві (шматки паперу, сірники, порожні пачки сигарет) [279, с. 19]. Так як розбещення неповнолітніх може відбуватися у формі фізичного чи інтелектуального розбещення, то логічним є вилучення всіх предметів, за допомогою яких можливе вчинення інтелектуального розбещення (книжки, журнали порнографічного характеру, телефон з порнографічними зображеннями) [11, с. 112-113].

Огляд може бути здійснений декількома методами:

- концентричним – від периферії до центру;
- ексцентричним – від центру до периферії;

- фронтальним – уздовж ділянок місцевості (по прямих від краю до краю, по лініях секторів або квадратів);
- вузловим – обстеження окремих частин місцевості, приміщення; їх поєднанням.

Вже під час прибуття на місце огляду приймається рішення про метод огляду в конкретній ситуації.

Методи огляду місця події:

- 1) статичний метод полягає в огляді місця події та окремих речових доказів у нерухомому стані, без переміщення предметів. Цей метод застосовується для дослідження та фіксації обстановки місця події в тому вигляді, у якому вона перебувала на початок огляду. Слідчий не змінюючи початкового положення предметів, оглядає й фіксує їхній стан, розташування, розміри та інші особливості;
- 2) динамічний метод (дослідження в динаміці). Об'єкти можна переміщувати, брати в руки, описувати, вимірювати, однак змінювати форму предмета не можна;
- 3) ексцентричний метод полягає в тому, що дослідження місця події починають здійснювати з її центру, де, як правило, зосереджена найбільша кількість слідів злочину. У даному випадку огляд проводиться, рухаючись за спіраллю, що розгортається від центру до периферії. Такий метод доречно використовувати, коли місцем події є ділянка місцевості;
- 4) концентричний метод огляду застосовується тоді, коли центр місця події визначити важко. У даному випадку огляд здійснюється від периферії до центру. Даний метод слід застосовувати у випадках, коли не виключена можливість пошкодження слідів на периферії в результаті просування учасників огляду до центра чи втрати слідів унаслідок інших причин. Такий метод доречно застосовувати, коли місце події це квартира чи будинок;
- 5) фронтальний метод огляду (передбачає здійснення дослідження об'єкта засобами, розташованими в лінію, рухаючись фронтально). Інколи цей

метод називають «прочісування» території, коли дослідники шикуються в розгорнутий стрій і, рухаючись, обстежують відразу велику територію;

б) секторний метод огляду полягає в тому, що слідчий, перебуваючи в центрі місця події, за компасом визначає напрям руху по колу, кожний раз обмежуючись певним сектором. Сектори оглядаються послідовно доти, поки коло не замкнеться. Цей метод події варто застосовувати, коли місце події певний заклад [219, с. 93-94].

Методи огляду місця події виступають як тактичні прийоми дослідження, адже сама слідча дія є методом пізнання злочину як сукупності систематизованих прийомів і засобів дослідження об'єкта [33, с. 27].

Під час проведення огляду місця події необхідно враховувати наступні рекомендації:

- а) необхідно оглянути шлях прямування потерпілої і злочинця;
- б) зробити загальний огляд місця, де сталося розбещення неповнолітнього, для того, щоб оцінити його місце розташування, віддаленість від людних місць, а також можливість оточуючих почути крики і звуки боротьби;
- в) звернути увагу на наявність слідів, що вказують на можливість спілкування потерпілої особи й злочинця в некримінальній обстановці і ознак, що свідчать про боротьбу між ним і потерпілою особою;
- г) оглянути шлях відходу злочинця з місця події [227, с. 19-20].

На заключному етапі огляду слід провести такі дії:

- заслухати зауваження учасників огляду і, за необхідності, прийняти необхідні рішення;
- вилучити й упакувати сліди та предмети, що можуть мати значення речових доказів у кримінальному провадженні;
- скласти протокол огляду місця події;
- забезпечити охорону об'єктів, які з певних причин не можна було вилучити.

В окремих випадках виникає необхідність проведення додаткового

слідчого огляду. Його застосовують в разі:

- необхідності обстеження об'єктів, які були не досліджені в ході первинного огляду;
- коли з'явилася додаткова інформація, відповідно до якої потрібно більш детальне обстеження ділянок і предметів місця події;
- коли проведення первинного огляду було частково ускладнене (темним часом доби, дощем, снігопадом);
- коли з'являються, свідки, потерпілі, про які слідству раніше не було відомо;
- коли з'явилася додаткова інформація, під час розслідування інших кримінальних правопорушень.

Як правило, при додатковому огляді оглядається не все місце події, а лише окремі його ділянки або предмети. При проведенні додаткового огляду необхідно мати матеріали первинного, у яких чітко позначене місце розташування слідів виявлених при первинному огляді, викладена інформація, добута в ході первинного огляду. Додатковий огляд доцільно проводити за участю осіб, які брали участь у первинному огляді [90].

Отже, неухильне дотримання правил проведення огляду та використання тактичних прийомів сприяють результативному проведенню зазначеної слідчої (розшукової) дії.

Висновки до розділу 2

Під час проведеного нами дослідження було проаналізовано статистику вчинення розбещення неповнолітніх в Україні. Статистика свідчить про щорічне відсоткове зростання кількості вчинення розбещення неповнолітніх у співвідношенні з іншими статевими злочинами. І це незважаючи на те, що даний злочин відноситься до найбільш латентних.

Проведене нами анкетування студентів юридичного факультету III та IV курсів, показало, що 73,3 % дітей у віці до шістнадцяти років стають жертвами

розбещення. До того ж щодо жодного випадку розбещення стосовно цих респондентів не було розпочате кримінальне провадження.

Повідомлення про розбещення неповнолітніх, зазвичай надходить від членів сім'ї, родичів, уважних сусідів та просто прохожих. Анкетування працівників правоохоронних органів показало, що у 63,2 % про факт розбещення стає відомо із заяв чи повідомлень про вчинення цього злочину, у 20,2 % під час розслідування інших злочинів, в решті у 16,6 % - в результаті самостійного виявлення з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення цього злочину.

Кримінальним процесуальним кодексом України передбачено проведення негласних слідчих (розшукових) дій. З цього приводу варто звернути увагу, що під час розслідування розбещення неповнолітніх передбаченого ч. 1 ст. 156 КК України забороняється проведення: обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; спостереження за особою, річчю або місцем; аудіо-, відеоконтроль місця; контроль за вчиненням злочину; виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації; негласне отримання зразків для порівняльного дослідження.

Особливість проведення негласних слідчих (розшукових) дій є їхній потайний характер, який зумовлює особливу обережність, конспірацію й співпрацю слідчого, прокурора та оперативних працівників.

Досліджено типові слідчі ситуації, які виникають під час розслідування розбещення неповнолітніх та відповідно до слідчих ситуацій сформовані рекомендації щодо першочергових слідчих (розшукових) дій.

Розглянуто типові слідчі ситуації в залежності від поведінки підозрюваного. Вивчено найбільш вірогідні слідчі версії, які пояснюють суть події злочину, спосіб вчинення, суб'єктів злочину та місць вчинення.

З'ясовано сутність поняття допит, яке полягає в тому, що це слідча (розшукова) дія, передбачена процесуальним законодавством та спрямована

на отримання словесної інформації від допитуваної особи, що сприяє встановленню істини в кримінальному провадженні.

Аргументовано можливість допиту неповнолітніх з 2-х років та спростовано побоювання відносно фантазування, за допомогою перевірки достовірності показів іншими доказами й залучення дитячого психолога до аналізу свідчень дитини.

Вивчено особливості допиту неповнолітніх щодо правил проведення допиту, також часу та місця його проведення. Критично проаналізовано невідповідність КПК України ратифікованій Конвенції Ради Європи № 201 «Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення». Встановлено суперечності законодавства, а саме: Конвенція передбачає участь будь-якої особи при допиті, яку вибере допитувана дитина, КПК України передбачає участь законного представника, обраного без побажань дитини; неможливість використовувати запис з відеоплівки під час судового розгляду зі свідченнями неповнолітнього наданими на досудовому розслідуванні, замість свідчень в суді.

Узагальнено тактичні прийоми для проведення допиту свідків та потерпілих, до яких відноситься: встановлення психологічного контакту; роз'яснення допитуваному важливості його показань для встановлення істини; постановка питань, що активізують у свідомості допитуваного асоціальні зв'язки; пред'явлення фотографій; ознайомлення допитуваного з фрагментами показань інших осіб; зіставлення показань із точно встановленими фактами; врахування вікового інтелектуального розвитку.

Досліджено процес допиту дитини, який складається з: попередньої фази, вступної фази, фази вільної розповіді, фази детальних запитань та заключної фази. З'ясовано, які проблеми виникають на кожній з цих фаз, причини їх виникнення, механізм вирішення та досягнення результативності допиту. Крім того проаналізовані статистичні дані, які свідчать про те, що в більшості випадків присутність батьків, як законних представників, заважає отриманню достовірної та повної інформації, неповнолітні в присутності

найрідніших людей соромляться розповісти все що з ними відбувалося. Також не поодинокі випадки, коли неповнолітні говорили не правдиву інформацію, щоб батьки їх не сварили за порушення заборон встановлених батьками. Тому ми вважаємо, що при допиті неповнолітніх потерпілих, які зазнали розбещення не є доцільним залучення законних представників, дитина не повинна бачити і розуміти, що вони її чують, вони можуть знаходитися в сусідній кімнаті і бачити все через скло поза візуального спостереження або по відео зв'язку. Також, було б логічним дозволити неповнолітньому самостійно обирати особу, яку він бажає бачити разом з собою на допиті, при якій йому буде зручно, легко відповідати на питання слідчого або прокурора.

З'ясовано, що огляд місця події проводиться відразу після допиту потерпілої особи та за можливістю за її участю. В такому разі доречним є й залучення психолога, який допоможе якнайменше травмувати дитячу психіку під час даної слідчої (розшукової) дії та допоможе слідству скласти психологічний портрет злочинця.

При проведенні огляду місця події варто пам'ятати специфіку даного злочину й те що він може вчинятися у формі фізичного та інтелектуального розбещення, виходячи з цього в разі інтелектуального розбещення слід приділяти особливу увагу матеріальним носіям на яких можуть бути фото, відео матеріали, паперовим виданням за допомогою яких вчиняли розбещення.

Систематизовано випадки в разі яких виникає необхідність проведення додаткового слідчого огляду, а саме: необхідності обстеження об'єктів, які були не досліджені в ході первинного огляду; коли з'явилася додаткова інформація, відповідно до якої потрібно більш детальне обстеження ділянок і предметів місця події; коли проведення первинного огляду було частково ускладнене (темним часом доби, дощем, снігопадом); коли з'являються, свідки, потерпілі, про які слідству раніше не було відомо; коли з'явилася додаткова інформація, під час розслідування інших кримінальних правопорушень.

РОЗДІЛ 3. ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ НА НАСТУПНОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗБЕЩЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

3.1 Тактичні особливості допиту підозрюваних під час розслідування розбещення неповнолітніх

Наступний етап розслідування зазначеної категорії злочинів також характеризується складністю та специфікою підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій. Найбільш характерними для даного етапу є такі слідчі (розшукові) дії як допит підозрюваного, обшук, призначення експертиз.

Наступний етап розслідування розпочинається з моменту визначення підозрюваного, повідомлення про підозру.

Підозрюваним вважається особа, якій у порядку, передбаченому ст. 276 КПК України, повідомлено про підозру та особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення (ст. 42 КПК України) [128].

Допит підозрюваного проводиться відразу після його затримання та враховуючи характер правопорушення, те що окремою групою є сліди, що залишаються на тілі підозрюваного, після його освідчування.

Відповідно до ст. 224 КПК України допит проводиться за місцем проведення досудового розслідування або в іншому місці за погодженням із особою, яку мають намір допитати.

Процесуальним законодавством України передбачено, що допит повнолітніх осіб не може продовжуватися без перерви понад дві години, а в цілому - понад вісім годин на день [128].

Незважаючи на те, що допит є найпоширенішим способом отримання доказової інформації, водночас він є однією з найскладніших слідчих дій. Його проведення вимагає від слідчого високої загальної та професійної культури, глибокого знання людей, їх психології, майстерного володіння тактико-криміналістичними прийомами. Складність допиту полягає не тільки у тому,

що слідчому у ряді випадків протистоїть людина, що не бажає говорити правду і навіть взагалі не хоче давати показання, але і в тому, що свідчення людини, яка щиро прагне повідомити слідчому все відоме їй у справі, можуть допускати помилки, спотворення, вимисел, які при допиті належить своєчасно виявити і врахувати при оцінці та використанні показань [30, с. 97].

На думку В. К. Весельського, слідчий повинен володіти психологічними навичками, які дозволяють «читати» жестикуляцію пантомімічні й мімічні напівприховані дії допитуваного, своєчасно відчуті, якими саме словами розповідається не правда. «Ще за 700 років до нашої ери в Китаї під час допиту вказувалося на необхідність слідкувати за словами, очима, виразом обличчя, диханням допитуваного, у якого при дачі неправдивих показань можна спостерігати хвилювання, розгубленість, сором» [42, с. 28].

Для успішного проведення допиту, слідчий повинен ретельно підготуватися, визначити, яку інформацію і за допомогою яких прийомів та засобів, він має намір отримати. Коло обставин, які слідчий має намір з'ясувати, називаються предметом допиту.

Допит підозрюваного складається з: підготовчої стадії, стадії безпосереднього проведення допиту та заключної стадії.

На думку С. Ю. Якушина, підготовка до допиту повинна складатися з таких заходів: вивчення матеріалів кримінального провадження; підготовка спеціальних питань; вивчення особи допитуваного; складання плану допиту [287, с. 26].

Лузгін І. М. та Корухов Ю. Г. вважають, що під час підготовки до допиту необхідно виконати такі дії: зібрати вихідні дані, що стосуються предмета допиту; визначити коло осіб, які підлягають допиту; вивчити особу допитуваного; встановити спосіб виклику на допит; підготувати місце допиту; скласти план даної слідчої (розшукової) дії [122, с. 160].

У будь-якому разі, підготовка до допиту починається з визначення його предмета [151, с. 86]. Під предметом допиту слід розуміти коло обставин, які стосуються події злочину: факти, що викривають чи виправдовують

підозрюваного; наслідки злочинних дій; обставини, які сприяли вчиненню злочину [38, с. 86].

Шепітько В. Ю. вважає, що предметом допиту є коло тих обставин, які слідчий має намір з'ясувати шляхом допиту, це можуть бути будь-які обставини, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні. До їхнього числа належать обставини, пов'язані з самою подією злочину (його способом, місцем вчинення, часом, наслідками) [281, с. 53]

Узагальнюючи думки науковців та виходячи з тематики нашого дослідження, ми вважаємо, що предмет допиту підозрюваного у вчиненні розбещення неповнолітнього зводиться до наступних обставин:

а) подія кримінального правопорушення: де, коли, хто, яким способом і які дії вчинив; які застосовувались знаряддя і засоби, хто їх виготовив, де їх придбали, де вони тепер; чи мала місце підготовка до злочинного діяння та приховання його слідів;

б) дані про підозрюваного: вік, стан здоров'я, освіта, відносини в сім'ї, відношення до дітей, інформація про статеве життя, захоплення;

в) взаємовідносини підозрюваного з потерпілим: чи знайомі, як давно, характер знайомства; що відомо підозрюваному про потерпілого; чи знав підозрюваний про вік потерпілого;

г) мотив, мета та умисел на вчинення протиправних дій; оцінка підозрюваним своїх дій; що примусило його до їх учинення; які події передували вчиненню розбещення неповнолітнього; чому у підозрюваного виникло бажання вчинити розбещення неповнолітнього;

д) заподіяна шкода: чи вчиняв розбещення підозрюваний раніше щодо потерпілого чи іншої дитини; чи вчиняв підозрюваний інші статеві злочини;

е) обставини, які пом'якшують і обтяжують відповідальність: чи розкаюється підозрюваний у вчиненому; чи перебував під час учинення кримінального правопорушення в стані алкогольного, наркотичного чи токсичного сп'яніння; чи чинив опір представникам влади і громадськості; чи

одружений; чи має на утриманні малолітніх дітей, батьків похилого віку; чи є постійне місце роботи; чи був раніше судимий; яку має освіту.

Визначивши предмет допиту, відповідно і завдання допиту, після цього здійснюється безпосередня реалізація поставлених завдань. У криміналістичній науці етап безпосереднього проведення допиту традиційно поділяють на чотири стадії: 1) встановлення психологічного контакту; 2) вільна розповідь; 3) постановка запитань; 4) ознайомлення допитуваного з протоколом і записом показань [132, с. 452]. Враховуючи прихований характер кримінальних правопорушень, що нами розглядаються, важливим завданням під час допиту є викриття неправди.

Підозрювані, у більшості випадків, намагається будь-яким чином «пом'якшити» вчинене ним діяння. У слідчій практиці вироблено ряд ознак, які дозволяють припустити, що підозрюваний дає неправдиві показання:

- а) психофізичні реакції допитуваного на окремі питання – блідість, почервоніння обличчя, невинуваті паузи при відповідях;
- б) емоційна блідість показань (відсутнє емоційне ставлення допитуваного до події);
- в) відхід від теми. Допитуваний цілеспрямовано уникає дачі відповідей на запитання слідчого, що стосуються певної теми;
- г) «в'язкість» в темі. Даний симптом прямо протилежний попередньому. Підозрюваний не може «піти» від події і її обставин, знову і знову до них повертається [18, с. 110-112].

Вибір тактики допиту залежить від кількох чинників:

- ситуації допиту (первинний, повторний, наявність психологічного контакту);
- процесуального положення допитуваного і рівня його зацікавленості в результатах розслідування;
- особливості допитуваної особи (вік, характер, рівень правової проінформованості, наявність злочинного досвіду);
- характеру інформації та доказів, які є у слідства [185, с. 60-61].

Образцов В. А. рекомендує допит підозрюваного починати з питання про те, чи визнає він себе винним, після чого йому пропонують дати показання по суті. Якщо він визнає свою провину, слідчий повинен докладно зафіксувати його свідчення і уточнити, чи не є вони самообмовними. З'ясовуються такі питання по суті провадження: а) в силу, яких обставин, на якому ґрунті він вчинив злочин, б) де, коли і в результаті чого у нього виник умисел на вчинення злочину; в) яким способом він вчинив злочин; г) чи міняв він обстановку на місці події після вчинення злочину; д) яким чином і куди прямував з місця події, що робив в подальшому та ін. [235, с. 94-96].

Напротивагу Хижняк Є. С. говорить про доцільність початку допиту підозрюваного за вчинення статевого злочину проти дитини з питання про те, чим він займався в період, коли було вчинено кримінальне провпорушення. При цьому необхідно з'ясувати, як давно підозрюваний знайомий з потерпілою особою, які між ними існують відносини, бачилися вони в день і годину, вказану потерпілою особою, що відбулося між ними. Зміст подальших питань залежати від відповідей на ці основні питання. Як правило, підозрюваний у вчиненні статевого злочину щодо малолітніх заперечує факт перебування разом з потерпілою особою у вказаний нею час. У такому випадку слід допитати його з приводу того, де і з ким він був у цей час, що робив, про що говорив [265, с. 137].

Для з'ясування повної та достовірної інформації, під час допиту, слідчому доцільно використовувати тактичні прийоми. До них належать: постановка різного роду запитань (контрольні, нагадуючі, доповнюючі, уточнюючі); пред'явлення доказів; відкриття показань інших осіб; допущення легенди; спростування алібі та інші.

Весельський В. К. зазначає, що слідча тактика як сукупність прийомів вирішення завдань розслідування застосовується тільки там і тоді, де відбувається протидія розслідуванню, діям слідчого. Тактика в загальному плані полягає в умінні переконати протилежну сторону [41, с. 11].

У разі протидії, допит має характер боротьби інтересів сторін, що беруть в ньому участь, та означає насамперед протидію, яку потрібно долати слідчому [24, с. 3].

Що ж до можливої тактики проведення допиту підозрюваного, то існує три основних методи [189, с. 9]. Перший – м'який, що передбачає такі прийоми, як терплячі бесіди на абстрактні теми, звернення до здорового глузду допитуваної особи, аналіз ситуації, що склалася, та можливих перспектив [181, с. 161; 91, с. 105-111]. Другий – жорсткий безперервний пресинг, за допомогою викриття підозрюваного фактами, викриття брехні, пред'явлення доказів, які викривають злочинця, ознайомлення з висновками експертиз, що викривають його у вчиненні злочину. Докази провини підозрюваного при цьому повинні пред'являтися в сукупності. Третій – поперемінне варіювання можливостями того чи іншого методу (розумне інтерпретування того, що зазвичай називається «батіг і пряник») [265, с. 138].

Яку б тактику не обрав слідчий для успішного проведення допиту, необхідним є встановлення психологічного контакту між допитуваним та слідчим. На думку О. А. Воробйова, встановлення психологічного контакту під час допиту – це створення атмосфери та встановлення сприятливих відносин між слідчим та допитуваним, що стає чинником професійно-психологічного впливу на допитуваного і сприяє вирішенню завдань даної слідчої дії [52, с. 112].

Після встановлення психологічного контакту, підозрюваному пропонується викласти інформацію щодо предмету допиту у вільній розповіді. Лише після цього слідчий переходить до постановки запитань.

Під час допиту підозрюваного слідчий повинен:

а) не поспішати з пред'явленням доказів, а спочатку максимально використовувати стадію вільного оповідання, дати допитуваному можливість видати деяку інформацію самому;

- б) заздалегідь оцінити кожний з наявних доказів, спробувати передбачити ті аргументи, які допитуваний може заявити при використанні доказів;
- в) перед пред'явленням доказів передбачити таке їх поєднання, яке було б несподіваним для підозрюваного і його захисника;
- г) мати достатній запас доказів на той випадок, якщо перша спроба отримати правдиві свідчення виявиться безрезультатною;
- д) не демонструвати в процесі допиту особливу зацікавленість в зізнаннях допитуваного.

Тактично вірним буде поступове підведення допитуваного до думки про необхідність самому правдиво розповісти про те, що трапилося шляхом різних тактичних прийомів [265, с. 155].

При допитах, що проводяться з підозрюваним, який заперечує свою вину, доцільно застосування тактичних комбінацій. Криміналістичні дослідження дають підставу розглядати тактичну комбінацію як поєднання декількох тактичних прийомів у рамках однієї чи різних слідчих (розшукових) дій, які спрямовані на встановлення однієї обставини чи рішення тактичного завдання» [91, с. 105-111]. Дуже ефективною може виявитися комбінація, що складається в пред'явленні підозрюваному доказів його провини «по наростаючій силі». Спочатку пред'являються і аналізуються докази, що спростовують твердження самого підозрюваного. Наприклад, якщо останній заявляє, що в той час, коли було вчинено статевий злочин щодо малолітньої особи, він перебував у свого знайомого, пред'являються свідчення знайомого, який заперечує цей факт. Після цього пред'являються і аналізуються з його участю докази, що підтверджують саме його участь в учиненому злочині (показання свідків, результати впізнання) [286, с. 17]. Після цього слідчий роз'яснює підозрюваному невтішну перспективу, що реально може скластися для нього, в разі відмови від співпраці зі слідством.

Крім цього, існують тактичні комбінації, спрямовані на створення у винного уявлення, що інші співучасники злочину вже зізналися. Наприклад,

двоє співучасників допитуються по черзі. При введенні другого підозрюваного в кабінет слідчий, дякує допитаному за допомогу, надану слідству. Другий співучасник, порахувавши, що його попередник визнав свою провину, зізнається в учиненні злочину [265, с. 140].

При розслідуванні розбещення неповнолітніх, доцільно використання тактичних комбінацій, які називають психологічними пастками. Дані комбінації розраховані на те, що підозрюваний дасть свідчення, наприклад, помилково вважаючи, що хворий на страшну недугу в результаті спілкування з потерпілою особою, під час вчинення розбещення неповнолітнього. Михальчук А. М. наводить ряд вдалих тактичних комбінацій, проведених при розслідуванні різних злочинів [169, с. 33]. Але використовуючи психологічні пастки необхідно діяти в межах закону, не порушувати норми моралі, також вони не повині призводити до самообмови підозрюваного.

Крім вище наведених тактичними комбінаціями результативними є наступні: комбінації, що переслідують мету створення у допитуваного перебільшеного уявлення про поінформованість слідчого; комбінації, розраховані на «проговорки» допитуваних осіб (вони полягають в тому, що в ході допиту слідчий ставить підозрюваному питання щодо другорядних обставин, при цьому питання задається таким чином, щоб допитуваний подумав, що це – головне, чим цікавиться слідчий) [169, с. 98]; тактичні комбінації, які мають на меті отримати від підозрюваного зізнання у вчиненні злочину [63, с. 126-135].

На практиці часто виникає ситуація, коли підозрюваний визнає свою вину частково, в даному випадку необхідно з'ясувати, в чому конкретно він визнає себе винним, а потім надати йому можливість дати докладні пояснення по суті.

Якщо підозрюваний відмовляється від дачі показань, слідчий повинен протидіяти цьому [89, с. 63-65]. Тактичними прийомами для цього є: постановка питань, спрямованих на виявлення мотивів відмови від показань; роз'яснення підозрюваному, що мовчання для нього є не вигідним (не буде

встановлено обставин, які пом'якшують провину); ознайомлення його з показаннями співучасників, якщо вони підтверджують його участь у вчиненні злочину та ін.

У разі відмови підозрюваного відповідати на запитання, давати показання особа, яка проводить допит, зобов'язана його зупинити одразу після отримання такої заяви [128].

На основі узагальнення анкетування слідчих, можемо прийти до висновку, що найбільш ефективними тактичними прийомами допиту підозрюваного за фактом вчинення розбещення неповнолітніх, які дають не правдиві показання, є: а) переконання в безглузді наданих неправдивих показань та безперспективності заперечень (28,8 %); б) прояв розуміння ситуації, в якій опинився допитуваний (7,9 %); в) спонукання до каяття (14,7 %); г) несподіване пред'явлення допитуваному речових доказів (23,9 %); д) використання суперечностей у показаннях підозрюваного або з іншими доказами (12,9 %).

Відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України, підозрюваний має право на участь захисника під час проведення допиту [128].

Як слушно зауважив В. К. Весельський, участь захисника у допиті утворює для слідчого організаційно-психологічний дискомфорт, який проявляється в: а) необхідності пов'язати свій план роботи з можливостями захисника; б) формальному співпадінні мети (досягнення об'єктивної істини), але при фактичному розходженні інтересів слідчого та захисника: слідчий перевіряє причетність до злочину, а адвокат прагне забезпечити не притягнення підзахисного до відповідальності; в) тому, що слідчий повинен розкривати свої «карти», а захисник може тільки бути присутнім і збирати дані для подальшої своєї руйнівної діяльності в суді; г) тому, що захисник своїм вторгненням (постановкою запитань, пропозицією підзахисному не відповідати на дане запитання тощо) може заважати слідчому в реалізації наміченої тактики допиту [42, с. 75-76].

При проведенні допиту підозрюваного за участі захисника рекомендується наступне: а) не втрачати ініціативи керування допитом; б) контролювати поведінку адвоката (словесні і жестові підказки підзахисному); в) аналізувати його вчинки з метою визначення, на що саме прореагував адвокат і як конкретно (усміхнувся, засмутився), що за цим стоїть – допущена слідчим помилка або вдалий хід, тобто оцінка тактики, яка використовується, і послідовність внесення до неї змін; г) детально фіксувати все, що характеризує участь адвоката у допиті (коли, у зв'язку з чим було заявлено клопотання, яке саме і після чого було поставлено запитання, які конкретно були підказки підзахисному тощо) [42, с. 76-77].

Окремо, на наш погляд, необхідно дослідити та визначити найбільш ефективну тактику допиту, в ситуації, коли підозрюваним є неповнолітній, адже кримінальна відповідальність за розбещення неповнолітніх в Україні настає з 16 років, а особа може бути потерпілою від розбещення до шістнадцятирічного віку, отже в результаті не типового спілкування, майже ровесників, не рідко є кримінальним правопорушенням, а саме розбещенням неповнолітніх. В результаті чого слідчому доводиться допитувати неповнолітнього підозрюваного, що має певні особливості порівняно з допитом дорослих осіб. Процесуальні особливості допиту неповнолітніх нами були розглянуті в попередньому розділі, що ж до особливостей допиту неповнолітніх підозрюваних, то Харченко С. В. виділяє наступні аспекти проведення допиту неповнолітніх підозрюваних:

- процесуальний (дотримання вимог законності щодо всіх стадій допиту);
- психологічний (урахування психовікових особливостей, соціально-психологічної характеристики допитуваного);
- етичний (моральне відношення слідчого до допитуваного);
- виховний (ґрунтується на основі індивідуального підходу, прояву чуйності до особистості неповнолітнього);

- тактичний (використання тактичних прийомів допиту залежно від слідчої ситуації) [264, с. 129].

Що ж до тактичних прийомів допиту неповнолітнього підозрюваного, то з цього приводу В. О. Коновалова рекомендує під час допиту неповнолітніх дотримуватись таких рекомендацій:

- створювати обстановку допиту, найбільш сприятливу для встановлення психологічного контакту;
- бути ввічливим та уважним, маючи на увазі підвищену самооцінку неповнолітнього, відчуття достоїнства;
- особливу увагу звертати на формування запитань – вони повинні мати чітку форму, бути доступними і зрозумілими неповнолітньому, враховувати віковий та інтелектуальний розвиток;
- не вживати складні терміни;
- критично оцінювати отриману під час допиту інформацію, співставляючи її з доказами та оперативно-розшуковими даними;
- акцентувати увагу допитуваного на наявних у кримінальному провадженні доказах з метою попередження неправди, відмови від дачі показань, обмови і самообмови;
- виключати, по можливості, проведення повторних допитів, а також тривалого часу його проведення;
- використовувати інформацію про особу допитуваного, отриману офіційним та неофіційним шляхом як в процесі підготовки до допиту, так і під час його проведення;
- роз'яснювати присутнім під час допиту особам їх роль у наданні допомоги слідчому [110, с. 119].

На думку Н. В. Павлюк пропонує систему тактичних прийомів, спрямованих на подолання наслідків дії окремих психологічних особливостей, притаманних психіці неповнолітніх, які є бар'єром для одержання слідчим повних і таких, що відповідають істині, показань:

- використання різних видів запитань (деталізуючих, уточнюючих, контрольних, нагадуючих);
- зіставлення показань із точно встановленими фактами;
- з'ясування інформації про проведення часу неповнолітнім у період між кримінальним правопорушенням і допитом;
- з'ясування емоційного стану неповнолітнього під час події;
- з'ясування змісту фантазій неповнолітнього, виявлення характеру мрій;
- викладення допитуваному вірогідного ходу подій;
- проведення слідчого експерименту;
- пред'явлення доказів, що є доступними розумінню допитуваного;
- повернення до певних місць показань з метою докладнішого висвітлення окремих обставин;
- використання різних наочних засобів;
- використання образотворчих здібностей неповнолітнього;
- допит на місці події, якщо це не зашкодить психіці неповнолітнього;
- висвітлення події з різних боків;
- пропонування допитуваному повторити розповідь в іншій послідовності;
- використання аналогії, порівняння, суперечностей в самих показаннях або з іншими доказами [187, с. 430].

Стахівський С. М. наголошує на застосуванні наступних тактичних прийомів:

- таких, що спонукають до міркувань та давання свідчень (постановка запитань, котра дозволить уточнити, яка саме інформація відома допитуваному за даним кримінальним провадженням);
- спрямованих на здійснення психологічного тиску на допитуваного: наміри допитуваного відмовитися від протидії та введення слідства в оману, створення уяви про безнадійність таких спроб, використання

сумнівів допитаного у спроможності дотримуватися до кінця обраної ним негативної позиції, пред'явлення зненацька найбільш важливих доказів;

- таких, що застосовуються у безконфліктних ситуаціях, створення доброзичливої обстановки на допиті, що сприяє наданню повних та достовірних показань, стимулювання асоціативних зв'язків та надання допомоги у згадуванні справжніх допитуваних фактів, постановка уточнюючих питань з метою не допустити у свідченнях прогалин та неточностей;

- таких, що використовуються в конфліктних ситуаціях, створення на допиті суворої робочої атмосфери, котра була б неприйнятною для вираження неприязні до слідчого, а навпаки, викликала б повагу до нього;

- подання негативної позиції, створення враження про повну проінформованість слідчого про обставини кримінального провадження, переконання допитуваного у даремності конфліктів, суперництва та приховування відомих йому фактів [242, с. 33].

Окремо слід звернути увагу на моральний та етичний аспект проведення даної слідчої (розшукової) дії відносно неповнолітнього підозрюваного, враховуючи психологічні особливості підліткового віку, під час допиту необхідно дотримуватися таких педагогічних вимог:

- а) не акцентувати увагу підлітка на тих обставинах, які можуть завдати шкоди його вихованню;

- б) не вживати нецензурні вислови і кримінальний жаргон;

- в) не допускати цинічних оцінок, проявів розв'язності і вульгарності [115, с. 8].

- г) поведінка слідчого повинна бути коректною, ввічливою з проявом поваги до особистості неповнолітнього, проте без підлецування та панібратства.

З цього приводу В. Бортник зазначає: «Доброзичливість, стриманість, ставлення до допитуваного, з повагою – обов'язкові атрибути професійної етики слідчого ..., що сприяють встановленню необхідного психологічного

контакту з особою. Це застерігає від заподіяння моральної шкоди допитуваній особі» [35, с. 51].

Також важливим при допиті неповнолітнього підозрюваного є встановлення психологічного контакту між допитуваним та слідчим, для цього рекомендується: до розслідування залучати слідчого однієї статі з підозрюваним; звести до мінімуму присутність при допиті третіх осіб, щоб не заважати встановленню контакту з допитуваним; перед початком допиту необхідно попередньо поговорити з адвокатом і педагогом про особливості їх участі у допиті, належним чином сформулювати питання і ставити їх, дотримуючись такту [93, с. 18-19].

Важливу роль у виборі тактики допиту відіграє стать неповнолітньої особи, з якою проводиться допит. Неповнолітнім хлопцям та дівчатам у процесі спілкування слід подавати інформацію з певними відмінностями, наголошує О. В. Мушинська. Для дівчат велике значення має емоційна сторона того чи іншого явища, взаємовідносини між людьми, їх цікавлять деталі та сам процес спілкування, тому саме ці особливості необхідно враховувати при проведенні їх допиту [172, с. 76].

На відміну від дівчат, хлопців цікавить доказовість, логіка, факти. Для них важливим є результат, сам процес спілкування їх майже не цікавить. Якщо співрозмовник виявляється занадто комунікабельним, це може викликати у них стан дратівливості. Вони у переважній більшості погані слухачі, уважно слухають (в середньому) 1–2 хвилини, далі їх увага значно послаблюється (якщо тема розмови їм не цікава). Знаючи це, слідчому необхідно мету візиту і суть питань викладати максимально лаконічно, зрозуміло, послідовно, логічно [172, с. 76-77].

В кінці допиту слід нагадати підозрюваному про його позитивні якості; шанобливо відгукнутися про його правильну поведінку на допиті [78, с. 64-65].

У разі проведення кількох допитів різних осіб в одному кримінальному провадженні, може виникати суперечність у їхніх показах, у такому разі проводиться одночасний допит двох і більше вже допитаних осіб, для

усунення суперечностей у їхніх показаннях. У кримінальних провадженнях щодо розбещення неповнолітніх, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей в їхніх показаннях не може бути проведений за участю неповнолітнього потерпілого разом з підозрюваним [128].

Лук'янчиков Є. Д. вважає, що підставою для проведення одночасного допиту є наявність суттєвих протиріч у показаннях раніше допитаних осіб [156, с. 30].

При вивченні питання допиту варто згадати про поліграф. Він відноситься до нетрадиційних спеціальних знань, в основі якого лежить вимірювання психофізіологічних показників стану людини під час впливу на її емоційний стан слів-подразників. Це можливо завдяки тому, що у людини, яка вчинила злочин, через страх перед можливим викриттям відбуваються різні зміни фізіологічних функцій, які не піддаються її свідомому контролю. Вони проявляються у фізичних функціях організму, стан яких можливо виміряти [101, с. 96].

Відповідно чинного кримінального процесуального законодавства України результати перевірки, отримані за допомогою поліграфа, не є доказами і мають характер орієнтованих оперативних даних. Залишається відкритим питання законодавчого визнання поліграфа легітимним науково-технічним засобом, що може використовуватися органами дізнання та слідства [171, с. 200-201]. В багатьох Європейських країнах та США використовують поліграф для підтвердження чи спростування вини підозрюваного, окремі країни не підтримують його застосування спираючись на порушення прав підозрюваного – права на захист. Ми вважаємо, що хоча на законодавчому рівні не визнано висновок поліграфа доказом, проте у разі проведення дослідження можна говорити про ситуацію, коли підозрюваному буде важче доводити в суді свою невинуватість та не причетність до вчинення конкретного кримінального правопорушення.

На заключному етапі слідчий здійснює фіксацію результатів допиту в протоколі, де повинно бути повно і об'єктивно відображено відомості про які зазначив підозрюваний.

Фіксація ходу та результатів допиту на практиці відбувається шляхом складання протоколу допиту та/або застосовуватися фотозйомки, аудіо- та/або відеозапису. Кримінальний процесуальний кодекс України у ст. 104 вказує, що у передбачених Кодексом випадках, хід і результати проведення процесуальної дії фіксуються у протоколі. У випадку фіксування процесуальної дії під час досудового розслідування за допомогою технічних засобів про це зазначається у протоколі. Якщо за допомогою технічних засобів фіксується допит, текст показань може не вноситися до відповідного протоколу за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому. У такому разі у протоколі зазначається, що показання зафіксовані на носії інформації, який додається до нього [128]. Тобто, протокол допиту повинен вестися в будь-якому випадку, однак, якщо застосовується безперервний аудіо чи відео- запис слідчої дії, то безпосередні показання можуть не заноситися до протоколу. На наш погляд, відео- чи аудіо запис сприяє меншому травмуванню психіки, адже підозрюваний неповнолітній і так перебуває в страху та стресовій ситуації, і вже сам процес допиту пригнічує його, а процес мовчазного чекання заповнення протоколу в тому ж приміщенні, де були згадані події з життя, які, можливо, хотілося б забути, негативно впливають на сприйняття неповнолітнім самого себе. Тому для збереження психічного здоров'я неповнолітнього підозрюваного необхідно проводити безперервний аудіо чи відео- запис слідчої дії.

В разі допиту неповнолітнього підозрюваного протокол допиту доцільно складати після завершення його усної частини. Паралельне складання протоколу може породити замкнутість допитуваного, вплинути на зміст його показань. Показання малолітнього підозрюваного записуються по можливості дослівно, без редагування, бо в цих випадках свідчення можуть бути спотворені [265, с. 153].

Підводячи підсумок варто зазначити, що при проведенні допиту підозрюваного варто враховувати його вік. Крім того, для успішного допиту слідчий повинен застосовувати різні тактичні прийоми та комбінації, вміти професійно поєднувати їх, застосовувати найбільш результативний у конкретній ситуації, бути стресостійким та готовим до проведення допиту в присутності адвокатів.

3.2 Тактика обшуку під час розслідування розбещенням неповнолітніх

Також важливе значення під час розслідування розбещення неповнолітніх, має проведення такої слідчої (розшукової) дії, як обшук.

Обшук є обґрунтованою доказами слідчою (розшуковою) дією, суть якої полягає у примусовому обстеженні конкретних осіб, а також приміщень, ділянок місцевості, транспортних засобів, які знаходяться у постійному чи тимчасовому володінні тих чи інших осіб; вилученні цінностей та інших предметів і документів, що можуть мати значення для встановлення істини по кримінальному провадженню чи забезпечення конфіскації майна, знайдення р

о Обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуто внаслідок його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб [128].

к На думку Сандрачука А. А., обшук – це одна з найважливіших першочергових слідчих (розшукових) дій, яка регламентується кримінально-процесуальним законом (ст. 234 КПК України) та проводиться з метою виявлення й фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також установлення місцезнаходження розшукуваних осіб [223, с. 181].

Більш широке визначення обшуку наводиться у науково-практичному коментарі до КПК України під редакцією Гончаренка В. Г., де зазначено, що обшук – це слідча (розшукова) дія примусового характеру, яка полягає у цілеспрямованому обстеженні приміщень, будівель і ділянок місцевості, що перебувають у віданні обшукуваного, членів його родини або організації чи установи, з метою виявлення, фіксації та вилучення знарядь злочину, зброї, предметів і цінностей, здобутих злочинним шляхом, документів та інших об'єктів, що мають значення для кримінального провадження, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб і їх затримання [138, с. 518].

Враховуючи специфіку злочину, що нами досліджується, той факт, що для підтвердження вербальної інформації, яка отримана під час допиту потерпілого і підозрюваного, потрібні матеріальні докази, обшук набуває характер невідкладності. Адже існує необхідність вилучення речей підозрюваного для дослідження до того, як він встигне знищити сліди злочину.

Процес обшуку включає в себе підготовчий, робочий та заключний етап.

Підготовчі дії до обшуку мають важливе значення. Така підготовка передбачає виконання системи підготовчих заходів.

На думку Малярової В. О., підготовку до обшуку становлять такі дії: вивчення матеріалів кримінальної справи, збір орієнтуючих відомостей, підбір учасників слідчої дії, підготовка технічних засобів, планування й вибір часу проведення обшуку [129, с. 334–335].

Салтевський М. В. до дій, які необхідно провести під час підготовки до обшуку відносить: збирання необхідної орієнтуючої інформації щодо об'єктів, що обшукуються, осіб, ділянок місцевості, розташування підприємств, організацій, робочого місця обшукуваного, стану й наявності особистої охорони, сигналізації тощо; комплектування слідчо-оперативної групи (групи захоплення), проведення інструктажу; розробка плану обшуку; визначення часу обшуку; оснащення слідчо-оперативної групи технічними й спеціальними засобами, транспортом; забезпечення структури управління та

зв'язку з вищими підрозділами й членами слідчо-оперативної групи [222, с. 350].

Ратинов А. Р. до дій з підготовки ефективного обшуку під час розслідування розбещенням неповнолітніх, відносить: отримання якомога більш повних відомостей про місце, де буде провадитись обшук, приміром, про розташування й меблювання квартири, про її мешканців, підсобні приміщення, гаражі. Дані відомості, варто отримувати негласним шляхом, для того щоб особи не встигли підготуватися до обшуку і не знищили будь-яку д

о Також слідчий повинен проаналізувати, які предмети можуть перебувати у особи, яку обшуковують. До них відносяться: предмети верхнього одягу і білизни потерпілої особи або підозрюваного, предмети в'язничного змісту, засоби маскування, щоденники, нотатки, документи в яких можуть міститися будь-які відомості про готування, вчинення чи приховання злочину. Забезпечити всі необхідні заходи для раптовості обшуку.

у Крім вищенаведеного, варто зазначити, що успішна підготовка до обшуку передбачає, також, отримання максимальної інформації не тільки про предмети і місця їх приховання, а й про індивідуальні особливості підозрюваного (умови його життя і діяльності з погляду можливої протидії), що дозволить правильно організувати і здійснити прибуття на місце обшуку, п

р Окрім тактичних засад підготовки обшуку, обов'язковим є дотримання вимог чинного КПК, які направлені на дотримання прав та свобод людини та громадянина. Даний принцип проявляється в процесуальному забезпеченні зазначеної слідчої (розшукової) дії. Саме тому, слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням, яке повинно містити відомості про:

- 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- 2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у

я

зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання;

3) правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

4) підстави для обшуку;

5) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, де планується проведення обшуку;

6) особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться;

7) речі, документи або осіб, яких планується відшукати [128].

Після отримання ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення обшуку, ухвала про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи може бути виконана слідчим чи прокурором. Для участі в проведенні обшуку може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, представник та інші учасники кримінального провадження. Слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення обшуку осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені [128].

З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку має право запросити спеціалістів [128]. На думку В.В. Ціркаля, необхідність залучення спеціалістів певного профілю зумовлюється характером злочину, особливостями місця проведення обшуку. Залучаючи спеціалістів, слідчий знайомить їх із завданнями, визначає разом із ними призначення й властивості знарядь, інших предметів чи документів, знаходження яких є знаряддям пошуку, та знайомить із відомостями про місце обшуку й обшукуваного. Спираючись на ці дані, слідчий зі спеціалістом визначають завдання пошукового характеру [271, с. 59–60].

За результатами нашого анкетування 81% опитаних зазначили про необхідність залучення спеціалістів під час обшуку; 14,7 % – не бачать потреби в їх залученні; 4,3 % – не змогли визначитися з відповіддю

(Додаток В).

Під час обшуку за фактом вчинення розбещення неповнолітнього, як спеціалістів частіше всього необхідно залучати психолога та лікаря, а у разі вчинення інтелектуального розбещення за допомогою гаджетів, доцільним є залучення ІТ-фахівців, також результативним є залучення кінологів, для виявлення прихованих предметів або наркотиків та психотропних речовин.

Результати нашого опитування свідчать, що переважна більшість слідчих вважають за необхідне при проведенні обшуку залучати декілька різних спеціалістів, у залежності від кримінального провадження – 73 %; 6,7 % опитаних говорять про необхідність присутності кінолога; 6,1 % – лікаря; 4,3 % – психолога; і майже 10 % опитаних вважають за необхідне залучення іншого роду спеціалістів (Додаток В).

Обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді повинен відбуватися в час, коли завдається найменша шкода звичайним заняттям особи, яка ними володіє, якщо тільки слідчий, прокурор не вважає, що виконання такої умови може суттєво зашкодити меті обшуку [128].

При визначенні часу потрібно враховувати спосіб життя та розклад дня обшукуваного. Вибирати такий день та час, коли розшукувані предмети знаходяться на місці, коли особа не зможе протидіяти проведенню обшуку, в тому числі і чинити озброєний опір [132, с. 434].

Перед початком виконання ухвали слідчого судді особі, яка володіє житлом чи іншим володінням, а за її відсутності – іншій присутній особі повинна бути пред'явлена ухвала і надана її копія.

Під іншою особою розуміється дорослі члени сім'ї, що проживають у помешканні чи іншому володінні; інші родичі особи, яка володіє житлом чи іншим володінням, орендар житла чи іншого володіння, представники житлово-експлуатаційної організації або місцевої Ради народних депутатів, на території яких знаходиться житло чи інше володіння особи [57, с. 33].

При цьому слідчий, прокурор зобов'язаний забезпечити охорону майна,

що знаходиться у житлі чи іншому володінні особи, та неможливість доступу до нього сторонніх осіб.

Слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце обшуку до його закінчення та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню обшуку [128].

Після виконання всіх підготовчих дій, розпочинається робочий етап обшуку, який полягає в пошукових діях, спрямованих на виявлення і вилучення об'єктів. Усі приміщення і сховища мають бути ретельно оглянуті. Особливістю обшуку при розслідуванні розбещення неповнолітніх є те, що предмети які шукає слідчий, як правило, не ховаються, і легко можуть бути виявлені [265, с. 147].

Під час обшуку варто шукати натільну білизну, одяг, що були на підозрюваному в момент учинення правопорушення, викрадені в потерпілої особи предмети, речі тощо, а також зброя або інші знаряддя, які використовувалися ним під час вчинення кримінального правопорушення [186, с. 253]. Потрібно пам'ятати, що одяг може бути заховано серед іншого одягу так, що для його виявлення доводиться переміщати багато предметів одягу й оглядати їх з різних боків [186, с. 253].

Коли злочинець відомий потерпілій особі, то, крім перелічених об'єктів, необхідно шукати листи, документи, що свідчать про їх взаємини. Крім того, необхідно звернути увагу на предмети, що характеризують особу підозрюваного і його ставлення до осіб жіночої статі: щоденники, предмети жіночого одягу та інше [186, с. 253]. Крім цього варто звернути увагу на засоби маскування; щоденники, нотатки, документи в яких можуть міститися будь-які відомості про готування, вчинення чи приховання злочину.

Важливою тактичною рекомендацією, під час проведення обшуку є раптовість та неочікуваність проведення даної слідчої (розшукової) дії для особи у якої проводять обшук. Несподівана поява слідчо-оперативної групи в житлі особи, яка підлягає обшуку, не дозволить їй сховати чи знищити предмети, які цікавлять слідство, залишити місце обшуку.

Тактичні рекомендації при проведенні обшуку можна звести до наступного:

- а) необхідно встановити після прибуття на місце обшуку охорону біля всіх входів у житлове приміщення, біля вікон і переходів, щоб підозрюваний не міг позбутися предметів і документів;
- б) необхідно спостерігати за поведінкою підозрюваного, так як його емоції можуть підказати місцезнаходження предметів (документів)
- в) слід зосередити всіх мешканців даної квартири за винятком підозрюваного в одній кімнаті, попередньо обшукавши його;
- г) переміщення всіх мешканців по квартирі допускається тільки під наглядом працівників міліції;
- д) обшук проводиться плановірно, від предмета до предмету;
- е) унеможливорюються всі зв'язки підозрюваного із зовнішнім світом [235, с. 246-247].

За своїм характером тактичні прийоми обшуку суттєво відрізняються від тактичних прийомів інших слідчих (розшукових) дій, що зумовлено спрямованістю обшуку на виявлення умисно прихованих об'єктів.

Щодо тактичних прийомів обшуку, то варто зазначити про наступні:

- послідовне та вибіркове обстеження. При послідовному обстеженні слідчий під час обшуку рухається тільки в обраному напрямку та оглядає об'єкти, які зустрічаються по черзі переходячи від одного до іншого. При вибіркового обстеженні в першу чергу досліджуються місця найбільш вірогідного зберігання розшукуваних об'єктів [132, с. 438];
- одиночний та колективний пошук. Залежить від кількості осіб, які проводять обшук, може проводитися слідчим одноособово або за допомогою інших співробітників поліції;
- сумісний та роздільний пошуки. При сумісному пошуку слідчий приймає на себе, наприклад: тактичну сторону обшуку, а помічник (спеціаліст-криміналіст) технічну. Роздільний пошук означає самотійність дій кожної особи, що обшукує це потребує від них достатньої підготовки.

– паралельне та зустрічне обстеження. Паралельне обстеження при проведенні обшуку в просторому приміщенні або на ділянці місцевості. Якщо приміщення захлаблене предметами обстановки, більш зручний зустрічний обшук: перша особа яка обшукує рухається вздовж однієї із стін приміщення, другий, вздовж іншої. Зустрівшись, вони оглядають центр приміщення.

– обстеження без порушення та з порушенням цілісності об'єктів, що перевіряються [132, с. 438-439]. Під час обшуку з порушенням цілісності об'єктів, що перевіряються можуть зривати підлогу, зламуватися сейфи та інше;

– метод порівняння однорідних предметів. В результаті порівняння нерідко виявляється невідповідність розмірів предметів або частин приміщень, що може вказувати на наявність тайників.

– метод мікрообшуку з використанням оптичних приладів (наприклад, різноманітних луп) розрахований на виявлення найдрібніших слідів, ознак та об'єктів, які становлять інтерес для слідства [127, с. 439].

Під час проведення обшуків найчастіше використовуються такі тактичні прийоми:

1. Залучення підозрюваного, свідка, потерпілого до проведення обшуків [275, с. 209]. Під час участі в обшуку підозрюваного слідчий може спостерігати за його психофізичними реакціями під час проведення слідчої (розшукової) дії. Залучення свідків та потерпілих дозволяє запобігти вилученню об'єктів, які не мають ніякого відношення до кримінального провадження. Крім того, потерпілий надає інформацію слідчому своєю поведінкою, реакцією на ті чи інші речі.

2. Спостереження за поведінкою осіб, у яких проводять обшук, та тих, хто опинився в цьому місці. Обшуки, які проводяться в присутності підозрюваних, є більш ефективними, ніж без їх участі. Вони не є обов'язковими учасниками обшуку. Тому слідчий у кожному конкретному випадку, виходячи зі слідчої ситуації, вирішує питання про залучення їх до обшуків [275, с. 209-210].

З цього приводу Є. І. Макаренко вказує, що уміння розпізнати психічний стан обшукуваного в той або інший момент часто полегшує виявлення шуканих об'єктів [159, с. 89].

Спостереження за поведінкою обшукуваного застосовується, коли необхідно встановити, які дії пошукової групи викликають в обшукуваних осіб відповідну реакцію. Це може бути хвилювання, червоніння обличчя, тремтіння рук, голосу та ін. [152, с. 19]. Лише в окремих випадках людина залишається байдужою до процедури обшуку. Частіше за все, підозрюваний гостро переживає цю подію і болісно реагує на окремі її етапи. Напруженість обшукуваного може проявлятися як зовнішньо, так і внутрішньо. В особи виникають прояви хвилювання, зниження критичності мислення, пам'яті, уваги, зміни кольору обличчя тощо. Ці прояви посилюються в ході наближення слідчого, інших осіб, які проводять обшук, до місць приховування слідів. Тому спостерігання під час цієї слідчої дії за емоційними проявами обшуканих може надати допомогу в розшуку об'єктів, що цікавлять слідство [217, с. 107]. Спостерігачем варто обрати одного з членів групи, який буде спостерігати за підозрюваним, протягом всієї слідчої (розшукової) дії, однак таке спостереження повинно бути непомітним для оточуючих. необхідно пам'ятати, що іноді злочинці можуть навмисно симулювати певні психофізичні реакції, щоб відволікати увагу слідчого та стомити групу без результативними пошуками.

3. Використання рефлексії обшукуваних осіб. За допомогою рефлексії слідчий викликає певні реакції злочинців або створює конкретні умови, за яких особа вчиняє певні дії, і спостерігає за ними, для викриття прихованих об'єктів. Як приклад, слід розпочати розмову про неповнолітніх, про їх особливості поведінки, красу та інше.

4. Відволікаючі прийоми. Обшуку із застосуванням відволікаючих прийомів найчастіше використовується у випадках, коли слідчий заздалегідь володіє інформацією про місця приховання розшукуваних об'єктів (схованки), однак при цьому недоцільно розкривати злочинцям (їх захисникам) свою

поінформованість та її джерела.

5. «Словесна розвідка». Словесна розвідка полягає в тому, що слідчий під час пошукових дій називає вголос об'єкти, які будуть обшукані наступними. При цьому слідчий повинен створити враження в обшукуваного, що розшукувані предмети будуть обов'язково знайдені. Таке враження може скластися у зв'язку із ретельністю обшуку, що не рідко призводить до добровільної видачі предметів. Під час застосування прийому слідчий повинен ретельно спостерігати за поведінкою обшукуваного. Це може направити слідчого за правильним напрямом пошуку [275, с. 210-211].

З цього приводу В. Ю. Шепітько, зазначав, що використання прийому словесної розвідки дозволяє слідчому не тільки діагностувати ставлення обшукуваного до того, що відбувається, а й спонукати його до спілкування, змінити поведінку й обрану позицію [282, с. 252].

6. Постановка запитань обшукуваному. Під час проведення обшуку слідчий повинен втягувати обшукуваного в бесіду. При цьому доцільно ставити низку запитань, які можуть мати конкретизуючий, уточнюючий або контрольний характер. Такий прийом дозволяє встановити поінформованість обшукуваного, усунути протиріччя, що виникли під час слідчої дії.

7. Зіставлення інформації, яка міститься у відповідях обшукуваного. При постановці запитань обшукуваному слідчий повинен зіставляти інформацію, яка міститься в його відповідях, з реальною обстановкою місця обшуку. Відповідаючи на запитання, обшукуваний може допустити у своїх відповідях проговорювання та злочинну поінформованість [275, с. 211-212].

Підозрюваний не завжди готовий швидко відповісти на поставлені питання в контексті своєї версії, тому може сам заплутатися у відповідях, тим самим продемонструвавши слідчому неправдивість своїх показів.

8. Роз'яснення неправильно зайнятої обшукуваним позиції та необхідності надання допомоги органам досудового розслідування [275, с. 212]. Переконання слідчим підозрюваного, що співпраця зі слідством допоможе пом'якшити невідворотне покарання за вчинене ним розбещення

неповнолітнього і вже існуючих доказів досить для підтвердження вчинення злочину саме ним, може призвести до щиросердного зізнання та добровільної видачі речей, що цікавлять слідство.

9. Раптове (несподіване) пред'явлення обшукуваному предмета, виявленого під час обшуку. Вказаний тактичний прийом дозволяє створити в обшукуваного враження, що пошуковій групі відомі всі об'єкти, які підлягають відшуканню, та місця їх знаходження. Обшуканий добровільно може назвати місця, де приховані інші речові докази та об'єкти, що мають значення для справи.

10. Застосування науково-технічних засобів. Проведення обшуків доцільно поєднувати з використанням пошукової техніки для створення в злочинців враження про марність приховування розшукуваних предметів [275, с. 212].

Тактичні прийоми повинні застосовуватися комплексно залежно від слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування. Слідчий повинен вміти користуватися декількома прийомами одночасно і переходити від одного до іншого, що дозволить проводити обшук більш результативно.

Враховуючи слідчу ситуацію, що склалася на певному етапі досудового розслідування, слідчий для досягнення мети обшуку може використовувати серію тактичних прийомів та рекомендацій - тактичні комбінації.

Під час розслідування розбещення неповнолітніх доцільно використовувати такі тактичні комбінації:

- тактична комбінація, спрямована на пошук об'єктів, що зберігаються без спеціального маскування, включає: залучення підозрюваного, свідка, потерпілого до проведення обшуків; спостереження за поведінкою осіб, у яких проводять обшук, та тих, хто опинився в цьому місці; постановку запитань обшукуваному; зіставлення інформації, яка міститься у відповідях обшукуваного; роз'яснення неправильно зайнятої обшукуваним позиції та необхідності надання допомоги органам досудового розслідування;

порівняння однорідних об'єктів;

- тактична комбінація, спрямована на пошук об'єктів, що зберігаються з використанням спеціальних методів маскування, включає: «словесну розвідку»; використання рефлексії обшукуваних осіб; «виток» інформації, з метою схилення приховувачів викраденого майна до вчинення контрольованих правоохоронними органами дій; зіставлення інформації, яка міститься у відповідях обшукуваного;

- тактична комбінація, спрямована на схилання обшукуваної особи до добровільної видачі прихованих об'єктів, включає: залучення підозрюваного, свідка, потерпілого до проведення обшуків; роз'яснення неправильно зайнятої обшукуваним позиції та необхідності надання допомоги органам досудового розслідування; застосування науково-технічних засобів [275, с. 213].

Обшук на підставі ухвали слідчого судді повинен проводитися в обсязі, необхідному для досягнення мети обшуку. Окрім обшуку приміщень, під час розслідування зазначених кримінальних правопорушень криміналістично інформаційним є і особистий обшук. Так як непоодинокі випадки, коли підозрюваний залишає собі особисті речі неповнолітнього, такі як білизна, прикраси, фотознімки, мобільні телефони, ті речі, що легко заховати на собі, і тим самим повертатися в спогади події, що сталася, за рішенням слідчого чи прокурора може бути проведено обшук осіб, які перебувають в житлі чи іншому володінні, якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження. Обшук особи повинен бути здійснений особами тієї ж статі [128].

Особистий обшук підозрюваного проводиться з метою виявлення та вилучення предметів і документів, які можуть мати значення для провадження. Приступаючи до особистого обшуку, підозрюваному пропонують встати, залишити все, що у нього в руках, не рухатись, не класти в кишені і під одяг руки. З урахуванням особи підозрюваного та обставин

провадження потрібно вжити заходів обережності і, насамперед, перевірити, чи є у підозрюваного зброя. Потім слід обрати певну послідовність обшуку. Найчастіше особистий обшук проводиться «зверху донизу»: спочатку обстежується головний убір, потім верхній одяг (пальто, піджак, штани, взуття), після перевіряється натільна білизна, панчохи, шкарпетки та інші приналежності туалету. Кожна річ оглядається з усіх сторін, вивертається навиворіт [188, с. 126-135]. Перевірці підлягають всі відібрані у обшукуваного предмети: сумки, портфелі, гаманці. Особистий обшук завершується обшуком тіла. Проведення такого обшуку доцільніше доручити медичним працівникам. Після закінчення особистого обшуку повинно бути обстежено місце, на якому він проводився, так як підозрюваний міг що-небудь викинути [265, с. 148].

Закон допускає можливість піддати обшуку будь-яку особу, що приховує у собі предмети і документи, які мають значення для провадження. У ряді випадків особисті обшуки проводяться у родичів і близьких друзів підозрюваного, які можуть приховувати при собі предмети і документи, необхідні для встановлення істини у провадженні. Якщо при обшуку знайдені предмети, які шукав слідчий, то їх власників слід допитати як свідків щодо обставин, при яких до них потрапили дані предмети. Якщо ж під час обшуку нічого не знайдено, то зазначені особи надалі ніякого процесуального становища не займають, але мають право подати скаргу на проведення незаконного обшуку. Безпідставний особистий обшук, таким чином, принижує людську гідність особи, яку обшукали, кидає тінь на її репутацію [265, с. 149].

Досягаючи мету обшуку, слідчий зазвичай повинен вилучити певні речі, предмети, документи. Чинний КПК у ст. 167 передбачає тимчасове вилучення майна. Проведення вилучення, як правило, переслідує дві мети: вилучення у потерпілої предметів зі слідами злочину (білизни, верхнього одягу); вилучення аналогічних предметів у підозрюваного.

Вилучення одягу й білизни у потерпілої і підозрюваного необхідно для подальшого проведення необхідних експертиз. Як уже зазначалося, це слід

робити негайно після відкриття кримінального провадження, щоб потерпіла не випрала одяг, а злочинець не знищив його. Вилучені предмети упаковуються, опечатуються, оглядаються у присутності понятих і долучаються до кримінального провадження як речові докази [265, с. 149].

Основні ознаки й обставини, що вказують на доцільність вилучення чи ретельного дослідження конкретних виявлених предметів, зводяться до наступного:

1. Спроби зацікавлених осіб сховати чи знищити предмет, відвернути від нього увагу слідчого. Виявлення особою нервозності при огляді цього предмета.
2. Сумнівні пояснення обшукуваних з приводу предмета, що оглядається (про його походження, час придбання, про його властивості).
3. Підозріле сполучення предметів, виявлених на місці обшуку.
4. Невідповідність характеру і призначення знайдених предметів особистості обшукуваного його суспільному статусу, культурному рівню.
5. Інші ознаки, які свідчать про те, що знайдені речі не належать обшукуваному.
6. Підозрілий спосіб збереження предмета (у схованці, замасковано під інший предмет).
7. Незвичайні властивості предмета, невідомість його призначення.
8. Якщо задача обшуку – знайти сліди злочину (сліди крові, виділення людини, сліди знарядь злочину), вилучаються предмети з підозрілими плямами, предмети, на яких могли залишитися сліди [57, с. 36].

Проаналізувавши анкети опитаних працівників поліції, ми можемо стверджувати, що під час обшуку за фактом вчинення розбещення неповнолітнього частіше всього вилучають порнографічну продукцію (58,9 %), у майже 5 % вилучають нижню білизну, у 7,4 % порнографічна продукція з участю неповнолітнього потерпілого, а у 24,5 % інші матеріальні сліди (Додаток Г).

Знайдені під час обшуку предмети можна оглянути як у приміщенні, у

якому проводиться ця слідча (розшукова) дія, так і в кабінеті слідчого.

Під час обшуку у кримінальних провадженнях щодо вчинення розбещення неповнолітніх, важливо використати фото - чи відео зйомку, якщо: потрібно зафіксувати місце та умови зберігання предметів, які можуть бути речовими доказами; предмети не будуть направлятися до суду з матеріалами кримінального провадження (великогабаритні, виявлені у великій кількості, не пересувні); предмети швидко псуються чи можуть зазнати змін; предмети, зображення яких важко описати в протоколі; якісь ознаки предмета, пов'язані з фактами, що встановлюються або індивідуалізують предмет. Фото та відео зйомка застосовується й тоді, коли необхідно зафіксувати певні етапи пошуку речових доказів під час обшуку (відкриття замкнених кімнат, сейфів, потайних сховищ). Професійно та якісно проведена зйомка є вагомою доказовою базою: вона доводить наявність, вид, характер сховища та вилучених предметів; виключає факт підміни предметів.

При обшуку слідчий, прокурор має право проводити вимірювання, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення обшуканого житла чи іншого володіння особи чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати документи, тимчасово вилучати речі, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукування в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном [128].

На заключній стадії обшуку складаються протокол, плани і схеми обшукуваних приміщень, проводяться додаткові фотографування й відеозапис, а також здійснюється упакування предметів, що підлягають вилученню.

Свої особливості має упакування речових доказів, так як досить часто при інтелектуальному розбещенні неповнолітніх використовують мобільні

телефони, планшети та інші гаджети. Дані предмети слід помістити у картонну упаковку або в поліетиленовий пакет, при цьому необхідно уникати впливу ударів та високої температури.

Якщо вилучається мобільний телефон, mp3-плеєр, фотоапарат або інший пристрій, який у своєму складі має флеш-карту, слід його помістити у тверду картонну або пластикову упаковку. Ця вимога пояснюється тим, що в разі упакування в поліетиленову м'яку упаковку не виключена можливість маніпулювання інформацією на флеш-карті. При неправильному упакуванні мобільний телефон дуже легко включити будь-якій особі та, наприклад, відформатувати (повністю стерти) інформацію з флеш-карти [46, с. 27–29].

Фіксуючи хід і результати обшуку кримінальних проваджень про злочини за фактом вчинення розбещення неповнолітніх, потрібно дотримуватися криміналістичних рекомендацій: зокрема, виявивши предмети, що прямо чи опосередковано вказують на участь підозрюваного у злочинній діяльності потрібно пред'явити їх підозрюваному та попросити від нього пояснення, які необхідно занести до протоколу. Якщо обшукуваний не встиг підготуватися давати пояснення з приводу виявлених предметів, то під час обшуку він може дати несподівані пояснення, котрі легко спростувати й у подальших допитах його викрити в дачі неправдивих показань.

У протоколі проведення обшуку, мають бути зазначені підстави для його проведення, приміщення або інше місце, де було проведено слідчу дію, особу, в якій проводився обшук; дії слідчого та результати. Щодо кожного предмета, який підлягає вилученню, має бути докладно вказано та описано, в якому саме місці та за яких обставин він був виявлений. Усі предмети, що були вилучені, необхідно описати в протоколі таким чином, щоб можна було визначити індивідуальні ознаки вилученого (розмір, вагу, кількість), також потрібно зробити відмітку про упаковку вилученого. При цьому важливо зазначити ознаки, що вказують на належність виявлених предметів особі, що до якої

п

р Усі заяви чи зауваження, що надходять від осіб, які беруть участь у

о

в

проведенні обшуку, підлягають занесенню до протоколу [138, с. 520–521].

Протокол складається в двох примірниках. Перший залишається у слідчого та долучається до матеріалів кримінального провадження. Другий примірник протоколу обшуку разом із доданим до нього описом вилучених документів та тимчасово вилучених речей (за наявності) вручається особі, у якої проведено обшук, а в разі її відсутності - повнолітньому членові її сім'ї або його представникові [128].

Підводячи підсумок, потрібно пам'ятати, що обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді, із застосуванням тактичних прийомів, з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в наслідок його вчинення.

3.3 Використання спеціальних знань під час розслідування розбещення неповнолітніх

Спеціальні знання – це сукупність науково обґрунтованих відомостей окремого (спеціального) виду, якими володіють обізнані особи (експерти і спеціалісти) у різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла, і відповідно до норм законодавства використовуються для успішного вирішення завдань кримінального провадження [32, с. 190-191].

Застосування спеціальних знань можливе при розслідуванні будь-якого злочину, якщо це є доцільним для встановлення чи пояснення його обставин. Спеціальні знання можуть застосовуватися таку кількість разів, яка буде необхідною для формування достатньої доказової бази [32, с. 188].

На сьогоднішній день триває дискусія щодо форма використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві. Традиційно форми використання спеціальних знань у процесі розслідування поділяють на процесуальні та непроцесуальні.

До процесуальної форми відносяться проведення судових експертиз (ст.

ст. 242–245 КПК України), залучення спеціалістів для участі в окремих слідчих (розшукових) діях (ст. ст. 71, 226, 227, 491 КПК України) з метою надання допомоги слідчому у виявленні, фіксації та вилученні слідів злочину, речових доказів, надання консультацій зі спеціальних питань, застосування технічних засобів у кримінальному провадженні як одного з способів виявлення і фіксації (закріплення) доказів (п. 2 ч. 1 ст. 103, ч. 2 ст. 104, п.п. 1, 3, 4 ч. 2 ст. 105, ч.ч. 1–4 ст. 107 КПК України), письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у слідчих (розшукових) діях щодо особливостей виявлення і фіксації слідів та інших об'єктів (п. 2, ч. 2 ст. 105 КПК України) [128].

Непроцесуальними формами використання спеціальних знань, що використовуються під час розслідування розбещення неповнолітніх є наступні: попереднє дослідження об'єктів, консультації спеціалістів.

Кримінальним процесуальним законодавством України передбачена слідча (розшукова) дія – освідування. Враховуючи специфіку досліджуваного нами злочину, проведення даної слідчої (розшукової) дії можливе лише за участю судово-медичного експерта або лікаря. Опитування практичних працівників показало, що у разі вчинення фізичного розбещення освідування проводиться за участю медичних працівників у 94,5 %.

Законодавством не встановлюється статі такого спеціаліста, проте ми вважаємо, що освідування неповнолітніх, які постраждали від розбещення повинно проводитися особами тієї ж статі, що й потерпілий. В такому разі дитина буде менше відчувати дискомфорт та відчуття сорому, ніж якщо спеціаліст буде протилежної статі.

Інші питання залучення спеціалістів до розслідування розбещення неповнолітніх були нами розглянуті в попередніх розділах, зупинимося більш детально на проведенні судових експертиз у зазначеній категорії кримінальних правопорушень.

Законом України «Про судову експертизу» визначено, що судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань

матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини справи, яка перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду [206].

На переконання О. С. Саїнчина, судова експертиза – це процесуальна дія експерта, що складається в дослідженні за дорученням слідчого (органу дізнання) або суду різних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини кримінального провадження із застосуванням спеціальних знань у певній галузі науки, техніки, іншій сфері людської діяльності та надання на

с На думку І. Ф. Крилова експертиза розглядається не тільки як процесуальна дія, процес дослідження різних об'єктів спеціалістами, що мають спеціальні знання у галузі науки, техніки чи ремесла, але і як форма

а Ми вважаємо, що судова експертиза є одним із унікальних способів отримання цінної доказової інформації, самостійною процесуальною формою отримання нових доказів у кримінальному провадженні, а також перевірки та уточнення доказів, уже наявних у матеріалах кримінального провадження. За допомогою експертизи, що проводиться на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва й ремесла, встановлюються фактичні дані, які мають доказове значення [1, с. 72].

в Експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Статтею 243 КПК України передбачено, що сторона обвинувачення залучає експерта за наявності підстав для проведення експертизи, у тому числі за клопотанням сторони захисту чи потерпілого. Настипною 2 цієї ж статті встановлено, що сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової [128].

і Експерт може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторони

в

и

г

захисту та в порядку, передбаченому ст. 244 КПК України. Зокрема, особа може подати на розгляд слідчим суддею клопотання про залучення експерта в разі відмови слідчого чи прокурора в задоволенні клопотання сторони захисту про залучення експерта.

У разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У випадку, якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом.

У разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово [128].

За результатом анкетування практичних працівників Національної поліції ми приходимо до висновку, що для об'єктивного, повного, всебічного розслідування кримінальних проваджень в більшості випадків необхідно призначати різного роду судові експертизи, про це висловилися 84 % опитаних (Додаток Г). Своєчасне призначення судових експертиз впливає на строки розслідування, оскільки в більшості випадків проведення експертиз є трудомістким процесом і займає багато часу. Крім того, у зв'язку з великим навантаженням експертних установ, на сьогодні, висновок експерта можна чекати декілька місяців. З цієї причини часто експертизи не призначаються для скорочення часу розслідування, беручи до уваги інші види доказів, наявні у кримінальному провадженні, такі як показання свідків, підозрюваних, але, нажаль, такі докази не завжди є об'єктивними і достовірними, що приводить до не доведення винуватості особи та ухилення її від відповідальності. Лише в окремих випадках розслідування розбещення неповнолітніх може пройти без проведення даної слідчої (розшукової) дії, але в переважній більшості

необхідно проводити судові експертизи, адже експерт у своєму висновку, використовуючи спеціальні знання, дає відомості про раніше невідомі слідству та суду обставини провадження, які мали місце під час вчинення злочину.

Кримінальний процесуальний кодекс України надає вичерпний перелік випадків, у разі яких призначення експертизи є обов'язковою, і хоча на законодавчому рівні не закріплено обов'язковості проведення певного роду експертиз, проте, рідко кримінальні провадження щодо розбещення неповнолітніх обходяться без судово-медичних, судово-психіатричних, психолого-психіатричних експертиз. Також не поодинокі випадки призначення молекулярно-генетичних, одорологічних, судово-грунтознавчих, мистецтвознавчих, трасологічних, цитологічних, судово-імунологічних експертиз.

Тому на наш погляд, законодавець вузько зазначив випадки, коли призначення експертизи є обов'язковим. У ст. 486 КПК України закріплене положення про призначення комплексної психолого-психіатричної експертизи неповнолітнього підозрюваному, у разі необхідності [128]. Однак на наш погляд, в кримінальних провадженнях, які стосуються розбещення неповнолітніх необхідно завжди призначати судову *психолого-психіатричну експертизу*, як підозрюваного, так в окремих випадках - потерпілого. У зв'язку з специфікою розбещення неповнолітніх, велика ймовірність психічних відхилень у осіб, які вчиняють розбещення неповнолітніх. Що ж до потерпілого, то в залежності від слідчої ситуації, що скалася на певному етапі розслідування, в деяких випадках виникає необхідність проведення психолого-психіатричної експертизи потерпілого, адже дитина здатна фантазувати і має виникати слушне питання про сприймання слів потерпілого як істину чи як вигадку, фантазії, а для цього слід призначити відповідну експертизу [1, с. 71].

Щодо питань, які можна виносити на її вирішення, то у тих випадках, коли об'єктом дослідження є потерпілий, її мають проводити фахівці, що

володіють знаннями в галузі судової, дитячої та підліткової психіатрії і психології. Перед експертами мають бути поставлені такі питання:

- чи могла потерпіла особа за своїм психічним станом правильно сприймати обставини, що мають значення для провадження, і чи може давати про них правильні показання;
- враховуючи рівень психічного розвитку та індивідуальних психологічних особливостей (або емоційного стану) чи могла потерпіла особа правильно сприймати обставини, що мають значення для провадження;
- чи виявлені у потерпілої ознаки підвищеної (патологічної) фантазії;
- чи володіє вона підвищеною (патологічною) сугестивністю [142, с. 28].

Якщо говорити про випадки, коли підозрюваним є неповнолітній, йому також доцільно призначати психолого-психіатричну експертизу. Основним є таке питання: чи міг неповнолітній підозрюваний під час вчинення інкримінованого йому діяння усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій або керувати ними, і якщо міг, то чи повною мірою [48, с. 29].

У тому випадку, коли слідчий володіє інформацією, що неповнолітній підозрюваний страждає психічним розладом, який не виключає осудності, слід поставити перед експертом такі питання:

- який вплив справили умови життя, наприклад, перенесена психічна травма, особливості виховання на формування його особистості;
- які індивідуальні психологічні особливості особистості підозрюваного, чи могли зазначені особливості вплинути на його поведінку при вчиненні інкримінованого йому злочину;
- чи зберігалася у підозрюваного в процесі вчинення інкримінованого йому злочину здатність повною мірою усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій та керувати ними [272, с. 152].

Крім цього, для неповнолітнього підозрюваного можливе проведення психологічної експертизи, згідно з ч. 2 ст. 486 КПК України. Її призначають

для з'ясування рівня розвитку, інших соціально-психологічних рис особи неповнолітнього підозрюваного, які необхідно враховувати при призначенні покарання і обранні заходу виховного характеру [128].

Предметом психологічної експертизи є питання діяльності підлітків, індивідуально-психологічні якості, що виходять за межі норми (особливості сприйняття певних явищ в конкретних умовах, здатність адекватно їх оцінювати, особливості реагування на екстремальні ситуації тощо). Проте, не можна призначати психологічну експертизу для вирішення питання про мотиви та цілі злочину, наявності обмови або самообмови, достовірності показань тощо [156, с. 35].

В практиці зустрічаються непоодинокі випадки, коли зґвалтуванню, статевим зносинам неприроднім способом та статевим зносинам з особою, яка не досягла статевої зрілості передують розбещення неповнолітніх, проте як сукупність злочинів такі дії кваліфікуються лише у разі істотного розриву у часі між розпусними діями і вчиненням стосовно однієї й тієї ж потерпілої особи іншого статевого злочину, що виключає переростання одного злочинного діяння в інше. В такому випадку необхідним є призначення **судово-медичної** (акушерсько-гінекологічної) експертизи потерпілої особи. Дана експертиза дає можливість перевірити вірогідність заяви про статеві зносини, а також одержати докази вчиненого насильства, якщо таке було. Ефективність проведення судово-медичної експертизи значною мірою залежить від того, скільки часу пройшло з моменту вчинення правопорушення. Сліди статевих зносин можна виявити не пізніше 4-5 діб. Перелік питань, поставлених перед експертами, залежить від конкретної ситуації [186, с. 254].

Так, для прикладу, в разі вчинення кримінального правопорушення щодо особи жіночої статі експерту можуть бути поставлені наступні питання:

- чи є тілесні ушкодження, характерні для зґвалтування, їх давність;
- чи порушена дівоча пліва (якщо так, то коли, а якщо ні, то чи можливий статевий акт без їх ушкодження);

- чи відповідає характер виявлених ушкоджень обставинам, які викладені заявницею;
- чи є на тілі потерпілої особи плями крові або сперми, їх групова належність;
- чи жила раніше потерпіла статевим життям;
- чи є будь - які ознаки венеричної хвороби, давність їх виникнення;
- чи вагітна заявниця, термін вагітності [132, с. 603].

Також у випадках вище згаданої сукупності, може проводитися судово-медична експертиза підозрюваного.

Судово-медична експертиза підозрюваного за фактом вчинення розбещення неповнолітнього в сукупності з іншим статевим злочином, може відповісти на наступні запитання:

- чи є у підозрюваного які-небудь тілесні ушкодження, якщо так, то які, їх локалізація, механізм та давність утворення;
- чи не виникли вони під час подолання опору потерпілої особи;
- чи є на статевих органах підозрюваного сліди статевих зносин;
- чи є на статевому члені підозрюваного волокна тканини одягу, білизни, уламків волосся, чи подібні вони з волоссям потерпілої;
- чи підтверджується медичними даними (і якими саме) можливість здійснення підозрюваним статевих зносин;
- чи не має медичних даних, що виключають можливість здійснення статевих зносин підозрюваним;
- чи страждає підозрюваний на венеричне захворювання, яке саме і яка давнина зараження (за наявності даних у матеріалах провадження питання може ставитись і щодо захворювання на СНІД чи наявність ВІЛ-інфекції) [186, с. 255].

Судово-медична експертиза речових доказів біологічного походження дає висновок по питанням дослідження біологічних об'єктів.

Під об'єктами біологічного походження розуміються будь-які біологічні

матеріали, що мають людське походження: кров, сперма, слина, піт, відокремлені волосся та пучки волос, фрагменти тканин та органів людського тіла [280, с. 8].

Велика різноманітність біологічних об'єктів, а також широке коло питань, що вирішуються експертами-біологами, потребують від них досконалого володіння сучасними серологічними, імунологічними, цитологічними, генетичними та іншими методами дослідження [285, с. 186].

Під час розслідування розбещення неповнолітніх частіше всього є необхідності проведення експертизи волосся, яке залишив злочинець на місці вчинення злочину або на потерпілій особі. На вирішення експерту можуть ставити наступні питання:

- 1) Чи є наданий об'єкт волоссям?
- 2) Людині чи тварині воно належить?
- 3) З якої частини тіла воно походить?
- 4) Чи є на ньому механічні пошкодження?
- 5) Який спосіб видалення волосся (випало, вирвано, розірвано)?
- 6) Чи має волосся ознаки хімічної або термічної дії?
- 7) Чи мають місце захворювання волосся?
- 8) Яка його статева та індивідуальна приналежність? [265, с. 169].

Судово-психіатрична експертиза проводиться із метою виявлення психічних захворювань у підозрюваного для визначення неосудності чи обмеженої осудності особи. Враховуючи дану категорію справ судово-психіатрична експертиза застосовується досить часто, адже люди, які вчиняють розбещення неповнолітніх часто страждають на різні психічні розлади, такі як педофілія, ефебофілія, німфофілія та інші.

При направленні для проведення судово-психіатричної експертизи підозрюваного перед експертом необхідно ставити такі питання:

- чи має підозрюваний психічне захворювання, якщо так, то яке саме, протягом якого часу;
- якщо в теперішній час підозрюваний психічно здоровий, то чи не

знаходився він у момент вчинення розбещення неповнолітнього у стані тимчасового психічного розладу;

— якщо підозрюваний страждає на психічне захворювання, то чи міг він усвідомлювати свої дії і керуватися ними в момент розбещення неповнолітнього, тобто чи був він осудним щодо діяння, яке йому інкримінується;

— чи є підозрюваний небезпечним для суспільства, чи потребує застосування щодо нього заходів медичного характеру і якщо так, то яких саме?

Непоодинокими є випадки направлення потерпілої неповнолітньої особи на *судово-психологічна експертизу*, для встановлення психічного стану дитини та визначення характеру психологічної травми, що була завдана дитині в результаті розбещення, впливу пережитого стресу на подальший розвиток дитини та інших обставин, пов'язаних із психічним та психологічним станом дитини [186, с. 258]. Даний вид експертизи проводять і для підозрюваного, особливо, якщо він також неповнолітній. За допомогою судово-психологічної експертизи можна визначити:

- а) здатність вказаних осіб правильно сприймати обставини, які мають значення для кримінального провадження, та давати про них показання;
- б) можливість запам'ятати в конкретній ситуації прикмети зовнішності людини, предметів, ділянок місцевості тощо;
- в) наявність або відсутність стану фізіологічного афекту або іншого емоційного стану;
- г) психологічні особливості особи (темперамент, характер, потреби, інтереси тощо);
- г) чи усвідомлювала потерпіла особа значення дій, які вчиняли з нею;
- д) рівень розумового розвитку та його відповідність віку;
- е) найбільш яскраве виявлення психічних властивостей особи, які можуть впливати на її поведінку (запальність, замкненість, надзвичайна обережність);

- є) чи міг неповнолітній повністю усвідомлювати характер і значення своїх дій або дій, вчинених по відношенню до нього;
- ж) чи властива йому схильність до навіювання і фантазування;
- з) чи здатен малолітній чи малолітня до логічного мислення і розповіді про них [132, с. 604-605].

Також, судово-психологічна експертиза потерпілому призначається для вирішення питань, які стосуються психологічних переживань та страждань, які зазнала потерпіла дитина під час та після вчинення щодо неї кримінального правопорушення. За допомогою експертизи можна визначити:

- 1) Чи є ця ситуація психотравмуючою для конкретної дитини?
- 2) Якщо так, чи завдані дитині страждання (моральна шкода)?
- 3) Чи виявляє потерпіла дитина будь-які психологічні переживання та страждання?
- 4) Якщо так, то який ступінь тяжкості наявних переживань і страждань?
- 5) Чи має потерпіла дитина зміни в емоційному стані, індивідуально-психологічних виявах, які перешкоджають активному соціальному функціонуванню її як особистості і виникли внаслідок статевого насильства?
- 6) Якщо дитині завдано страждання (моральна шкода), який можливий розмір становить грошова компенсація за це?
- 7) Чи знаходяться виявлені психологічні (моральні) переживання та страждання у причинному зв'язку з учиненими щодо потерпілої дитини діями [186, с. 261].

Нечаєв В. В. висловлюється про необхідність проведення малолітнім потерпілим від статевих злочинів комплексних *психолого-сексологічних експертиз (КПСЕ)* [177, с. 303]. Центральним питанням даних експертиз є з'ясування можливості малолітніх потерпілих адекватно сприймати події, які відбувалися з ними, якщо у слідства виникнуть сумніви в цьому, а також чи міг потерпілий чинити опір. Однак, на наш погляд проведення даної експертизи під час розслідування розбещення неповнолітніх не є необхідною,

адже її проведення травмуватимуть дитячу психіку, а результати не принципові для розслідування, адже в будь-якому випадку чи чинив опір і чи розумів дії, що відбувалися з ним потерпілий, чи ні відповідальність підозрюваного від цього не змінюється. Даний вид судової експертизи більш доцільно поводити під час розслідування зґвалтувань, зґвалтувань не природнім способом та статевих зносин з особою, що не досягла статевої зрілості.

На думку Є. С. Хижняка, всім особам, підозрюваним у вчиненні статевих злочинів щодо малолітніх, необхідно призначати і проводити комплексну *сексолого-психолого-психіатричну експертизу* (КСППЕ). Це обумовлюється сексуальним характером злочину, і його можливим зв'язком з сексуальними розладами. Метою даної експертизи є не тільки з'ясування питання про осудність-неосудність обстежуваної особи, а й виявлення ступеня впливу психічних та сексуальних особливостей на її поведінку, а також розробка рекомендацій для її корекції. Особливості статевих злочинів щодо малолітніх входять в предмет цілого ряду юридичних наук – кримінології, кримінального права і кримінального процесу, судової психології та судової психіатрії. Тому найбільш ефективним є комплексний підхід, що полягає у спільній оцінці результатів проведених психіатрами, психологами і сексопатологами досліджень з метою отримання відповідей на питання, що цікавлять органи розслідування [265, с. 169-170].

Основним питанням, яке ставиться експерту під час проведення сексолого-психолого-психіатричної експертизи є: чи страждає підозрюваний будь яким психічним захворюванням, якщо так, то чи міг віддавати звіт у своїх діях і керувати ними при вчиненні інкримінованих йому діянь [265, с. 169-170]?

Ми поділяємо Хижняка Є. С., погоджуючись, із незаперечними аргументами та вважаємо, що призначення комплексної сексолого-психолого-психіатричної експертизи дозволить краще розібратися з причинами вчинення розбещення неповнолітніх та сприятиме визначенню найбільш ефективних шляхів (методик) розслідування та попередження зазначеного злочину [1, с. 72].

У випадку, коли способом вчинення розбещення неповнолітніх є демонстрація потерпілим порнографічних творів, а саме фільмів, журналів, фото. Необхідно вилучати такі предмети і призначати за ним *мистецтвознавчу* експертизу, щоб визначити, чи є дані предмети порнографічними. Такі твори можуть бути виконані з різних матеріалів, а також зафіксовані на будь-яких носіях (паперових, магнітних і кінострічках, електронних тощо). Такого роду експертиза визначає ідеологічні, морально-етичні аспекти змісту досліджуваних виробів, і в рамках даного дослідження вирішуються питання про віднесення направлених на експертизу матеріалів до порнографії чи еротики [259]. Основні питання, які виносяться на вирішення експерту під час проведення мистецькознавчої експертизи є:

- 1) чи відноситься даний предмет до порнографії;
- 2) чи мають вони художню, мистецьку цінність;
- 3) чи розбещують вони неповнолітніх (чи є освітніми посібниками, призначеними для загального розвитку дітей);

Одорологічна експертиза є ефективна у разі факту відсутності біологічного матеріалу для дослідження, проте наявності якісно відібраних запахових зразків під час слідчих (розшукових) дій. Ділянками ймовірного знаходження запахових слідів є: ручки дверей приміщень, яких торкався злочинець; сидіння і підлога автомобіля; особисті речі злочинця, виявлені на місці злочину [265, с. 167]. На вирішення експерту можуть виноситися наступні питання:

- а) чи наявні на наданих для дослідження предметах запахові сліди людини;
- б) чи міг запаховий слід, вилучений під час огляду місця події, бути залишений підозрюваним або іншою особою;
- в) однією чи декількома особами залишені запахові сліди на наданих для дослідження предметах;
- г) особою якої статі залишені запахові сліди на наданих для дослідження предметах;

г) людиною якого орієнтовного віку (дитячого, середнього, похилого) залишені запахові сліди для наданих на дослідження предметах;

д) чи могли знаходитись у контакті з підозрюваним об'єкти (диски, речі, журнали), які надано для дослідження [186, с. 258].

Нажаль, опитування слідчих Національної поліції свідчить, що 90,2 % респондентів не зустрічали в своїй практичній діяльності випадків проведення одорологічної експертизи (Додаток Г).

При розслідування розбещення неповнолітнього результативним є проведення *експертизи матеріалів та речовин*, які дозволяють отримати цінні докази. Як правило, це мікрооб'єкти, що залишаються на місці події, на підозрюваному та потерпілій особі або на їх одязі. На вирішення цієї експертизи можуть бути поставлені наступні питання:

а) чи є на одязі потерпілої особи нашарування у вигляді волокон тканини (якщо так, то чи не з одягу підозрюваного);

б) чи є на одязі підозрюваного волокна одягу потерпілої особи;

в) чи мав місце факт контактної взаємодії одягу підозрюваного та потерпілої особи;

г) чи є на їх одязі які-небудь частки, які мають загальну групову належність;

г) чи є на знаряддях злочину мікрооб'єкти (якщо так, то яка їх групова належність);

д) чи є в піднігтьовому вмісті підозрюваного текстильні волокна (якщо є, то чи мають вони спільну групову належність з волокнами одягу потерпілої особи) [132, с. 603-604].

Не рідко розбещення неповнолітніх вчиняється в парках, у лісі, внаслідок чого на одязі потерпілої особи і злочинця залишаються сліди ґрунту, в таких випадках є необхідність у призначенні *судово-ґрунтознавчої експертизи*. Найчастіше на вирішення судово-ґрунтознавчої експертизи ставляться такі питання:

1) чи є на предметах, наданих для дослідження (одязі, взутті,

знаряддах злочину, інших предметах), нашарування ґрунту (чи інших речовин ґрунтово-мінерального походження);

2) чи мають спільну родову належність нашарування ґрунту (чи інших речовин ґрунтово-мінерального походження) на представлених об'єктах-носіях та зразки ґрунту, вилучені з місця події;

3) чи походять ґрунтові нашарування на об'єктах-носіях з місця події (локальної ділянки місцевості, нашарувань на підлозі певного приміщення);

4) характеристика місцевості, з якої походять нашарування ґрунтово-мінерального походження;

5) який механізм утворення ґрунтових нашарувань на одязі потерпілого [133, с. 135-136].

У випадку наявності листів, записок, які підозрюваний відпраляв потерпілому варто призначити *почеркознавчу* експертизу. На вирішення експерту ставиться питання про те, ким із числа осіб, зразки почерку яких представлені для порівняння, виконаний текст досліджуваного документа. Коли злочинець не встановлений, то експерту можуть бути поставлені питання про вік особи, яка писала текст, фізичний і психічний стан, стать особи, якій належить рукопис, рівень грамотності, умови та час написання документа, чи написаний документ звичайним або зміненим почерком?

Одним із найефективніших засобів під час доказування учинення підозрюваним розпусних дій є призначення *молекулярно-генетичної експертизи*, яка проводить дослідження мікрослідів на клітинному рівні. Це дозволяє ідентифікувати злочинця за слідами крові, слини, сперми, клітинами епітелію, частинами тканин і органами людини, волоссям. Одним із головних питань, яке порушують під час цієї експертизи, є: міг чи не міг цей біологічний матеріал (кров, сперма, піхвовий епітелій, інший біологічний матеріал) походити від конкретної особи.

Але варто пам'ятати, що з даними мікро слідами виникає багато проблемних питань. Наприклад, виявлення слідів крові представляє значні труднощі, так як злочинець нерідко намагається змити або знищити їх. З часом

плями крові змінюють колір, і вони стають буро-коричневими, а іноді майже чорними або набувають зеленуватий відтінок. Плями крові також важко помітні на тканинах і інших предметах, пофарбованих в темні тони. При вилученні предмети зі слідами крові можна брати руками лише за ділянки, вільні від крові, інакше на ці сліди можна забруднити.

Однак слід пам'ятати, що сьогодні наукові дослідження у галузі генетики ДНК-аналізу, імунологічні та цитологічні дослідження, а також одорологічні дослідження не можуть бути використані для ідентифікації особи однояйцевих близнюків [186, с. 257].

Кожен конкретний випадок вчинення розбещення неповнолітнього індивідуальний, тому можливе застосування й інших видів експертиз.

Дослідивши матеріали кримінальних справ та кримінальних проваджень, можемо стверджувати, що судово-медична експертиза призначалася у 18,9 %, психолого-психіатрична - 32,4 %, судово-психіатрична – 13,5 %, судово-психологічна – 2,7 %, мистецтвознавча у 5,4 %, у 10,8 % випадках призначалися інші експертизи, у 16,2 % кримінальних проваджень призначалося декілька різних експертиз.

Варто зазначити, що для одержання повного та обґрунтованого висновку експерта необхідно правильно, послідовно та вичерпно сформулювати питання та надати всі необхідні матеріали для проведення певного виду експертизи. Адже, на сьогоднішній день, судово-медичні експерти не входять до системи Національної поліції, в силу чого не мають змоги знайомитися з матеріалами кримінальних проваджень. Саме тому, питання підготовки матеріалів для проведення судових експертиз, зокрема визначення кола питань, на які слідчий планує отримати відповідь і використовувати в подальшому як доказ, потребує від слідчого відповідної кваліфікації та ретельності підготовки. Витрачаючи час на повторні чи додаткові експертизи, затягується процес розслідування, чим наноситься додаткова моральна шкода потерпілому та його родині, затягується процес реабілітації неповнолітнього.

Підсумовуючи вище викладене ми приходимо до висновку, що під час

розслідування розбещення неповнолітніх є необхідність проведена різного роду судових експертиз, таких як: психолого-психіатрична, судово-психіатрична, судово-психологічна, психолого-сексологічна, сексолого-психолого-психіатрична, молекулярно-генетична, одорологічна, судово-грунтознавча, мистецтвознавча, почеркознавча, судово-медична. Для результативності їх проведення слідчому необхідно чітко та лаконічно сформулювати питання, відповіді на які допоможуть в подальшому розслідуванні кримінального правопорушення.

Висновки до розділу 3

За результатами проведеного дослідження можемо стверджувати, що допит підозрюваного є важливою слідчою (розшуковою) дією. При його проведенні та не бажанні підозрюваного свідчити, необхідно застосовувати наступні тактичні прийоми: терплячі бесіди на абстрактні теми; переконання в необхідності співпраці; аналіз ситуації, що склалася та можливі перспективи, жорстокий безперервний пресинг, за допомогою викриття підозрюваного фактами; пред'явлення доказів, які викривають злочинця; ознайомлення з висновками експерта. При допиті підозрюваного, який заперечує свою вину доцільно застосувати тактичні комбінації, а саме: пред'явлення підозрюваному доказів його провини «по наростаючий силі», створення у злочинця уявлення, що співучасники злочину вже зізналися, використання психологічних пасток, створення у допитуваного перебільшеного уявлення про інформованість слідчого.

Враховуючи той факт, що підозрюваними за фактом вчинення розбещення неповнолітнього доволі часто є неповнолітні ми дослідили особливості їхнього допиту і приходимо до висновку, що задля ефективного допиту необхідно: створити обстановку допиту найбільш сприятливу для встановлення психологічного контакту, використовувати інформацію про

особу допитуваного, бути ввічливим та уважним, не вживати складні терміни, використовувати різного роду запитання, зіставляти показання з перевіреними фактами, з'ясувати емоційний стан підозрюваного під час вчинення кримінального правопорушення, провести слідчий експеримент, використовувати різні наочні засоби, критично оцінювати отриману під час допиту інформацію, з'ясувати зміст фантазій, по можливості виключати проведення повторних допитів.

Перед проведенням обшуку слідчий має ретельно підготуватися: вивчити матеріали кримінального провадження, зібрати якнайбільше інформації про обшукуваних осіб та місце проведення обшуку, проаналізувати, які предмети можуть перебувати у особи, яку обшуковують (білизна потерпілого, його особисті речі, предмети порнографічного змісту), запросити спеціалістів для допомоги під час проведення обшуку.

Так, за результатами нашого опитування видно, що 81 % опитаних працівників правоохоронних органів вважають за необхідне залучення спеціаліста для проведення обшуку під час розслідування розбещення неповнолітніх. Крім того, 73 % респондентів зазначили про необхідність залучення декількох різних спеціалістів, в залежності від обставин кримінального правопорушення, 6,7 % опитаних говорять про потребу присутності кінолога; 6,1 – лікаря; 4,3 – психолога; і майже 10 % опитаних вважають за необхідне залучення іншого роду спеціалістів.

При проведенні обшуку необхідним є отримання невербальної інформації від підозрюваного та його родини, в такому разі ця слідча (розшукова) дія є більш результативна. Лише в окремих випадках людина залишається байдужою до процесу обшуку, частіше всього підозрюваний гостро переживає цю подію. В злочинця виникають прояви хвилювання, напруженість, зміна кольору обличчя. Ці прояви посилюються в разі наближення членів оперативно-розшукової групи до місць приховання слідів. Тому приховане спостереження за емоційним станом обшукуваних є важливою та результативною дією.

Також, під час розслідування розбещення неповнолітніх важливе значення має призначення та проведення різного роду експертиз. Хоча КПК України не встановлює обов'язку проведення експертизи під час розслідування даного злочину, проте у всіх досліджених нами випадках вони проводилися. Так, найчастіше проводять: судово-медичні, судово-психіатричні, психолого-психіатричні, молекулярно-генетичні, одорологічні, судово-грунтознавчі, мистецтвознавчі, почеркознавча експертизи. Дані експертизи покликані відповісти на основні питання слідства: «Чи було розбещення?», «Чи стався інший злочин?», «Хто є злочинцем?». Для результативності проведення експертиз слідчому необхідно чітко, зрозуміло, точно сформулювати питання для вирішення експерту.

Підводячи підсумок, можна зробити висновки, що для розслідування та попередження розбещення неповнолітніх слідчому необхідно діяти продумано, працювати енергійно, ініціативно, нестандартно мислити та застосовувати різні тактичні прийоми та комбінації.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоноване нове вирішення наукового завдання, суть якого полягає у всебічному дослідженні проблем розслідування розбещення неповнолітніх і формулювання на цій основі висновків, пропозицій та рекомендацій, що відповідають вимогам наукової новизни та мають теоретичне і практичне значення:

1. Сформульоване авторське визначення поняття розбещення неповнолітнього під яким слід розуміти кримінальне правопорушення, що полягає у вчиненні різноманітних дій сексуального характеру, за виключенням статевих зносин природнім чи не природнім способом. Такі дії можуть бути як фізичними, так і інтелектуальними та вчиняються відносно особи, яка на момент вчинення злочину не досягла 16-річного віку.

2. Основними елементами криміналістичної характеристики розбещення неповнолітніх, є: спосіб вчинення злочину; слідова картина; особа злочинця; особа потерпілого. Зазначені елементи є основоположним підґрунтям розслідування. Саме визначення змісту цих елементів слід використовувати для встановлення механізму вчинення злочину, висунення і побудови слідчих версій та планування розслідування.

3. Спосіб вчинення розбещення неповнолітніх, полягає в комплексі пов'язаних дій з підготовки, вчинення та приховання. Підготовка включає в себе стеження вже за обраною жертвою, вивчення її способу життя, вибір місця й способу вчинення злочину, пошук порнографічних зображень, відеофільмів порнографічного змісту для подальшої демонстрації неповнолітньому, приготування злочинцем засобів для маскуванню своєї зовнішності, розроблення плану вчинення злочину.

Розбещення можуть відбуватися у фізичній формі, а саме: оголення статевих органів підозрюваної особи, оголення органів потерпілої особи, непристойні доторкання до статевих органів, які викликають статеві збудження, навчання статевим збоченням, імітація статевого акту, акту

онанізму у присутності потерпілої особи. В інтелектуальній формі: ознайомлення потерпілої особи із порнографічними зображеннями, демонстрація відеофільмів порнографічного змісту, цинічні розмови з нею на сексуальні теми.

Приховування передбачає підкуп потерпілої особи за її мовчання щодо злочину, повідомлення неправдивих відомостей злочинцем про себе потерпілій особі, створення неправдивого алібі, погрози, зміна зовнішності, переїзд.

4. Узагальнена характеристика особи злочинця, який вчиняє розбещення неповнолітніх виглядає наступним чином: це особа переважно чоловічої статі (одиночні випадки вчинення жінками) у віці 18-54 роки з ознаками алкогольного сп'яніння (в кожному 3-му випадку), є працездатними, але не працюють, безробітні (56,3 %) мають повну чи базову загальну середню освіту (57,7%), професійно-технічну (26,8 %), за місцем проживання, роботи навчання характеризується переважно позитивно (57,1 %).

Обранню злочинцем жертви сприяють наступні характеристики потерпілого це: малолітній (70,1 %), не розумів дії, що відбувалися (61 %), виховання в неблагополучній або бідній сім'ї (58 %), перебування в періоді достатевого дозрівання (78 %).

5. Виділено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування досліджуваного злочину залежно від обсягу та змісту інформації про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення: а) потерпіла чи її представник під час звернення до правоохоронних органів вказує на конкретну, знайому їй особу, яка вчинила кримінальне правопорушення; б) потерпіла не знайома зі злочинцем, але запам'ятала його зовнішність і зможе його упізнати; в) потерпіла не знайома зі злочинцем і внаслідок вжитих ним заходів маскування не запам'ятала його зовнішності і розпізнати його не зможе; г) злочинець затриманий під час вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; ґ) кримінальне правопорушення виявлено під час розслідування інших злочинів, злочинець невідомий; д) потерпіла

особа запам'ятала або знайома з одним зі злочинців, але інших співучасників злочину не знає і не може описати.

Сформовано типові слідчі версії, що пояснюють суть події злочину: 1) було вчинено розбещення неповнолітнього; 2) було вчинено інший злочин; 3) мав місце замах на розбещення неповнолітнього; 4) має місце вчинення як розбещення неповнолітнього, так і інший злочин; 5) розбещення неповнолітнього вчинено не було, має місце обмова.

6. Під час розслідування розбещення неповнолітніх обов'язково повинен проводитися огляд місця події, тактичними особливостями якого є залучення неповнолітнього потерпілого, з його згоди, до проведення слідчої (розшукової) дії; під час його проведення, у разі вчинення інтелектуального розбещення, доречним є вилучати всі предмети, за допомогою яких могло бути вчинено розбещення неповнолітніх (телефони, комп'ютери та ін.).

Узагальнені тактичні рекомендації, що сприяють меншому травмуванню дитячої психіки та простішому спілкуванню, а саме: використання допомоги спеціаліста психолога, допит слідчим у звичному середовищі дитини, використання різного роду запитань, шанобливе ставлення до дитини, спілкування зрозумілою мовою для потерпілого, вираження зацікавленість розповіддю дитини, не акцентування уваги на фізіологічних подробицях інтимного характеру, з'ясування подробиць події злочину в ігровій формі (малювання, побудова моделей родини та будинків).

За результатами узагальнення наукових розробок, встановлено, що під час допиту підозрюваних, які не бажають співпрацювати зі слідством результативним є застосування тактичних комбінацій: а) психологічні пастки (створити уявлення у підозрюваного, що в результаті спілкування з потерпілим він заразився серйозною хворобою (туберкульозом)); б) пред'явлення підозрюваному доказів «по наростаючій силі» (починати з пред'явлення речових доказів, свідчень свідків, потім перейти до свідчень потерпілого, висновків експертиз); в) комбінації розраховані на «промовку» допитуваних осіб (почати допит з віддалених тем, спровокувавши

підозрюваного на «активний», емоційний діалог, під час якого він не буде аналізувати інформацію яку не хоче говорити, а буде доводити свою точку зору, тим самим відповідаючи на питання, що цікавлять слідчого); г) комбінації, що створюють у допитуваного перебільшеного уявлення про проінформованість слідчого (створення уяви, що слідству все відомо і доказів достатньо, проте зізнання підозрюваного може полегшити його покарання).

Тактичні прийоми обшуку необхідно застосовувати в комплексі, вони залежать від слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування. Під час зазначеної слідчої (розшукової) дії, доречно: залучати підозрюваних, свідків, потерпілих до проведення обшуку; спостерігати за їхньою поведінкою та реакціями на дії слідчо-оперативної групи; використовувати «словесну розвідку», ставити багато запитань обшукуваному, зіставляючи відповіді та аналізуючи їх; використання науково-технічних засобів.

Проаналізувавши результати опитування слідчих Національної поліції встановлено, що під час обшуку за фактом вчинення розбещення неповнолітнього частіше всього вилучають порнографічну продукцію (58,9 %), у 7,4 % порнографічна продукція з участю неповнолітнього потерпілого, у майже 5 % вилучають нижню білизну, а у 24,5 % інші матеріальні сліди.

7. Однією з форм застосування спеціальних знань, під час розслідування розбещення неповнолітніх є участі спеціаліста у слідчих (розшукових) діях. В даній категорії справ, залучають наступних спеціалістів – кінологів (6,7 %); лікарів (6,1 %); психологів (4,3%); інших спеціалістів (9,9 %); декількох різних спеціалістів, у залежності від обставин кримінального правопорушення (73 %).

Обґрунтовано необхідність залучення спеціаліста-психолога не лише до проведення допиту неповнолітніх, а й до огляду місця події, обшуку, отримання зразків для експертизи, впізнання, освідування. Психолога слід залучати одного і того ж самого до всіх слідчих (розшукових) дій, з метою його обізнаності відносно підозрюваного, потерпілого, свідків.

8. Специфіка даного кримінального правопорушення визначає вид судових експертиз: судово-медична, судово-психологічна, судово-психіатрична, психолого-психіатрична, сексолого-психолого-психіатрична експертизи. Спрямовані на отримання інформації щодо фізичного, психологічного здоров'я підозрюваного чи потерпілого. Мистецтвознавча експертиза слугує для з'ясування чи є предмет порнографічним. Молекулярно-генетична експертиза застосовується для дослідження мікрослідів біологічного походження. Почеркознавчі – для встановлення автора рукопису.

Обґрунтована необхідність внесення змін до ч. 1 ст. 486 КПК України, де передбачити обов'язкове проведення психолого-психіатричної експертизи у разі вчинення неповнолітнім статевого злочину, відповідна інформація направлена до Комітету Верховної Ради з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко С. М. Види експертиз, які призначаються при розслідуванні злочинів, пов'язаних із розбещенням неповнолітніх. Актуальні питання публічного та приватного права в контексті реформування законодавства: Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції (М. Хмельницький, 15-16 квіт. 2016 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. С. 72-74.
2. Авраменко С. М. Використання міжнародного досвіду у боротьбі з розбещенням неповнолітніх. Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування: Матеріали XI міжвідомчої науково-практичної конференції (Київ, 20 квіт. 2017 р.). Київ: Навчально-науковий інститут №2 Національної академії внутрішніх справ, 2017. С. 5-7.
3. Авраменко С. М. Вікові особливості особи злочинця за злочини, пов'язані з розбещенням неповнолітніх. Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 25-26 бер. 2016 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2016. С. 118-120.
4. Авраменко С. М. Деякі особливості допиту підозрюваних осіб за вчинення розбещення неповнолітніх. Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі: IV міжнародна науково-практична конференція (Житомир, 19 трав. 2016 р.). Житомир: ЖНАЕУ, 2016. С. 315-316.
5. Авраменко С. М. Деякі особливості проведення допиту неповнолітніх осіб, які стали жертвами розбещення. Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 8-9 квіт. 2016 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2016. С. 104-105.

6. Авраменко С. М. Деякі питання призначення судових експертиз за злочинами, пов'язаними із розбещенням неповнолітніх. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. №39. С. 70–72.
7. Авраменко С. М. Допит неповнолітніх осіб, які стали жертвами статевих злочинів: нормативно-правовий аспект. Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». 2016. № 1/2016. С. 279-288.
8. Авраменко С. М. Особа злочинця у злочинах пов'язаних з розбещенням неповнолітніх. Прикарпатський юридичний вісник. 2015. № 2 (8). С. 146-150.
9. Авраменко С. М. Слідчі версії, при розслідуванні злочинів, пов'язаних із розбещенням неповнолітніх. Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадського суспільства в Україні: Міжнародна науково-практична конференція (Харків, 17-18 черв. 2016 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2016. С. 99-101.
10. Авраменко С. М. Способы совершения развращения несовершеннолетних. European applied sciences. 2016. # 4. С. 55-58.
11. Авраменко С. М. Тактичні особливості слідчого огляду місця події при розслідуванні злочинів, пов'язаних із розбещенням неповнолітніх. Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 17-18 черв. 2016 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правових ініціатив», 2016. С. 112-113.
12. Авраменко С. М. Типові слідчі ситуації під час розслідування злочинів, пов'язаних із розбещенням неповнолітніх. Науковий журнал «Право і суспільство». 2016. №4/2016. С. 205-208.
13. Авраменко С. М. Щодо криміналістичної характеристики розбещення неповнолітніх. Міжнародні та національні правові виміри забезпечення стабільності: матеріали міжнародної науково-практичної

конференції (Львів, 15-16 квіт 2016 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правових ініціатив», 2016. С. 152-153.

14. Алексеев О. О. Розслідування окремих видів злочинів : [навч. посіб.] / О. О. Алексеев, В. К. Весельський, В. В. Пясковський. – Київ : Центр навч. л-ри, 2013. – 278 с.

15. Антонян Ю. М. Сексуальные преступления лиц с психическими аномалиями и их предупреждение : [учеб. пособие] / Ю. М. Антонян, С. П. Поздняков. – М. : Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1991. – с. 326

16. Антонян Ю. М. Понятие и криминологическая классификация насильственных преступлений / Ю. М. Антонян // Современная преступность: новые исследования : сб. ст. – М. : [б. и.], 1993. – С. 31–34.

17. Ароцкер Л. Е. Тактика и этика судебного допроса / Л. Е. Ароцкер. – М. : Юрид. лит., 1969. – 120 с.

18. Баев О. Я. Тактика следственных действий / О. Я. Баев. – Воронеж : НПО МОДЭК, 1995. – 224 с.

19. Балаян Э. Виктимологический анализ несовершеннолетних / Э. Балаян, П. Фефелов. – Душанбе : 1989. – С. 27.

20. Басай В. Д. Криміналістична одорологія (теоретичні, правові і методичні основи) / В. Д. Басай ; Прикарп. ун-т ім. Василя Стефаника. Юрид. ін-т. – Коломия : Видавн.-поліграф. т-во “Вік”, 2003. – 499 с.

21. Бахин В. Анализ типичных ошибок в расследовании преступлений сексуальных маньяков / В. Бахин, Н. Карпов, Е. Александренко // Закон и жизнь. – 2009. – № 4. – С. 35–43.

22. Бахин В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002). – Киев : Тип. журн. “Охрана труда”, 2002. – 268 с.

23. Бахин В. П. Следственные ситуации как основа разработки конкретных методик расследования преступлений / В. П. Бахин // Вопросы криминалистической методологии, тактики и методики расследования преступлений : материалы конф. – М. : Всесоюз. коорд. бюро по пробл. криминалистики, 1973. – С. 94–95.

24. Бахін В. П. Тактика допиту : [навч. посіб.] / В. П. Бахін, В. К. Весельський. – Київ : [б. в.], 1997. – 64 с.
25. Белкин Р. С. Криминалистика : учеб. слов.-справ. / Р. С. Белкин. – М. : Юристъ, 1999. – 268 с.
26. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. – М. : БЕК, 1997. – 342 с.
27. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. – М. : Мегатрон XXI, 2000. – 334 с.
28. Белкин Р. С. Курс криминалистики : учеб. пособие / Р. С. Белкин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. – 837 с.
29. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики : в 3 т. / Рафаил Самуилович Белкин. – М. : Акад. МВД СССР, 1977–1978. – 197. – Т. 2. Частные криминалистические теории. – М., 1978. – 410 с.
30. Белкин Р. С. Тактика следственных действий / Р. С. Белкин, Е. М. Лифшиц. – М. : Новый юристъ, 1997. – 176 с.
31. Бистрицький Б. Ю. Розслідування грабежів, учинених неповнолітніми : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Бистрицький Б. Ю. – Київ, 2016. – 245 с.
32. Бишевец О. В. Використання спеціальних знань у доказуванні в кримінальних провадженнях / О. В. Бишевец // Вісн. кримін. судочинства. – 2015. – № 2. – С. 187–193.
33. Біленчук П. Д. Основи криміналістичної тактики : [курс лекцій] / П. Д. Біленчук, А. П. Гель. – Вінниця : Він. філія МАУП, 2001. – 116 с.
34. Блуvenштейн А. В. Соотношение социального и биологического в личности сексуального преступника / А. В. Блуvenштейн // Актуальные проблемы борьбы с преступностью : сб. науч. тр. – Ярославль : [б. и.], 2004. – 180 с.
35. Бортник В. Захист прав, честі і гідності підозрюваного під час допиту: окремі проблеми / В. Бортник // Право України. – 2005. – № 11. – С. 49–52.

36. Бродченко О. И. Использование психологических знаний о личности преступника при раскрытии серийных сексуальных преступлений : [пособие] / О. И. Бродченко, О. А. Логунова. – М. : ВНИИ МВД России, 2007. – 102 с.
37. Бутусов Ю. Група ризику – діти [Електронний ресурс] / Ю. Бутусов. – Режим доступу : <http://www.dt.ua/1000/1050/67553/>
38. Варфоломеева Т. В. Криміналістика : академічний курс / Т. В. Варфоломеева, В. Г. Гончаренко. – Київ : Юрінком Інтер, 2011. – 496 с.
39. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел.] – Київ : Перун, 2003. – 1140 с.
40. Весельський В. К. Слідча ситуація як категорія криміналістичної тактики / В. К. Весельський // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2011. – № 25. – С. 193–199.
41. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза” / Весельський В. К. – Київ, 1999. – 18 с.
42. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : монографія / В. К. Весельський – Київ : Правник – НАВСУ, 1999. – 126 с.
43. Весельський В. К. Концептуальні основи тактики слічих дій (слідчого огляду, допиту, призначення і проведення судових експертиз) / В. К. Весельський // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – Київ : [б. в.], 2012. – № 2 (28). – С. 151–158.
44. Весельський В. К. Криміналістична характеристика злочинів / В. К. Весельський // Право України. – 2001. – № 5. – С. 112–114.
45. Весельський В. К. Сучасні можливості використання даних про спосіб вчинення злочину в боротьбі зі злочинністю : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. К. Весельський, В. В. Пясковський. – Київ : КНТ, 2009. – 160 с.

46. Виявлення, документування та розслідування злочинів, пов'язаних з наданням послуг грального бізнесу : метод. рек. / [В. В. Топчій, А. В. Савченко, О. Ю. Татаров та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутріш. справ, 2011. – 36 с.

47. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Розбещення>.

48. Войцев Р. С. Психолого-психиатрическая экспертиза несовершеннолетнего обвиняемого / Р. С. Войцев // Рос. юстиция. – 1997. – № 7. – С. 29.

49. Волинець Л. С. Надання допомоги дітям-жертвам злочинів, пов'язаних із торгівлею дітьми, дитячою проституцією, дитячою порнографією, проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини, з урахуванням національної та міжнародної практик / Л. С. Волинець, Л. П. Гурковська, І. В. Савчук. – Київ : К.І.С., 2011. – 132 с.

50. Воронин Ю. А. Типология личности преступника : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12. 00. 08 “ Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право”/ Ю. А. Воронин. – Свердловск, 1974. – 24 с.

51. Внуков В. Психология и патопсихология свидетельских показаний малолетних и несовершеннолетних / В. Внуков. – Харьков : Юрид. изд-во Наркомюста, 1929. – 95 с.

52. Воробьева Е. А. Профессионально-психологические особенности контактности следователей в условиях допроса : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.03 / Воробьева Е. А. – М., 2003. – 266 с.

53. Всесвітня організація охорони здоров'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://geneva.mfa.gov.ua/ua/ukraine-io/who>

54. Гавло В. К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений / В. К. Гавло. – Томск : Том. ун-т, 1985. – 333 с.

55. Галиця О. Поняття обшуку / О. Галиця // Юрид. журн. – 2005. – № 8. – С. 56–58.

56. Гідулянова Є. М. Кримінальне провадження у справах малолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Є. М. Гідулянова. – Одеса : [б. в.], 2008. – 233 с.
57. Головки М. Б. Обшук (юридико-психологічні аспекти організації та проведення) : навч.-метод. посіб. / М. Б. Головки, І. П. Осипенко. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. – 126 с.
58. Гора І. Поняття способу вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні / І. Гора // Закон и жизнь. – № 9. – 2012. – С. 35–38.
59. Грищенко Н. В. Тактика допиту підозрюваного з участю захисника : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Грищенко Наталія Вікторівна. – Запоріжжя, 2012. – 240 с.
60. Гутнік К. Особливості проведення деяких слідчих дій в умовах протидії розслідуванню / К. Гутнік // Юрид. Україна. – 2011. – № 12. – С. 97–
61. Дагель П. С. Проблема типологии и классификации личности неосторожных преступников / П. С. Дагель // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1978. – № 28. – С. 3–15.
62. Джужа О. М. Запобігання злочинам, пов'язаним із сексуальним насильством : монографія / О. М. Джужа. – Київ : Атіка, 2009. – 240 с.
63. Джураев С. Р. Исправление ошибок на первоначальном этапе расследования привело к раскрытию опасного преступления / С. Р. Джураев // Следств. практика. – 1985. – Вып. 144. – С. 126–135.
64. Догадина М. А. Сексуальное насилие над детьми: выявление, профилактика, реабилитация потерпевших / М. А. Догадина, Л. О. Перожогин. – М. : Сам себе адвокат, 1997. – 46 с.
65. Дремов В. Г. Показания несовершеннолетнего обвиняемого в советском уголовном процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. / Дремов В. Г. – М., 1970. – 23 с.

66. Дудоров О. О. Кримінально-правова характеристика злочинів проти статевій свободи та статевій недоторканості особи : наук.-практ. посіб. / О. О. Дудоров. – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2011. – 352 с.
67. Дьяченко А. Насильственные преступления против личности в странах Содружества Независимых Государств в 2000–2004 гг. / А. Дьяченко, И. Колоскова // Уголов. право. – 2006. – № 1. – С. 100.
68. Дьяченко А. П. Педофилия: правовые и медицинские аспекты / А. П. Дьяченко, Е. И. Цымбал // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке : материалы 6-й междунар. науч.-практ. конф., (Москва, 29–30 янв. 2009 г.). – М. : [б. и.], 2009. – С. 326–329.
69. Дымов Г. А. Психологические методы активизации памяти несовершеннолетних в предупреждении и раскрытии грабежей и разбойных нападений, совершаемых несовершеннолетними / Г. А. Дымов // Рос. следователь. – 2005. – № 5. – С. 43–47.
70. Еникеев М. И. Юридическая психология : учеб. для вузов / М. И. Еникеев. – М. : Издат. группа НОРМА-ИНФРА, 2001. – 517 с.
71. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2012–2017 роки [Електронний ресурс] // Звітність. Офіц. веб-портал Генеральної прокуратури України. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=104402
72. Єдиний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>
73. Жариков В. Ю. Криминологическое значение типологии личности / В. Ю. Жариков // Сов. государство и право. – 1978. – № 3. – С. 133–139.
74. Жордания И. Ш. Психолого-правовая структура способа совершения преступления / И. Ш. Жордания. – Тбилиси : Изд-во “Сабчота Сакартвело”, 1977. – 233 с.
75. Защити мене! : сб. материалов, иллюстрирующих положения Конвенции ООН о правах ребенка [Электронный ресурс] / под ред.

Б. Г. Рыбчинской. – М., 1996. – Режим доступа : <http://innvik.ucoz.com>pravovajastrani...po...cheloveka.doc>.

76. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі із злочинністю : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Зав'ялов С. М. ; Нац. акад. МВС України. – К., 2005. – 19 с.

77. Зиновьева Н. О. Психология и психотерапия насилия. Ребенок в кризисной ситуации / Н. О. Зиновьева, Н. Ф. Михайлова. – СПб. : Речь, 2003. – 248 с.

78. Зорин Г. А. Психологический контакт при производстве допроса / Г. А. Зорин. – Гродно : Гроднен. гос. ун-т, 1986. – 189 с.

79. Зорин Г. А. Теоретические основы криминалистики (Фундаментальная криминалистика XXI века). – Минск : Амалфея, 2000. – 426 с.

80. “Зелені кімнати” : рек. до обладнання / [Н. П. Бочкор, О. В. Даценко, К. Б. Левченко та ін.]. – Київ : Агентство “Україна”, 2012. – 28 с.

81. Зуйков Г. Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Зуйков Г. Г. – М., 1970. – 31 с.

82. Зуйков Г. Г. Установление способа совершения преступления при помощи криминалистических экспертиз и исследований. – М. : НИ и РИО ВШ МВД СССР, 1970. – 45 с.

83. Игошев К. Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения / К. Е. Игошев. – Горький : ГВШ МВД СССР, 1974. – 168 с.

84. Изотов Н. Н. Уголовная ответственность за насильственные действия сексуального характера : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 “Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право” / Изотов Н. Н. – Ставрополь, 2000. – 17 с.

85. Ильина С. В. Насилие и личностные расстройства [Электронный ресурс] / С. В. Ильина. – М. : МГУ, 2002. – Режим доступа : www.NATURE.ru/db/msg.html?mid=1156845&s. – Название с экрана.
86. Исаев Н. А. Психологические и патопсихологические особенности лиц с насильственными формами криминального сексуального поведения / Н. А. Исаев // Юрид. психология. – 2006. – № 2. – С. 59–64.
87. Исаев Н. А. Серийные преступления на сексуальной почве / Н. А. Исаев. – Орел : Изд-во Орел. гос. ун-та, 2007. – 360 с.
88. Іщенко А. В. Висвітлення слідчих ситуацій при викладанні криміналістики / А. В. Іщенко, Г. В. Щербакова // Актуальні проблеми криміналістики : матеріали конф. (Харків, 2003). – Харків : Гриф, 2003. – С. 41–44.
89. Іщенко А. В. Наукове забезпечення протидії злочинності : посібник / А. В. Іщенко. – Київ : НАВСУ, 2002. – 224 с.
90. Іщенко В. М. Протоколи слідчих і судових дій та інші документи як джерела доказів у кримінальному судочинстві : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Іщенко В. М. – Харків, 2001. – 20 с.
91. Казинян Г. С. Процессуальные и тактические основы использования доказательственной информации при допросе / Г. С. Казинян // Проблемы совершенствования предварительного следствия и прокурорского надзора за исполнением законов органами дознания и предварительного следствия : сб. науч. тр. – М. : [б. и.], 1982. – С. 105–111.
92. Каневский Л. Л. Криминалистические проблемы расследования и профилактики преступлений несовершеннолетних / Л. Л. Каневский. – Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1991. – 228 с.
93. Каневский Л. Л. Расследование и профилактика преступлений несовершеннолетних / Л. Л. Каневский. – М. : Юрид лит., 1982. – 112 с.
94. Карнеева Л. М. Судебная этика и тактика допроса / Л. М. Карнеева // Этика предварительного следствия. – Волгоград : [б. и.], 1976. – Вып. 15. – С. 57.

95. Карпец И. И. Проблема преступности / И. И. Карпец. – М. : Юрид. лит., 1969. – 167 с.
96. Козлюк Л. Г. Кримінологічна характеристика особистості злочинця, який вчинив статевий злочин щодо неповнолітнього : дис. ... канд. юрид. наук : 12. 00. 08 / Козлюк Л. Г. – Київ, 2009. – 214 с.
97. Козуля В. А. Психологические и психиатрические аспекты серийных сексуальных преступников / В. А. Козуля // Серийные сексуальные преступления и борьба с ними : сб. науч. тр. – Казань : [б. и.], 2003. – С. 86–88.
98. Комиссаров В. Особенности расследования изнасилований / В. Комиссаров, Л. Пономарева. – Саратов : СГАП, 1998. – 48 с.
99. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР із змін., внес. згідно із законами України та рішеннями Конституційного Суду : за станом на 01 берез. 2017 р. № v009p710-12. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.
100. Кириллов С. И. Исследование грабежей и разбоев в системе преступного насилия / С. И. Кириллов, С. А. Солодовников. – Смоленск : Смолен. гуманит. ун-т, 1997. – 362 с.
101. Клименко Н. Можливість використання в розслідуванні злочинів деяких нетрадиційних криміналістичних та спеціальних знань і методів / Н. Клименко, О. Клецов // Право України. – 1998. – № 1. – С. 95–103
102. Когутич І. І. Негативні обставини та їх використання в практиці розслідування злочинів: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Когутич І. І. – Львів, 2000. – 234 с.
103. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза” / Колесниченко А. Н. – Харьков, 1967. – 38 с.
104. Комаринська Ю. Б. Методика розслідування навмисних вбивств, замаскованих під нещасний випадок або самогубство на залізничному

транспорті : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Комаринська Ю. Б. – Київ, 2010. – 235 с.

105. Комаринська Ю. Б. Розслідування навмисних вбивств, замаскованих під нещасний випадок або самогубство на залізничному транспорті : навч. посіб. / Ю. Б. Комаринська, О. І. Галаган. – Київ : Центр навч. л-ри, 2013. – 124 с.

106. Комаха В. О. Тактичні особливості проведення слідчого огляду : монографія / В. О. Комаха, Ю. Б. Іоржев, Г. О. Стрілець ; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. Придунайс. коледж. – Ізмаїл : [б. в.], 2006. – 207 с.

107. Кон И. С. Совращение детей и сексуальное насилие / И. С. Кон // Педагогика. – 1998. – № 5. – С. 63–67.

108. Конвенція ООН з прав дитини. – Київ : ТМ ПрінтІксПрес, 1999.

109. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та зловживань сексуального характеру [Електронний ресурс] : укладена та підписана в м. Лансароте (Іспанія) 25 жовт. 2007 р. ; ратифік. Законом України № 4988-17 від 20 черв. 2012. – Режим доступу : search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/...

110. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология / В. Е. Коновалова. – Харьков : Издат. СПД ФЛ Вапнярчук Н. Н., 2006. – 176 с.

111. Коновалова В. О. Допит: тактика та психологія / В. О. Коновалова. – Харків : Консул, 1999. – 157 с.

112. Копылов И. А. Следственная ситуация и тактическое решение : [учеб. пособие] / И. А. Копылов. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1988. – 24 с.

113. Косенко С. Захист неповнолітніх, потерпілих від статевих злочинів (на прикладі кримінального законодавства зарубіжних країн) / С. Косенко // Право України. – 2003. – № 2. – С. 35–38.

114. Костенко М. В. Криміналістична характеристика вбивств на замовлення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Кримінальний

процес і криміналістика; судова експертиза” / Костенко М. В. – Харків, 2003. – 20 с.

115. Коченов М. М. Психология допроса малолетних свидетелей : [метод. пособие] / М. М. Коченов, Н. Р. Осипова. – М. : Юрид. лит., 1984. – 43 с.

116. Крафт-Эбинг Р. Половая психопатия, с обращением особого внимания на извращение полового чувства : монография / Р. Крафт-Эбинг. – М. : Республика, 1996. – 591 с.

117. Криминология : учеб. для юрид. вузов / [под ред. В. Н. Бурлакова, В. П. Сальникова, С. В. Степашина]. – СПб. : С.-Петербург. ун-т МВД России, 1999. – 608 с.

118. Криминология : учеб. пособие / под ред. В. Н. Кудрявцева, В. Е. Эминова. – М. : Юристъ, 1997. – 512 с.

119. Криминалистика : учебник / [Т. С. Волчецкая, В. Я. Колдин, В. В. Крылов и др.] ; под. ред. Н. П. Яблокова ; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, Юрид. фак. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 1999. – 718 с.

120. Криминалистика : учебник / под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. – М. : Юрид. лит., 1984. – 544 с.

121. Криминалистика : учебник / под ред. Р. С. Белкина и Г. Г. Зуйкова. – М. : НИ и РИО ВШ МВД СССР, 1969. – Т. 1. – 376 с.

122. Криминалистика : учебник / под ред. Р. С. Белкина, В. П. Лаврова, И. М. Лузгина. – М. : ВЮЗШ МВД СССР, 1987. – Т. 2. – 454 с.

123. Криминалистика : учеб. для вузов / [Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов и др.]. – [3-е изд.]. – М. : Норма, 2007. – 944 с.

124. Кримінальний кодекс Індонезії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wipo.int/wipolex/ru/profile.jsp?code=ID>

125. Кримінальний кодекс Латвії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243424&subID=100106935,100106943#text>

126. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III зі змінами, внес. згідно із законами України та рішеннями Конституційного Суду : за станом на 01 січ. 2017 р. № 5288-17. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.

127. Кримінальний кодекс Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070719>

128. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 1912 р. № 4651-VI із змінами, внес. згідно із законами України : за станом на 01 січ. 2017 р. № 5288-17. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.

129. Криміналістика : підручник / [В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. – Харків : ХНУВС, 2011. – 665 с.

130. Криміналістика : підручник / [за ред. В. Ю. Шепітька]. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Київ : Ін Юре, 2004. – 728 с.

131. Криміналістика України: питання і відповіді : навч. посіб. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mego.info/матеріал/35-учасники-етапи-огляду-місця-події>

132. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін.]. – Київ : Центр навч. л-ри, 2015. – 704 с.

133. Криміналістика: питання і відповіді : навч. посіб. / А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, Я. В. Кузьмічов та ін. – Київ : Центр навч. л-ри, 2011. – 280 с.

134. Криміналістика : підручник / [П. Д. Біленчук, В. К. Лисиченко, Н. І. Клименко та ін.] ; за ред. П. Д. Біленчука. – 2-ге вид., випр. і допов. – Київ : Атіка, 2001. – 544 с.

135. Кримінальне провадження № 1/2508/45/13// Архів Козелецького районного суду Чернігівської області.

136. Кримінальне провадження № 1/2511/80/12// Архів Куликівського районного суду Чернігівської області.

137. Кримінальне провадження № 1-кп/750/377/15 // Архів Деснянського районного суду м. Чернігова.

138. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – Київ : Юстініан, 2012. – 1224 с.

139. Кримінально-процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / заг. ред. В. Т. Маляренка, В. Г. Гончаренка. – Вид. 3-тє, переробл. та допов. – Київ : Юрисконсульт, КНТ, 2006. – 890 с.

140. Крючков В. П. Криминалистическая классификация изнасилований / В. П. Крючков // Криминалистические характеристики в методике расследования преступлений : межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск : [б. и.], 1978. – Вип. 69. – С. 74–79.

141. Кудрявцев В. Н. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования : учеб. пособие / В. Н. Кудрявцев. – М. : ФОРУМ-ИНФРА-М, 1998. – 215 с.

142. Кудрявцев И. Р. Психолого-психиатрическая экспертиза малолетних и несовершеннолетних свидетелей / И. Р. Кудрявцев // Рос. юстиция. – 1995. – № 6. – С. 28.

143. Кузьмічов В. С. Криміналістика : [навч. посіб.] / В. С. Кузьмічов, Г. І. Прокопенко ; заг. ред. В. Г. Гончаренка, Є. М. Моїсєєва. – Київ : Юрінком Інтер, 2001. – 368 с.

144. Кулишова А. С. Химическая кастрация как мера уголовного наказания за преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних (на примере стран Европы и США) [Электронный ресурс] / А.С. Кулишова // Теория и практика общественного развития. – 2011. – № 5. – Режим допуска : <http://teoria-practica.ru/-5-2011/law/kulishova.pdf>.

145. Курс советской криминологии. Предмет. Методология. Преступность и ее причины / [под ред. В. Н. Кудрявцева, И. И. Карпеца, Б. В. Коробейникова]. – М. : Юрид. лит., 1985. – 415 с.

146. Курс советского уголовного права. Особенная часть : учеб. курс / отв. ред. Н. А. Беляев, М. Д. Шаргородский. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1973. – Т. 3. – 836 с.
147. Кустов А. М. Теоретические основы криминалистического учения о механизме преступления / под ред. Р. С. Белкина. – М. : Акад. МВД России, 1997. – 228 с.
148. Кутішенко В. П. Психологія розвитку та вікова психологія : практикум / В. П. Кутішенко, С. О. Ставицька. – Київ : Каравела, 2009. – 448 с.
149. Ларченко М. О. Кримінологічна характеристика особистості злочинця, винного у статевому злочині : дис. ... канд. юрид. наук : 12. 00. 08 / Ларченко М. О. – К., 2009. – 245 с.
150. Ларин А. М. От следственной версии к истине / А. М. Ларин. – М. : Юрид. лит., 1976. – 200 с.
151. Ларкін М. М. Підготовка до допиту підозрюваного – члена молодіжної неформальної групи / М. М. Ларкін // Кримінальне провадження: новації процесуальної теорії та криміналістичної практики : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (18–19 квіт. 2013 р., м. Сімферополь – Алушта) / відп. ред. М. А. Михайлов, Т. В. Омельченко ; Таврійс. ун-т ім. В. І. Вернадського. – Сімферополь : [б. в.], 2013. – С. 86–87.
152. Леви А. А. Обыск: справочник следователя / А. А. Леви, А. И. Михайлов. – М. : Юрид. лит., 1983. – 95 с.
153. Лісова А. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування зґвалтування / А. Лісова // Право України. – 2011. – № 8. – С. 45–47.
154. Лук'янчиков Б. Є. Типові слідчі ситуації і шляхи їх розв'язання в окремих позавидових методиках розслідування / Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков // Наук. вісн. Дніпропетр. юрид. ін-ту МВС України. – 2001. – № 1 (4). – С. 261–268.
155. Лукьянчиков Е. Д. Криминалистическая идентификация объектов по следам памяти / Е. Д. Лукьянчиков. – Донецк : Академия, 1998. – 112 с.

156. Лукьянчиков Е. Д. Особенности расследования преступлений несовершеннолетних : [учеб. пособие] / Е. Д. Лукьянчиков. – Киев : НИиРИО КВШ МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1990. – 52 с.

157. Люблинский П. И. Преступления в области половых отношений. М.–Л. : Френкель, 1925. – 245 с.

158. Мамурков В. А. Типовые версии в процессе расследования квартирных краж / В. А. Мамурков // Версии и планирование расследования. – Свердловск : [б. и.], 1985. – С. 27.

159. Макаренко Є. І. Крадіжки з квартир: мистецтво розслідування : монографія / Є. І. Макаренко. – Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутріш. справ, 2009. – 150 с.

160. Малярова В. О. Теоретичні основи формування та реалізації методики розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Малярова В. О. – Харків, 2014. – 245 с.

161. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ / Г. А. Матусовский. – Харьков : Консум, 1999. – 480 с.

162. Медведєв В. С. Джерела вихідної інформації для складання психологічного портрета злочинця / В. С. Медведєв, О. І. Діденко // Актуальні проблеми юридичної психології : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 29–30 верес. 2006 р. / за ред. Л. І. Мороз. – Київ : КНУВС, 2006. – С. 272–276.

163. Медведєв В. С. Кримінальна психологія : підручник / В. С. Медведєв. – Київ : Атіка, 2004. – 366 с.

164. Медведєв В. С. Психологія злочинної діяльності : навч. посіб. / В. С. Медведєв. – Київ : Атіка, 2012. – 204 с.

165. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ : навч. посіб. / [О. В. Батюк, Р. І. Благута, О. М. Гумін та ін.] ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. – Львів : ЛьвДУВС, 2011. – 324 с.

166. Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство : метод. посіб. / авт.-упоряд. : Д. Пурас, О. Калашник, О. Комачеровська, Т. Цюман ; за заг. ред. Т. Цюман. – Київ : ФОП КЛИМЕНКО, 2015. – 114 с.
167. Милованова М. М. Методика расследования сексуальных преступлений, совершаемых в отношении малолетних детей : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Милованова М. М. – М., 2003. – 239 с.
168. Миньковский Г. М. Особенности расследования и судебного разбирательства дел о несовершеннолетних / Г. М. Миньковский. – М. : Госюриздат, 1959. – 207 с.
169. Михальчук А. Е. Тактические комбинации при производстве следственных действий / А. Е. Михальчук ; [под ред. В. В. Степанова]. – Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 1991. – 128 с.
170. Молодь України: стан, проблеми, шляхи розв'язання : зб. наук. публ. Укр. ін-ту соціал. дослідж. – Вип. 7. – Київ : [б. в.], 1998.
171. Мотлях О. І. Місце поліграфа у розслідуванні злочинів: міжнародний досвід / О. І. Мотлях // Стратегія розвитку України. – 2011. – № 3. – С. 198–201.
172. Мушинська О. В. Гендерні особливості смислової сфери особистості неповнолітніх правопорушників : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06 / Мушинська Ольга Валеріївна. – Харків, 2005. – 171 с.
173. Надъярный А. В. Психологическая характеристика типов правонарушителей / А. В. Надъярный // Вопр. борьбы с преступностью. – 1974. – Вып. 1. – С. 125–134.
174. Надзвичайні новини. Розбещення малолітніх: директор лялькового театру Києва на лаві підсудних [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kriminal.ictv.ua/videos/rozbeshhennya-malolitnih-dyrektor-lyalkovogo-teatru-kyyeva-na-lavi-pidsudnyh/>

175. Негласні слідчі (розшукові) дії [Електронний ресурс] : [курс лекцій] / за заг. ред. Д. Й. Никифорчука. – Режим доступу : 5fan.ru/wievjob.php?id=48076

176. Негласні слідчі розшукові дії та особливості їх проведення оперативними підрозділами органів внутрішніх справ : навч.-практ. посіб. / Б. І. Бараненко, О. В. Бочковий, К. А. Гусєва та ін. ; МВС України, Луган. Держ. ун-т внутріш. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. – 416 с.

177. Нечаев В. В. Основы судебно-психологической экспертизы / В. В. Нечаев. – М. : ЮНИТИ – ДАНА ; Закон и право, 2000. – 333 с.

178. Никитина А. А. Криминологическая характеристика предупреждения бытового насилия в отношении несовершеннолетних : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12. 00. 08 “Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право ” / Никитина А. А. – Ростов н/Д, 2005. – 27 с.

179. Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Дослідження особи злочинця у структурі криміналістичної характеристики насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчинене щодо малолітньої особи // Митна справа : наук.-аналіт. журн. – 2013. – № 4. – Ч. 2. – Кн. 2. – С. 125–129.

180. Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Розслідування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого щодо малолітньої особи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нікітіна-Дудікова Г. Ю. – Київ, 2017. – 306 с.

181. Образцов В. А. Выявление и изобличение преступника / В. А. Образцов. – М. : Юристъ, 1997. – 333 с.

182. Образцов В. Эксперт-психолог в суде Германии: оценка достоверности показаний / В. Образцов, С. Богомолова // Законность. – 2003. – № 1. – С. 50–52.

183. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів : наук.-практ. посіб. / В. П. Бахін, В. К. Весельський, Н. І. Кименко та ін. – Київ : Юрінком Інтер, 2005. – 216 с.

184. Основи теорії виховання. – 2-е вид., переробл. і допов. / [В. І. Кривуша, О. І. Пометун, В. М. Синьов, М. О. Супрун] ; Київ. ін-т внутріш. справ. – Київ : МП “Леся”, 2002. – 151 с.

185. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини : посібник / [В. К. Весельський, В. С. Кузьмічов, В. С. Мацишин, А. В. Старушкевич]. – Київ : Нац. акад. внутріш. справ України, 2004. – 148 с.

186. Особливості розслідування окремих видів злочинів : зб. метод. рек. / за заг. ред. О. В. Авраменка, Р. І. Благуті, О. В. Захарової. – Львів : Львів. держ. ун-т внутріш. справ, 2015. – 692 с.

187. Павлюк Н. В. Використання тактичних прийомів допиту неповнолітніх, спрямованих на нейтралізацію фантазування / Н. В. Павлюк // Криміналістика ХХІ століття : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Харків 25–26 листоп. 2010 р. – Харків : Право, 2010. – С. 427–430.

188. Петрухин И. Л. Свобода личности и уголовно-процессуальное принуждение : общая концепция / И. Л. Петрухин. – М. : Наука, 1985. – 240 с.

189. Питерцев С. К. Тактика допроса на предварительном следствии и в суде / С. К. Питерцев, А. А. Степанов. – СПб. : Питер, 2001. – 146 с.

190. Пиняга Р. О. Розслідування злочинів, пов’язаних із зайняттям гральним бізнесом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Пиняга Р. О. – Київ, 2015. – 269 с.

191. Попелюшко В. А. Способы совершения преступления как элемент предмета доказывания / В. А. Попелюшко // Сов. государство и право. – 1984. – № 1. – С. 122–125.

192. Порубов Н. И. Тактика допроса на предварительном следствии / М. И. Порубов. – М. : БЕК, 1998. – 208 с.

193. Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII із змін., внес. згідно із законами України : за станом на 02 груд. 2012 р. № 5463-17. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.

194. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей [Електронний ресурс] : Закон України від 24 січ. 1995 р. № 20/95 ВР із змін., внес. згідно із законами України : за станом на 28 груд. 2015 р. № 901-19. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр>

195. Про охорону дитинства [Електронний ресурс] : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

196. Про громадянство України [Електронний ресурс] : Закон України від 18 січ. 2001 р. № 2235-III. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>

197. Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи : зб. міжнар.-прав. док. / упоряд. Ю. К. Качуренко. – 2-ге вид. – Київ : Юрінформ, 1992. – 200 с.

198. Про внесення зміни до статті 301 Кримінального кодексу України [Електронний ресурс] : Закон України від 11 черв. 2009 р. № 1520-VI. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1520-17>

199. Про затвердження Настанови з організації діяльності кінологічних підрозділів органів внутрішніх справ України [Електронний ресурс] : наказ МВС України від 19 лип. 2012 р. № 640. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-nastanovi-z-organizaciyi-dijalnosti-kinol-doc120357.html>

200. Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення [Електронний ресурс] : Конвенція Ради Європи від 25 жовт. 2007 р. / Офіц. інтернет-портал Верхов. Ради України. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/>

201. Про захист суспільної моралі [Електронний ресурс] : Закон України від 20 листоп. 2003 р. № 1296-IV. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1296-15>

202. Про окремі питання здійснення слідчим суддею суду апеляційної інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні [Електронний ресурс] : лист Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ (вих. № 233–158/0/4 від 29 січ. 2013 р.). – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13>

203. Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень [Електронний ресурс] : наказ МВС України від 14 серп. 2012 р. № 700. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-organizaciyu-vzaemodiyi-organiv-dosudovogo-rozsliduvannj-doc119907.html>

204. Про попередження насильства в сім'ї [Електронний ресурс] : Закон України від 15 листоп. 2001 р. № 2789-III. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2789-14/ed20100527>

205. Про права дитини [Електронний ресурс] : Конвенція ООН, прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї від 20 листоп. 1989 р. № 44/25 з факультативними протоколами № 1 і № 2 / Офіц. інтернет-портал Верхов. Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/>

206. Про судову експертизу [Електронний ресурс] : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII (у ред. від 19 листоп. 2012 р.). – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>

207. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи [Електронний ресурс] : постанови Пленуму Верхов. суду України. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/>

208. Пронин К. В. Тактика допроса в суде: процессуальные и криминалистические аспекты : учеб. пособие для вузов / К. В. Пронин. – М. : Юстицинформ, 2006. – 160 с.

209. Пудовочкин Ю. Е. Ответственность за преступления против несовершеннолетних по российскому уголовному праву / Ю. Е. Пудовочкин. – СПб. : Юрид. центр Пресе, 2002. – 293 с.

210. Пясковський В. В. Методика розслідування торгівлі людьми : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Пясковський В. В. – Київ : [б. в.], 2004. – 225 с.

211. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей / А. Р. Ратинов. – М. : Юрлитинформ, 2008. – 349 с.

212. Редик В. Встановлення психологічного контакту з неповнолітнім правопорушником / В. Редик // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 3 (135). – С. 141–145.

213. Ривман Д. В. Потерпевший от преступления: личность, поведение, оценка / Д. В. Ривман. – Л., 1973. – 86 с.

214. Рогозин Д. А. Социально-правовые и психологические основы производства по уголовным делам несовершеннолетних : учеб. пособие / Д. А. Рогозин ; [под ред. А. П. Гуськовой]. – Оренбург : ОГАУ, 2001. – 104 с.

215. Розгляд справ стосовно жорстокого поводження з дітьми судами України: аналіз законодавства та практики його застосування / Н. М. Ахтирська, О. О. Кочемировська, Г. О. Христова, М. Е. Ясеновська. – Київ : К.І.С., 2010. – 124 с.

216. Розин В. Психологический анализ преступной личности / В. Розин // Уголов. право. – 1999. – № 2. – С. 95–97.

217. Розслідування шахрайства при укладанні цивільно-правових угод щодо відчуження житла : монографія / за заг. ред. канд. юрид. наук, проф. Є. І. Макаренка. – Дніпропетровськ : Дніпретр. держ. ун-т внутріш. справ, 2008. – 176 с.

218. Руководство по предупреждению насилия над детьми : учеб. пособие для психологов, детских психиатров, психотерапевтов, студентов

педагогических вузов / [под ред. Н. К. Асановой]. – М. : ВЛАДОС, 1997. – 512 с.

219. Сабадаш В. П. Криміналістика : навч. посіб. / В. П. Сабадаш, М. О. Ларкін. – Київ : Центр навч. л-ри, 2013. – 228 с.

220. Саїнчин О. С. Розкриття і розслідування умисних убивств: концептуальні та практичні основи : монографія / О. С. Саїнчин. – Одеса : Юрид. л-ра, 2004. – 408 с.

221. Салтевський М. В. Навчально-довідковий посібник з криміналістики / М. В. Салтевський, В. Г. Лукашевич, В. М. Глібоко – Київ : ВІПОЛ, 1994. – 180 с.

222. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : [підручник] / М. В. Салтевський. – Київ : Кондор, 2005. – 588 с.

223. Сандрачук А. А. Окремі аспекти тактики проведення обшуку при розслідуванні торгівлі людьми / А. А. Сандрачук // Південноукр. правнич. часоп. – 2015. – № 2. – С. 181–183.

224. Світличний О. О. Вікові критерії криміналізації розбещення неповнолітніх / О. О. Світличний // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 23 квіт. 2010 р.) : у 2 ч. – Запоріжжя : Юрид. ін-т ДДУВС, 2010. – Ч. II. – С. 123–125.

225. Світличний О. О. Кримінальна відповідальність за розбещення неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Світличний О. О. – Запоріжжя : [б. в.], 2012. – 231 с.

226. Секс для подростка – причина всех бед // Вечер. Ростов. – 1998. – 10 июля.

227. Селиванов Н. А. Первоначальные следственные действия / Н. А. Селиванов, В. И. Требилов. – М. : Юрид. лит., 1969. – 296 с.

228. Селина Е. В. Применение специальных познаний в уголовном процессе / Е. В. Селина. – М. : Юрлитинформ, 2002. – 144 с.

229. Сербін М. М. Розслідування злочинів, вчинених у місцях позбавлення волі : дис. канд. юр. наук : 12.00.09 / Сербін М. М. – Запоріжжя, 2006. – 216 с.

230. Сергєєва Д. Б. Щодо класифікації негласних слідчих (розшукових) дій / Діана Борисівна Сергєєва // Вісн. кримін. судочинства. – 2015. – № 2/2015. – С. 69–76.

231. Серийные сексуальные преступления : учеб. пособие / [Ю. М. Антонян, В. А. Верещагин, М. И. Могачев и др.]; под ред. Ю. М. Антоняна. – М. : Щит-М, 2000. – 240 с.

232. Синигибский И. А. Криминологическая характеристика личности потерпевших от сексуальных посягательств на малолетних и несовершеннолетних [Электронный ресурс] / И. А. Синигибский, Т. И. Соловей. – Режим доступа : <http://www.kgti.ru/dxct8bsifq/uploads/Sinigibskiy-Solovey.pdf>.

233. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III із змінами, внес. згідно із законами України та рішеннями Конституційного Суду : за станом на 10 листоп. 2016 р. № 1692-19. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

234. Скригонюк М. І. Криміналістика : підручник / М. І. Скригонюк. – Київ : Атіка, 2005. – 496 с.

235. Следственные действия: криминалистические рекомендации. Типовые образцы документов / [под ред. В. А. Образцова]. – М. : Юристъ, 1999. – 501 с.

236. Слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні : [навч. посіб.] / [О. А. Осауленко, А. В. Самодін, Г. М. Степанова та ін.] – Київ : Центр навч. л-ри, 2015. – 140 с.

237. Сльота О. В. Розбещення неповнолітніх: питання термінології / О. В. Сльота // Проблеми коментування кримінал. закону : матеріали Міжнар. наук. конф. (Львів, 2004). – Львів : [б. в.], 2004. – 400 с.

238. Сперанский К. К. Особенности допросов по делам несовершеннолетних / К. К. Сперанский // Социалистическая законность. – 1968. – № 4. – С. 50–52.

239. Старович З. Судебная сексология / З. Старович. – М. : Юрид. лит., 1991. – 336 с.

240. Старушкевич А. В. Криміналістичний аналіз слідової картини сексуальних вбивств / А. В. Старушкевич // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – 2004. – Вип. 62. – С. 92.

241. Статистичні дані ОВС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>

242. Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів : [наук.-практ. пособ.] / С. М. Стахівський. – Київ : Атіка, 2009. – 64 с.

243. Судова практика у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи : узагальнення Верхов. Суду України / уклад. А. М. Скотар, Ф. М. Марчук, В. В. Антощук // Вісн. Верхов. Суду України. – 2007. – № 3 (79). – С. 15–27.

244. Сущенко Ю. К. Ответственность за половые преступления против несовершеннолетних по советскому уголовному праву : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – уголовное право и криминология, уголовно-исполнительное право / Сущенко Ю. К. – Саратов : Саратов. юрид. ин-т, 1967. – 21 с.

245. Сьоміна Н. А. Механізм вчинення злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Сьоміна Н. А. – Київ, 2012. – 216 с.

246. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : підручник / В. М. Тертишник. – 4-те вид. – Київ : А. С. К., 2003. – 1120 с.

247. Тетюев С. В. Роль педагога (психолога) в допросе несовершеннолетних по уголовным делам / С. В. Тетюев // Правоведение. – 2009. – № 5. – С. 103–111.

248. Типология и классификация в социологических исследованиях. – М. : Наука, 1982. – С. 296.

249. Тищенко В. В. Криминалистические аспекты изучения преступной деятельности / В. В. Тищенко // Проблемы государства и права Украины : темат. сб. науч. тр. – Киев : [б. и.], 1992. – С. 103–105.

250. ТСН – Кримінал : Найжахливіший педофіл Великобританії отримав 22 довічних позбавлення волі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsn.ua/tsikavinki/nayzhahlivishiy-pedofil-velikobritaniyi-otrimav-22-dovichnih-stroki-uv-yaznennya-667856.html>

251. ТСН – Кримінал : У Запоріжжі представник руху проти педофілів зловив російського священника-збоченця [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsn.ua/ukrayina/u-zaporizhzh-predstavniki-ruhu-proti-pedofiliv-zlovili-rosiyskogo-svyaschenika-zbochencya-844639.html>

252. ТСН – Кримінал : У Львові пильні сусіди піймали на гарячому педофіла [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://tsn.ua/ukrayina/u-lvovi-pilni-susidi-spiymali-na-garyachomu-pedofila-601408.html>

253. Уголовный кодекс Испании / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, Ф. М. Решетникова. – М. : Зерцало, 1998. – 218 с.

254. Уголовный кодекс Республики Беларусь 1999 г. в редакции по состоянию на 21 марта 2011 г. [Электронный ресурс] / Офиц. сайт Верхов. Суда Республики Беларусь. – Режим доступа : www.supcourt.by/

255. Уголовный кодекс Республики Казахстан / предисл. И. И. Рогова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 466 с.

256. Уголовный кодекс Российской Федерации 1996 г. в редакции по состоянию на 28 февр. 2011 г. [Электронный ресурс] / Офиц. сайт Верхов. Суда Рос. Федерации. – Режим доступа : www.supcourt.ru/

257. Удалова Л. Д. Теоретичні засади вербальної інформації у кримінальному процесі України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Удалова Лариса Давидівна. – Київ, 2007. – 433 с.

258. Учебникъ судебной медицины Эдуарда Гофмана / под. ред. проф. И. М. Сорокина. – СПб. : Рус. скоропечатня, 1881. – 703 с.

259. Фоменко В. Н. Методические основы искусствоведческой экспертизы / В. Н. Фоменко, Л. Г. Ганзенко // Новые направления криминалистических исследований в практике судебной экспертизы : тезисы науч.-практ. семинара (24–25 апр. 2002 г.). – Киев : КНИИСЭ, 2002. – с.

260. Франк Л. В. Об изучении личности и поведения потерпевшего (Нужна ли советская виктимология?) / Л. В. Франк // Вопр. уголовн. права, уголовн. процесса и криминологии. – Душанбе : [б. и.], 1966. – С. 131–157.

261. Франк Л. В. Виктимология и виктимность (об одном новом направлении в теории и практике борьбы с преступностью) / Л. В. Франк. – Душанбе : ТГУ, 1972. – 113 с.

262. Франк Л. В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии / Л. В. Франк. – Душанбе : Ирфон, 1977. – 237 с.

263. Фрейд З. Половое просвещение детей : хрестоматия сексологи / Зигмунд Фрейд ; под науч. ред. Д. Н. Исаева. – СПб. : Питер, 2001. – С. 26–34.

264. Харченко С. В. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх підозрюваних : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Харченко Сергій Володимирович. – Київ, 2016. – 238 с.

265. Хижняк Є. С. Особливості розслідування статевих злочинів щодо малолітніх : дис. .. канд. юрид. наук : 12.00.09 / Є. С. Хижняк. – Одеса, 2013. – 233 с.

266. Хижняк Є. С. Формування типової програми по встановленню обставин статевих злочинів щодо неповнолітніх / Є. С. Хижняк // II Всеукр. наук. читання з кримін. юстиції пам'яті проф. В. П. Колмакова (18–19 берез. 2011 р., м. Одеса). – Одеса : [б. в.], 2011. – С. 457–460.

267. Хижняк Є. С. Характеристика особистості злочинців, які вчиняють злочини щодо малолітніх / Є. С. Хижняк // Південноукр. часоп. – 2012. – № 3. – С. 99–101.

268. Хільченко С. В. Проведення обшуку в справах про розповсюдження порнографічних предметів / С. В. Хільченко // Право України. – 2003. – № 6. – С. 49–53.

269. Цвіліховський Л. Деякі питання застосування законодавства про відповідальність за зґвалтування / Л. Цвіліховський // Рад. право. – 1997. – № 5. – С. 36–38.

270. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV із змінами, внес. згідно із законами України та рішеннями Конституційного Суду : за станом на 10 черв. 2017 р. № 1734-19. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

271. Ціркаль В. В. Тактика проведення обшуку з участю фахівців / В. В. Ціркаль // Вісн. Серія “Юрид. науки”. – 2002. – Вип. 45–48. – С. 59–61.

272. Цымбал Е. М. Норма об ограниченной вменяемости в практике работы следователя (на примере преступлений несовершеннолетних) / Е. М. Цымбал // Прокурор. и следствен. практика. – 2003. – № 1. – С. 152.

273. Чаплинська Ю. А. Криміналістичне забезпечення проведення слідчого огляду (організаційний аспект) / Ю. А. Чаплинська // Право і суспільство. – 2015. – № 1. – С. 262–267.

274. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : [монографія] / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутріш. справ ; Ліра ЛТД, 2011. – 496 с.

275. Чаплинський К. О. Тактичні прийоми проведення обшуку / К. О. Чаплинський // Вісн. Запоріз. нац. ун-ту. Юрид. науки. – 2011. – № 2 (ч. 2). – С. 208–214.

276. Чельшева О. В. Объект и предмет криминалистики (генезис, содержание, перспективы развития) : монография / О. В. Чельшева ; под ред. И. А. Возгрина. – СПб. : С.-Петербург. ун-т МВД России, 2001. – 158 с.

277. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 / Чернявський С. С. – Київ, 2010. – 610 с.

278. Чмут С. В. Кримінальна відповідальність за статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості : монографія / С. В. Чмут, П. В. Хряпінський. – Запоріжжя : КСК-Альянс, 2011. – 184 с.

279. Шамонова Т. Р. С признаками изнасилования / Т. Р. Шаманова // Милиция Украины. – 1993. – № 2. – С. 19.

280. Шамонова Т. Н. Особенности участия специалиста-криминалиста в расследовании преступлений против личности : учеб. пособие / Т. Н. Шамонова, Л. П. Уалерианова, Т. В. Стегнова. – М. : Изд-во ЭКЦ МВД России, 1996. – 56 с.

281. Шепітько В. Ю. Довідник слідчого / В. Ю. Шепітько. – Київ : Видавн. дім “Ін Юре”, 2001. – 208 с. – (Бібліотека слідчого).

282. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія / В. Ю. Шепітько. – Харків : Харк. юрид., 2007. – 432 с.

283. Шостакович Б. В. Эксгибиционизм : монография / Б. В. Шостакович, А. А. Ткаченко. – Таганрог : Сфинкс, 1991. – 200 с.

284. Экман П. Почему дети лгут? / П. Экман. – М. : Педагогика-Пресс, 1993. – 272 с.

285. Яковчук С. В. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування серійних вбивств : дис. .. канд. юрид. наук : 12.00.09 / Яковчук С. В. – Київ, 2014. – 252 с.

286. Якушин С. Ю. Тактические средства расследования преступлений: вопросы теории и практики : учеб. пособие / С. Ю. Якушин. – Казань : Унипресс, 2002. – 120 с.

287. Якушин С. Ю. Тактические приемы при расследовании преступлений : [монографія] / С. Ю. Якушин. – Казань : Казан. ун-т, 1983. – 102 с.

288. Finkelhor D. The international epidemiology of child sexual abuse // Child Abuse and Neglect. – 1994. – Vol. 18. – № 5.

289. Zik – Довші терміни в'язниці, хімічна кастрація, смертна кара – Індонезія бореться з педофілами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zik.ua/news/2016/10/19/dovshi_terminy_vyaznytsi_himichna_kastratsiya_s_mertna_kara__indoneziya_boretsya_961382

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиці зареєстрованих статевих злочинів за звітні роки, їх відсоткове співвідношення.

	Зґвалтування ст.152 КК	Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом ст. 153 КК	Примушування до вступу в статевий зв'язок ст. 154 КК	Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості ст.155 КК	Розбещення неповнолітніх ст. 156 КК	В сумі статевих злочинів за рік
2012 (відомості з 20.11.12 по 31.12.12)	271 (54,74%)	99 (20%)	0 (0%)	29 (5,86%)	96 (19,4%)	495
2013	1710 (54,81%)	563 (18%)	0 (0%)	201 (6,4%)	646 (20,7%)	3120
2014	874 (53,9%)	265 (16,3%)	6 (0,37%)	100 (6,16%)	377 (23,24%)	1622
2015	696 (50,18%)	239 (17,23%)	3 (0,22%)	79 (5,7%)	370 (26,67%)	1387
2016	352 (38,6%)	219 (24%)	1 (0,1%)	53 (5,8%)	288 (31,6%)	913

Додаток Б

**Таблиця вчинення розбещення відносно категорій осіб та місць
вчинення.**

	Вчинено розбещення неповнолітніх за звітний рік	З них:			
		В громадськ их місцях	У тому числі	Відносно малолітніх	Відносно неповнолітніх
			На вулицях		
2012 р. (відомості з 20.11.12 по 31.12.12)	96	5	4	32	64
2013 р.	646	13	12	482	164
2014 р.	377	7	5	270	107
2015 р.	370	10	5	265	105
2016 р.	288	14	8	196	92

Додаток В

Таблиця категорій осіб, які вчинили розбещення неповнолітніх.

		2014 рік	2015 рік	2016 рік
Виявлено осіб, які вчинили розбещення		60	54	71
з них	громадян України	59	53	69
	громадян іншої держави	1	1	2
	жінок	3	1	1
	вчинили злочин у складі групи	1	0	0
	вчинили злочин у стані стані алкогольного сп'яніння	18	16	26
Вік засуджених на момент вчинення злочину	до 14 років	0	1	0
	від 14 до 16 років	2	0	0
	від 16 до 18 років	1	0	2
	від 18 до 28 років	14	14	15
	від 29 до 39 років	24	19	20
	від 40 до 54 років	14	13	22
	від 55 до 59 років	1	2	4
	від 60 років і старше	4	5	8
Зайняття засуджених на момент вчинення злочину	учні шкіл, ліцеїв, коледжів, гімназій	2	0	1
	студенти навчальних закладів	0	2	1
	безробітні	13	7	7
	працездатні, які не працювали і не навчалися	24	26	33
	працюючі	21	19	29
Освіта на час вчинення злочину	повна і базова вища	6	3	10
	професійно-технічна	17	13	19
	повна чи базова загальна середня	35	37	41
	початкова або без освіти	2	1	1
Раніше вчиняли злочин, але були звільнені від кримінальної відповідальності		16	14	11
Кількість засуджених, які мають не зняту і не погашену судимість		8	8	7

Додаток Г

Зведені дані анкетування 163 слідчих Національної поліції, які займаються або займалися розслідуванням кримінальних проваджень за фактом вчинення розбещення неповнолітніх

1. Стаж службової діяльності:

- 1) до 5 років – 51 (31,3 %);
- 2) від 5 до 10 років – 58 (35,6 %);
- 3) від 10 до 15 років – 28 (17,1%);
- 4) понад 15 років – 26 (16%).

2. Які причини низької результативності розслідування розбещення неповнолітніх?

- 1) відсутність сучасних методик – 83 (51%);
- 2) складність встановлення обставин, що підлягають доказуванню – 48 (29,4 %);
- 3) небажання потерпілих осіб співпрацювати зі слідством – 32 (19,6 %).

3. Про розбещення неповнолітніх стало відомо?

- 1) із заяви чи повідомлення про вчинення цього злочину – 103 (63,2 %);
- 2) у результаті самостійного виявлення з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення цього злочину – 27 (16,6 %);
- 3) під час розслідування інших злочинів – 33 (20,2%).

4. Чи поєднується розбещення неповнолітніх з іншими злочинами?

- 1) так – 74 (45,4 %);
- 2) ні – 89 (54,6 %).

5. Які види розбещень неповнолітніх зустрічалися у вашій практиці?

- 1) фізичні розпусні дії – 59 (36,1 %);
- 2) інтелектуальні розпусні дії – 78 (47,9 %);

3) як фізичні, так і інтелектуальні – 26 (16 %).

6. Який рівень латентності цих правопорушень?

1) високий – 139 (85,3 %);

2) низький – 8 (4,9 %);

3) важко відповісти – 16 (9,8 %).

7. Розбещення неповнолітніх учиняють здебільшого?

1) одноособово – 157 (96,3 %);

2) у співучасті – 6 (3,7 %), зокрема:

групою осіб за попередньою змовою – 6 (100 %);

організованою групою – 0 (0 %);

злочинною організацією – 0 (0 %).

8. Встановлення яких обставин під час документування ознак розбещення неповнолітніх, викликає найбільші труднощі?

1) подія кримінального злочину (час, місце, спосіб та інші обставини скоєння кримінального правопорушення) – 96 (58,9 %);

2) винність підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета здійснення кримінального правопорушення – 41 (25,2 %);

3) обставини, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального злочину, характеризують особу підозрюваного, що обтяжують або пом'якшують покарання, що виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження – 14 (8,6 %);

4) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання – 12 (7,4 %).

9. Під час допиту потерпілих чи бажають вони давати покази стосовно події злочину?

1) так, розповідають, що з ними відбувалося – 106 (65%);

2) потерпілі не охоче йшли на контакт, майже нічого не говорили про подію злочину – 57 (35%).

10. Чи соромляться потерпілі свідчити при батьках, які присутні під час допиту?

- 1) так, діти бояться реакції батьків і не завжди щирі до кінці – 97 (59,5 %);
- 2) ні, діти абсолютно спокійно розповідають все що з ними сталося – 66 (40,5 %).

11. Чи призводить присутність батьків при допиті до замовчування окремих деталей справи або перекручуванню фактів?

- 1) так, є випадки, коли в присутності батьків потерпілі замовчують деякі деталі – 56 (34,4 %);
- 2) так, потерпілі бояться покарання з боку батьків за порушення заборон встановлених в їхній сім'ї (заборона сідати в машину до незнайомців, заборона спілкування з по сторонніми людьми) – 38 (23,3 %);
- 3) ні, діти при батьках вільно себе почувають і розповідають все, що пам'ятають – 69 (42,3 %).

12. Чи вдається встановити безпосередніх очевидців розбещення неповнолітніх?

- 1) ні – 132 (81%);
- 2) так – 31 (19 %).

13. Чи проводиться огляд місця події, якщо про вчинення розбещення неповнолітніх стає відомо через значний проміжок часу?

- 1) проводиться через будь-який час – 126 (77,3 %);
- 2) якщо пройшло більше ніж півроку, то огляд місця події не проводиться – 37 (22,7 %).

14. У яких випадках потерпілі не долучаються до огляду місця події?

- 1) долучаються в будь-якому випадку – 36 (22,1 %);
- 2) якщо у слідчого є підозри, що потерпіла особа обмовляє невинного – 72 (44,2 %);
- 3) якщо у слідчого є підозри, що події злочину взагалі не було – 55 (33,7 %).

15. Що здебільшого вилучається під час огляду чи обшуку?

- 1) порнографічна продукція – 96 (58,9 %);
- 2) порнографічна продукція з участю неповнолітнього потерпілого – 12 (7,4 %);
- 3) документи – 7 (4,3 %);
- 4) нижня білизна – 8 (4,9 %);
- 5) інші матеріальні сліди – 40 (24,5 %).

16. Як часто у вашій практиці було встановлено особу, яка вчинила розбещення неповнолітнього?

- 1) встановлено в усіх випадках – 26 (15,9 %);
- 2) встановлено у більшості випадків – 56 (34,4 %);
- 3) встановлено в поодиноких випадках – 43 (26,4 %);
- 4) не встановлено взагалі – 38 (23,3 %).

17. Як характеризували підозрюваних за вчинення розбещення неповнолітніх за місцем навчання, роботи, проживання:

- 1) позитивно – 19 (11,7 %);
- 2) переважно позитивно – 93 (57,1 %);
- 3) негативно – 14 (8,6 %);
- 4) переважно негативно – 37 (22,7 %).

18. Ким, на Вашу думку, частіше вчиняються статеві злочини щодо малолітніх?

- 1) знайомими малолітньому особами – 98 (60,1 %);
- 2) не знайомими малолітньому особами – 65 (39,9 %).

19. Місце мешкання злочинця (підозрюваного):

- 1) в районі вчинення злочину – 48 (29,4 %);
- 2) в місті вчинення злочину – 64 (39,3 %);
- 3) інший населений пункт, район – 61 (37,4 %).

20. Яке на Вашу думку було підґрунтя формування умислу вчинення розбещення неповнолітнього?

- 1) погані стосунки з дружиною, співмешканкою – 32 (19,6 %);
- 2) бажання самоствердження, виглядати сильнішим серед знайомих – 16 (9,8 %);
- 3) статева розбещеність – 95 (58,3 %);
- 4) психічні проблеми – 20 (12,3 %).

21. Способи приховування розбещення неповнолітніх, до яких вдавалися злочинці (підозрювані) у Вашій практиці:

- 1) знищення або приховування слідів, засобів вчинення злочину – 83 (51 %);
- 2) від'їзд із місця проживання – 14 (8,6 %);
- 3) погрози на адресу потерпілої малолітньої особи та її близьких – 31 (19 %);
- 4) зміна зовнішності (відрощування бороди, волосся; зміна стилю, іміджу) – 27 (16,6 %);
- 5) жодним чином не приховували вчинення ними розбещення неповнолітніх – 8 (4,9 %).

22. Чи був присутній психолог при допиті неповнолітнього потерпілого:

- 1) так, у всіх випадках – 2 (1,2 %);
- 2) так, у більшості випадків залучався психолог – 5 (3 %);
- 3) запрошували психолога у виключних випадках – 22 (13,5 %);

4) ні, на допиті були законні представники та педагоги – 134 (82,2 %).

23. Де частіше всього вчиняють розбещення неповнолітніх?

- 1) квартири, будинки – 59 (36,2 %);
- 2) сараї, гаражі та інші приміщення не придатні для життя – 26 (16 %);
- 3) транспортні засоби – 19 (11,7 %);
- 4) учбові заклади (школи, інтернати, дитячі садочки) – 18 (11 %);
- 5) громадські місця (парки, пляжі) – 41 (25,2 %).

24. Чи необхідно залучати спеціалістів для проведення обшуку, під час розслідування розбещення неповнолітніх?

- 1) необхідно залучати – 132 (81 %);
- 2) немає потреби в залученні – 24 (14,7 %);
- 3) важко відповісти – 7 (4,3 %).

25. Кого з спеціалістів доцільно залучати для проведення обшуку, під час розслідування розбещення неповнолітніх?

- 1) лікаря – 10 (6,1 %);
- 2) психолога – 7 (4,3%);
- 3) кінолога – 11 (6,7 %);
- 4) декілька різних спеціалістів, у залежності від кримінального правопорушення – 119 (73 %);
- 5) інших спеціалістів – 16 (9,8 %).

26. Для об'єктивного, повного, всебічного розслідування необхідно призначати різного роду судові експертизи?

- 1) так – 137 (84 %);
- 2) ні – 12 (7,4 %)
- 3) важко відповісти – 14 (8,6 %).

27. Чи відомі Вам випадки призначення одорологічної експертизи, під час розслідування розбещення неповнолітніх?

- 1) так – 4 (2,5 %);
- 2) ні – 147 (90,2 %);
- 3) не можу пригадати – 12 (7,4 %).

28. Під час огляду місця події, які сліди виявлялися частіше?

- 1) матеріальні – 121 (74,2 %);
- 2) ідеальні – 42 (25,8 %).

29. Які матеріальні сліди виявлялись частіше під час вивчення «слідової картини»?

- 1) предмети, що належали потерпілому – 47 (28,8 %);
- 2) предмети, які містять сліди кримінального правопорушення – 97 (59,5 %);
- 3) сліди, які свідчать про заподіяне насильство потерпілій особі – 19 (11,7 %).

30. На Вашу думку чи є підозрювані за розбещення неповнолітніх психічно здорові?

- 1) так – 36 (22,1 %);
- 2) є психічно хворими – 30 (18,4 %);
- 3) мають деформацію сексуального бажання та психосексуальні розлади – 97 (59,5 %).

31. Які тактичні прийоми допиту підозрюваного за фактом вчинення розбещення неповнолітніх, які дають не правдиві показання є найбільш ефективними?

- 1) переконання в безглуздісті наданих неправдивих показань та безперспективності заперечень – 47 (28,8 %);
- 2) прояв розуміння ситуації, в якій опинився допитуваний – 13 (7,9 %);
- 3) спонування до каяття – 24 (14,7%);

- 4) несподіване пред'явлення допитуваному речових доказів – 39 (23,9 %);
- 5) використання суперечностей у показаннях підозрюваного або з іншими доказами - 21 (12,9 %);
- 6) інші тактичні прийоми – 19 (11,7 %).

32. Які негласні слідчі (розшукові) дії варто використовувати під час розслідування розбещення неповнолітніх?

- 1) аудіо-, відео-контролю особи (ст. 260 КПК України) – 14 (8,6 %);
- 2) накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України) – 9 (5,5 %);
- 3) огляду і виїмки кореспонденції (ст. 262 КПК України) – 15 (9,2 %);
- 4) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України) – 41 (25,2 %);
- 5) зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України) – 34 (20,9 %);
- 6) обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України) – 11 (6,7 %);
- 7) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України) – 16 (9,8 %);
- 8) спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України) – 13 (8%);
- 9) аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України) – 3 (1,8 %);
- 10) контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України) – 2 (1,2 %);
- 11) негласне отримання зразків для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України) – 5 (3 %);

33. Чи залучаються медичні працівники до освідчування потерпілого?

- 1) Так, якщо освідчування було в фізичній формі – 154 (94,5 %);
- 2) Так – 6 (3,7 %);
- 3) Ні – 3 (1,8 %).

*Додаток Д***Зведені дані анкетування 57 студентів юридичного факультету III та IV курсів Київського національного університету ім. Т. Шевченка****1. Чи вивчали Ви, що таке розбещення неповнолітніх, яким воно буває?**

- 1) Так – 57 (100 %);
- 2) Ні – 0 (0 %).

2. Чи вчинялись при Вас дії, або щодо Вас дії передбачені законодавством як розбещення неповнолітніх до досягнення Вами шістнадцятирічного віку?

- 1) Так – 42 (73,7%);
- 2) Ні – 4 (7 %);
- 3) Так, але не впевнений, що мені було менше 16 років – 11 (19,3 %).

3. Чи було розпочате кримінальне провадження за фактом вчинення Вашого розбещення? (відповідати, якщо відповіли «так» в попередньому питанні)

- 1) Так – 0 (0 %);
- 2) Ні – 42 (100 %).

Додаток Е



ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-06

№ 04-18/12-71

"17" січня 2017 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

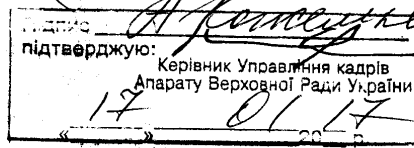
Авраменко Світлани Михайлівни

Інформуємо, що наукові положення дисертаційного дослідження здобувача кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ України Авраменко Світлани Михайлівни на здобуття наукового ступеня кандидати юридичних наук за темою: «Методика розслідування злочинів, пов'язаних із розбещенням неповнолітніх» були подані у вигляді обґрунтованої пропозиції зміни до ч. 1 ст. 486 Кримінального процесуального кодексу України.

Вважаємо, що положення дисертаційного дослідження Авраменко С. М. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук є актуальними, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень, практичне значення та характеризуються науковою новизною і можуть бути враховані Комітетом у процесі вдосконалення чинного законодавства України.

Голова Комітету

А.Кожем'якін



ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник Збройних Сил України



С. Д. Гусарєв

АКТ

впровадження у навчальний процес Національної академії внутрішніх справ результатів дисертації здобувача кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ Авраменко Світлани Михайлівни «Методика розслідування злочинів, пов'язаних із розбещенням неповнолітніх» за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Комісія у складі: директора інституту післядипломної освіти НАВС, доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Удалової Лариси Давидівни (голова комісії); завідувача кафедри кримінального процесу, кандидата юридичних наук, доцента Рожнової В.В.; завідувача кафедри криміналістичних експертиз ННІ № 2 НАВС, кандидата юридичних наук, доцента Комаринської Ю.Б. склала цей акт про те, що комісією розглянуто результати дисертації здобувача кафедри криміналістики та судової медицини НАВС Авраменко Світлани Михайлівни «Методика розслідування злочинів, пов'язаних із розбещенням неповнолітніх» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність у вигляді наукових статей і тез доповідей на конференціях, семінарах та круглих столах.

Результати дисертації опубліковані в наступних роботах:

1. Авраменко С. М. Вікові особливості особи злочинця за злочини, пов'язані з розбещенням неповнолітніх : матеріали міжнародної науково-практичної конференції [“Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку”] (м. Запоріжжя, 25-26 березня 2016 року) / С. М. Авраменко. – Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2016. - С. 118-120;
2. Авраменко С. М. Щодо криміналістичної характеристики розбещення неповнолітніх : матеріали міжнародної науково-практичної конференції [“Міжнародні та національні правові виміри забезпечення стабільності ”] (м. Львів, 15-16 квітня 2016 року) / С. М. Авраменко. – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правових ініціатив», 2016. - С. 152-153;
3. Авраменко С. М. Деякі особливості проведення допиту неповнолітніх осіб, які стали жертвами розбещення : матеріали міжнародної науково-практичної конференції [“Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті”] (м. Одеса, 8-9 квітня 2016 року) / С. М. Авраменко. – Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2016. - С. 104-105;

4. Авраменко С. М. Види експертиз, які призначаються при розслідуванні злочинів, пов'язаних із розбещенням неповнолітніх : матеріали II міжнародної науково-практичної конференції [“Актуальні питання публічного та приватного права в контексті реформування законодавства ”] (м. Хмельницький, 15-16 квітня 2016 року) / С. М. Авраменко. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. - С. 72-74;

5. Авраменко С. М. Тактичні особливості слідчого огляду місця події при розслідуванні злочинів, пов'язаних із розбещенням неповнолітніх : матеріали міжнародної науково-практичної конференції [“Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права”] (м. Львів, 17-18 червня 2016 року) / С. М. Авраменко. – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правових ініціатив», 2016. - С. 112-113;

6. Авраменко С. М. Слідчі версії, при розслідуванні злочинів, пов'язаних із розбещенням неповнолітніх : матеріали міжнародної науково-практичної конференції [“Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні”] (м. Харків, 17-18 червня 2016 року) / С. М. Авраменко. – Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2016. - С. 99-101;

7. Авраменко С. М. Деякі особливості допиту підозрюваних осіб за вчинення розбещення неповнолітніх : збірник наукових статей за матеріалами IV міжнародної науково-практичної конференції [“Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі ”] (м. Житомир, 19 травня 2016 року) / С. М. Авраменко. – Житомир: ЖНАЕУ, 2016. - С. 315-316;

8. Авраменко С. М. Особа злочинця у злочинах пов'язаних з розбещенням неповнолітніх / С. М. Авраменко // Прикарпатський юридичний вісник. – 2015. - № 2 (8). – Івано-Франківськ. – С. 146-150;

9. Авраменко С. М. Способи совершения развращения несовершеннолетних / С. М. Авраменко // European applied sciences. – № 4 2016. – С. 55-58;

10. Авраменко С. М. Допит неповнолітніх осіб, які стали жертвами статевих злочинів: нормативно-правовий аспект / С. М. Авраменко // Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». – 2016. - № 1/2016 – Чернівці. – С. 279-288.

Зазначені наукові роботи використовуються у навчальному процесі при підготовці та проведенні лекцій, семінарських і практичних занять зі здобувачами ступеню вищої освіти з навчальних дисциплін „Криміналістика”, „Участь спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій”, а також при підвищенні кваліфікації різних груп кадрів згідно з затвердженими МВС України навчальними програмами післядипломної освіти НАВС.

Голова комісії:

Члени комісії:

Л.Д. Удалова

В.В. Рожнова

Ю.Б. Комаринська

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник декана

юридичного факультету

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

д.ю.н., проф. **О. О. Отрадна**

2017 р.



впровадження у навчальний та науково-дослідний процеси юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка результатів дисертаційного дослідження Авраменко Світлани Михайлівни на тему: “Розслідування розбещення неповнолітніх” за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Комісія у складі:

1. Завідувача кафедри правосуддя, д.ю.н., проф. М. А. Погорецького
2. Професора кафедри правосуддя, д.ю.н., проф. О. П. Кучинської
3. Доцента кафедри правосуддя, д.ю.н., с.н.с. Д. Б. Сергєєвої

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Авраменко Світлани Михайлівни на тему: “Розслідування розбещення неповнолітніх”, поданих на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, є цілком обґрунтованими, мають належний науковий рівень та вагоме практичне значення для використання у навчальному процесі кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка при викладанні навчальних дисциплін “Криміналістика”, “Розслідування окремих видів злочинів”, “Актуальні проблеми судово-експертної діяльності”, а також у науково-дослідній роботі аспірантів та викладачів.

Завідувач кафедри правосуддя,
д.ю.н., проф.

М. А. Погорецький

Професор кафедри правосуддя,
д.ю.н., проф.

О. П. Кучинська

Доцент кафедри правосуддя,
д.ю.н., с.н.с.

Д. Б. Сергєєва

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор закладу післядипломної освіти „Центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій при Київській обласній державній адміністрації кандидат економічних наук, доцент



Лукін С.Ю.

3.02.2014р.

АКТ

впровадження результатів

дисертаційного дослідження здобувача кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

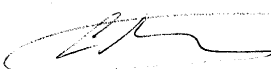
Авраменко Світлани Михайлівни

на тему: «Методика розслідування злочинів, пов'язаних із розбещенням неповнолітніх»

Комісія у складі: голови – директора закладу післядипломної освіти „Центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій при Київській обласній державній адміністрації (далі – Центр), кандидата економічних наук, доцента Лукіна С.Ю., заступника директора Центру, кандидата психологічних наук Гордині Н.Д., начальника науково-методичного відділу Альохіної О.І склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження здобувача кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ Авраменко Світлани Михайлівни на тему: «Методика розслідування злочинів, пов'язаних із розбещенням неповнолітніх» можуть застосовуватися при проведенні тематичних семінарів «Проведення профілактичних та

просвітницьких заходів з питань профілактики та запобіганню статевих злочинів, зокрема розбещення неповнолітніх».

Дані семінари рекомендовані для слухачів і працівників Київського міського та районних центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; районних центрів у справах сім'ї та жінок; Київського міського центру сім'ї «Родинний дім»; Київського міського центру соціально-психологічної допомоги.

Директор Центру  к. екон. н., доцент С.Ю. Лукін

Заступник директора  к. психол. н. Н.Д. Гордіня

Начальник науково-методичного
відділу Центру



О.І. Альохіна



**ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ**

проспект Перемоги, 74, м. Чернігів, 14000
тел. 619-124, su@police.chern.ua

28.09.2016 № 6195/124/16/ДІ-2016

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

Результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ Авраменко Світлани Михайлівни на тему: "Методика розслідування злочинів, пов'язаних із розбещенням неповнолітніх" на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність впроваджені в діяльність слідчого управління Головного управління Національної поліції в Чернігівській області.

Зокрема, у процесі розслідування кримінального провадження за фактом вчинення розбещення неповнолітніх використані результати дослідження Авраменко С.М. щодо тактики проведення допиту неповнолітнього потерпілого.

Заступник начальника Головного управління Національної поліції в Чернігівській області –
начальник слідчого управління
підполковник поліції

Є.С. Гончаров

Додаток Ж

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Авраменко С. М. Особа злочинця у злочинах пов'язаних з розбещенням неповнолітніх. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 2 (8). С. 146-150.
2. Авраменко С. М. Способы совершения развращения несовершеннолетних. *European applied sciences*. 2016. # 4. С. 55-58.
3. Авраменко С. М. Допит неповнолітніх осіб, які стали жертвами статевих злочинів: нормативно-правовий аспект. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. № 1/2016. С. 279-288.
4. Авраменко С. М. Деякі питання призначення судових експертиз за злочинами, пов'язаними із розбещенням неповнолітніх. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. №39. С. 70–72.
5. Авраменко С. М. Типові слідчі ситуації під час розслідування злочинів, пов'язаних із розбещенням неповнолітніх. *Науковий журнал «Право і суспільство»*. 2016. №4/2016. С. 205-208.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Авраменко С. М. Вікові особливості особи злочинця за злочини, пов'язані з розбещенням неповнолітніх. *Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 25-26 бер. 2016 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2016. С. 118-120.
7. Авраменко С. М. Деякі особливості проведення допиту неповнолітніх осіб, які стали жертвами розбещення. *Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 8-9 квіт. 2016 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2016. С. 104-105.

8. Авраменко С. М. Щодо криміналістичної характеристики розбещення неповнолітніх. *Міжнародні та національні правові виміри забезпечення стабільності*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 15-16 квіт 2016 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правових ініціатив», 2016. С. 152-153.

9. Авраменко С. М. Види експертиз, які призначаються при розслідуванні злочинів, пов'язаних із розбещенням неповнолітніх. *Актуальні питання публічного та приватного права в контексті реформування законодавства*: Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції (Хмельницький, 15-16 квіт. 2016 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. С. 72-74.

10. Авраменко С. М. Деякі особливості допиту підозрюваних осіб за вчинення розбещення неповнолітніх. *Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі*: IV міжнародна науково-практична конференція (Житомир, 19 трав. 2016 р.). Житомир: ЖНАЕУ, 2016. С. 315-316.

11. Авраменко С. М. Тактичні особливості слідчого огляду місця події при розслідуванні злочинів, пов'язаних із розбещенням неповнолітніх. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 17-18 черв. 2016 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правових ініціатив», 2016. С. 112-113.

12. Авраменко С. М. Слідчі версії, при розслідуванні злочинів, пов'язаних із розбещенням неповнолітніх. *Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадського суспільства в Україні*: Міжнародна науково-практична конференція (Харків, 17-18 черв. 2016 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2016. С. 99-101.

13. Авраменко С. М. Використання міжнародного досвіду у боротьбі з розбещенням неповнолітніх. *Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування*: Матеріали XI міжвідомчої науково-практичної конференції (Київ, 20 квіт. 2017 р.). Київ: Навчально-науковий інститут №2 Національної академії внутрішніх справ, 2017. С. 5-7.